Teisė prisiminti

Švietimo vadovas jaunimui apie romų genocidą

Antrasis leidimas
2017

TAUTINIŲ MAŽUMŲ DEPARTAMENTAS
PRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Teisė prisiminti

Švietimo vadovas
jaunimui
apie romų genocidą

Antrasis leidimas, 2017

Autorius Ellie Keen

Redaktorius Rui Gomes

Roma Youth Action Plan
Terne Romengo Akciono Plan

www.coe.int/youth/roma

TEISĖ PRISIMINTI
Švietimo vadovas jaunimui apie romų genocidą (antrasis leidimas)

Šiame vadove pateiktas požiūris nebūtinai atitinka Europos Tarybos nuomonę.

Šiai publikacijai taikomos autorių teisės priklauso Europos Tarybai. Nė viena šios publikacijos dalis jokia forma ir jokiomis priemonėmis – nei elektroninėmis (CDRom, internetas ir t. t.), nei mechaninėmis, įskaitant kopijavimą, įrašymą ar laikymą bet kurioje informacijos saugojimo sistemoje – negali būti atkurta ar perduota komerciniais tikslais be rašytinio Europos Tarybos komunikacijos direktorato Spaudos skyriaus leidimo (publishing@coe.int) (kopija Europos jaunimo centrui Budapešte, 1-3 Zivatar utca, H-1024 Budapeštas, Vengrija; el. paštas: eycb.secretariat@coe.int).

Šioje publikacijoje pateiktą medžiagą leidžiama atkurti tik nekomerciniais švietimo tikslais ir su sąlyga, kad visada bus tinkamai nurodytas šaltinis.

Visa kita su šiuo dokumentu susijusi korespondencija turi būti siunčiama Europos Tarybos jaunimo departamentui:

Europos jaunimo centras Strasbūre
30, rue Pierre de Coubertin
F- 67075 Strasbourg Cedex – Prancūzija
El. paštas: youth@coe.int

© Europos Taryba, 2016 m. publikacija anglų kalba
© Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2018 m. vertimas į lietuvių kalbą

Į lietuvių kalbą knygą išvertė Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės įgyvendindamas Europos Sąjungos lėšomis finansuojamą projektą „Vietinės romų platformos - kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis (II dalis)“.

Redagavimas: Rachel Appleby
Maketas ir dizainas: Pedro Meca
Nuotraukos: Eukalyptus (Pixabay)
Spausdinta Vengrijoje

Padėka

Mes norėtume padėkoti visiems, kurie pasiūlymais ir atsiliepimais prisidėjo prie šios publikacijos, ypač:

- 2013 m. gruodį Strasbūre įvykusio konsultacinio susitikimo dalyviams už jų neįkainojamą pagalbą rengiant šį naudingą įrankį pedagogams ir jaunimo organizacijoms: Gerhardui Baumgartneriui (Austrijos iniciatyva švietimo romų genocido klausimais); Nathanui Chicheportiche (Žydų studentų Europos Sąjunga); Maryanai Borisovai, Vicente Rodríguezui Fernándezui, Alexandrai Jach, Rebekah Ward (ternYpe, Tarptautinis romų jaunimo tinklas); Angelui Ivanovui (Europos romų jaunimo forumas); Zuzanai Brodilovái (Kon-exe); Robertui Sigeliui (Bavarijos pilietinio ugdymo centras); Simonai Vannini (Pestalozzi programa); Dzaferiui Buzoli (Docba); Nicolae Radița (Europos Tarybos Romų klausimų ekspertų ad hoc komitetas (CAHROM)); Piotrui Trojanskiui (Krokuvos pedagoginis universitetas); Feliciai Waldman (Rumunijos delegacija į Tarptautinį holokausto atminties aljansą; Romų genocido komiteto narė); Alinai Onchis (Ruhama fondas);
- Zarai Lavchyan, kuri konsultavo renkant informaciją vadovui iš skirtingų organizacijų ir institucijų;
- Aurorai Ailincăi, Anai Rozanova, Michaeliui Guetui (Palaikymo komanda specialiajam generalinio sekretoriaus romų klausimais atstovui, Europos Taryba);
- Clémentine Trolong-Bailly, Robertui Rustemui (Europos romų ir keliautojų forumas);
- Pirmojo leidimo naudotojams už jų atsiliepimus ir pasiūlymus;
- Ninai Kapoor (Jaunimo departamentas, Europos Taryba) už pagalbą sukuriant šio vadovo pavadinimą;
- Marai Georgescu (Jaunimo departamentas, Europos Taryba) už projekto koordinavimą.

Mes dėjome visas įmanomas pastangas minėdami autorių tekstus ir veiklą bei tinkamai juos pagerbdami. Atsiprašome už bet kokius praleidimus, kuriuos pasistengsime ištaisyti kitose redakcijose.

Daugiau negu teisė

Europos Tarybos jaunimo politika siekiama suteikti jaunimui – mergaitėms ir berniukams, merginoms ir vaikinams – vienodas galimybes ir patirtį, kurias turėdami jie galėtų plėtoti savo žinias, įgūdžius ir kompetencijas, reikalingas visaverčiam gyvenimui visuomenėje. Šis teiginys atskleidžia, kad ne visi jauni žmonės turi tokias pačias galimybes, ypač dėl to, kad jie patiria diskriminaciją. Todėl Europos Tarybos jaunimo politikos prioritetai apima priemones, kuriomis siekiama „išvengti ir kovoti su visomis rasizmo ir diskriminacijos formomis“, užtikrinant jaunimui galimybę pasinaudoti visomis žmogaus teisėmis ir žmogaus orumu ir drąsinant juos šiomis teisėmis pasinaudoti. Romų jaunimo veiklos plano, kaip Europos Tarybos veiklos programos dalies, priėmimas yra politinė ir praktinė poreikio apsaugoti jaunimo, taip pat ir romų, įsitraukimo galimybes, pasekmė.

Svarbiausia plano dalis – romų jaunimo įsitraukimas plėtojant Romų jaunimo veiksmų planą, kuriame nustatytas *romų jaunimo tapatybės stiprinimas.* Jie manė, kad tapatybė būtina, kuriant aplinką, kurioje „romų jaunimas galėtų laisvai bręsti nepatirdami diskriminacijos, pasitikėdami savo tapatybe ir ateities perspektyvomis bei vertindami savo istoriją ir įvairialypį kultūrinį pagrindą kaip jaunimas, kaip romai, kaip aktyvūs savo šalių ir Europos piliečiai.“

Asmens poreikis suprasti savo praeitį ir istoriją yra suprantamai svarbesnis romų bendruomenės atveju, kadangi jų istoriją yra paprastai ignoruojama ir užgožta vyraujančios istorijos. Romų jaunimas pripažįsta savo istorijos mokymosi svarbą siekdami bręsti kaip aktyvūs jauni europiečiai, o tai įrodo, kad viena tapatybė negali būti panaudota prieš bet kurią kitą tapatybę. Bendruomenė, kuri supranta savo istoriją, yra labiau linkusi pasitikėti ateitimi. Be to, istorijos suvokimas yra būtinas atkuriant orumą ir suteikiant galimybę didelių žmogaus teisių pažeidimų aukoms kovoti dėl to, kad būtų užtikrintos visų žmonių teisės ir orumas.

Romų jaunimo organizacijos ir judėjimai atliko didelį darbą, įtvirtindami romų genocido prisiminimą, ypač minint Tarptautinę romų holokausto atminties dieną (minima rugpjūčio 2 d.). Romų jaunimo veiksmų planas neneigia romų ir ne romų jaunimo poreikio sužinoti apie genocidą.

Švietimo apie atmintį poreikis matomas ir kaip priemonė sustiprinti romų jaunimo identitetą, kovoti už žmogaus teises bei nesitaikstyti su diskriminacija. Be to, tokio tipo švietimo priemonių poreikis matomas ir dėl dažnėjančio neapykantos kurstymo romams, kuri daugeliu atveju remiasi genocidu! Neapykantos kurstymas ir išnaudojimas kelia grėsmę pagrindinėms demokratijos vertybėms ir principams bei žmogaus teisėms, todėl yra nepriimtini. Europos Tarybos jaunimo „Judėjimas be neapykantos“ surinko daug neapykantos romams kurstymo pavyzdžių. Kartu su atkaklumu, o kartais net nebaudžiamumu, tai sukelia rasistinį smurtą ir diskriminaciją, taigi tai yra pakankamas įrodymas, patvirtinantis romų genocido prisiminimo svarbą šiandienos Europoje.

Ši užduotis yra itin sudėtinga Europos Tarybos jaunimo sektoriui dėl mūsų tradicijos dirbti remiantis neformaliais švietimo principais, o tai iš anksto mūsų nenuteikė dirbti istorijos klausimais. Kiti Europos Tarybos sektoriai turi daug daugiau patirties ir pasitikėjimo – tai įtvirtino neseniai išleista knyga „Istorijos Europai be skiriančių ribų“. Tačiau atminties įtvirtinimas nėra tik istorija. Žmogaus teisių švietimo ir švietimo apie holokaustą tradicija yra daugiau negu tik praeities mokymasis; tai yra mokymasis iš praeities, kad ji nepasikartotų. Be to, tai atkuria aukų, jų šeimų ir bendruomenių orumą ir tiesą.

Švietimas apie atmintį yra labai susijęs su teisių jauniems žmonėms suteikimu ir pažeidžiamų jaunimo grupių prieigos prie jų teisių palengvinimu. Jaunų žmonių, taip pat ir romų, įtraukimas į tyrimus, diskusijas ir romų genocido iki 1945 metų bei šių dienų atskleidimas yra būdas skatinti jaunimą suprasti žmogaus teises ir istoriją.

Šis vadovas yra mokymo šaltinis, kuriuo nesiekiama pakeisti istorikų darbo – priešingai, jo tikslas yra supažindinti su istorija, parodyti jos sudėtingumą ir susieti ją su šiandienos situacija tam, kad visiems būtų užtikrintos žmogaus teisės. Šis vadovas parašytas mokytojams, NVO ir jaunimo organizacijoms, dirbančioms su jaunimu ir įtvirtinančioms romų genocido prisiminimą.

Jis remiasi žmogaus teisių švietimo principais ir atminties vietomis, kaip mokymusi *apie*, *per* ir *už* žmogaus teises. Šiame vadove aptariama švietimo veikla, pateikiami išsamūs paaiškinimai apie tai, kaip ją parengti ir vykdyti, minimi įvykiai bei pateikiama informacija apie genocidą ir jo svarbą esamai romų padėčiai.

Šis vadovas remiasi antirasistiniu požiūriu ir poreikiu mokytis apie praeitį, kaip būtinu procesu tam, kad daugiau niekada nepasikartotų įvykiai, kurie vyko per Antrąjį pasaulinį karą. Jei tiesa tai, kad „rasė niekada nebuvo semantiškai užkariauta, bet lieka giliai įsišaknijusi politinėse fantazijose, struktūrose ir praktikose“[2], jaunimui turėtų būti užtikrinta galimybė suvokti rasizmo pasekmes ir jų poveikį tam, kad rasizmas išnyktų. Žinoma, ši užduotis skirta švietėjams visame pasaulyje – formaliuose ir neformaliuose užsiėmimuose.

Tai yra kuklus indėlis į procesą, bet mes tikimės, kad mūsų darbas įkvėps kitus dirbti geriau ir padaryti daugiau šiandienos ir ateities žmogaus teisėms bei bendruomenėms.

---

1 Romų jaunimo veiksmų plano pristatymas, Europos Taryba, 2013.

2 Alana Lentin ir Gavan Titley, *The Crisis of Multiculturalism – Racism in a Neoliberal Age*, Zed Books, Londonas, 2011

Turinys

1. Įvadas 11
1.1 Užmirštas genocidas 11
1.2 Apie vadovą 13
1.3 Terminologija 15
2. Romų genocidas 19
2.1 Genocidas Europoje 20
2.2 Pagrindiniai faktai 25
2.3 Pasipriešinimas 35
2.4 Istorinis pagrindas 38
2.5 Po genocido 44
3. Poreikis prisiminti 47
3.1 Kas yra atmintis? 47
3.2 Kodėl turime prisiminti? 47
4. Žmogaus teisių perspektyva 53
4.1 Kas yra žmogaus teisės? 53
4.2 Žmogaus teisės ir holokaustas 54
4.3 Žmogaus teisės ir įstatymai 59
4.4 Genocidas 61
5. Patarimai pedagogams 63
5.1 Dalykai, kuriuos turite prisiminti pradžioje 64
5.2 Veiklos planavimas 66
5.3 Pradžia pagal grupės situaciją 67
5.4 Veiklos skatinimas 70
5.5 Tarpininkavimas 71
6. Švietimo veikla 73
6.1 Kas nutiko? 73
6.2 Kodėl tai nutiko? 82
6.3 Kodėl tai buvo blogai? 87
6.4 Kaip tai susiję su šiandiena 90
6.5 Ką mes galime padaryti? 96
7. Europos Taryba, švietimas ir romų genocido atminimas 103
1 priedas: **Žmogaus teisių dokumentai 105**
Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (sutrumpinta versija) 105
Europos Žmogaus teisių konvencija (sutrumpinta versija) 106

2 priedas: Liudijimai 107
Ilona Lendvai – su šeima deportuota į Csillagerődo stovyklą 107
Anuța Branzan – su šeima deportuota į Padniestrę 109
Maria Peter – deportuota į Aušvicą 110
3 priedas: Genocido Europos šalyse pripažinimas ir minėjimas 113
Romų ir sinti genocido paminėjimas ir švietimas 119
4 priedas: Nuorodos į interneto šaltinius 121
Bendri šaltiniai apie romų genocidą 121
Bendri šaltiniai apie romų istoriją / kultūrą / kalbą ir t. t. 122

Pastaba dėl terminologijos

Šioje publikacijoje terminas „romai“ naudojamas kalbant apie romus, sinti, kale romus ir susijusias grupes Europoje, įskaitant keliautojus ir Rytų grupes (domus ir lomus). Jis apibūdina grupių įvairiapusiškumą, įskaitant asmenis, kurie save vadina čigonais.

Terminas „romas“ naudojamas ir romų kilmės asmeniui apibūdinti.

„Romų“ naudojamas ir kaip būdvardis, pavyzdžiui, „romų moteris“, „romų bendruomenės“.

Pastaba dėl antrojo leidimo

Antrajame knygos „Teisė prisiminti“ leidime yra keli nedideli originalios publikacijos pakeitimai. Nuo pirmojo leidimo (2014 metais) knygą „Teisė prisiminti“ plačiai naudojo romų ir ne romų jaunimo grupės. Atsiliepimai daugiausia buvo pozityvūs, bet neišvengiamai gavome kelis pasiūlymus pateikti paaiškinimus, priedus ar papildomą medžiagą. Kai kurios grupės ar asmenys, dirbantys romų genocido klausimais, maloniai pateikė atsiliepimų apie leidinį.

Kiek įmanoma, mes bandėme atsakyti į šiuos komentarus, nepakeisdami bendrųjų tikslų ir minčių bei nepridėdami per daug informacijos. Mes pripažįstame, kad glaustame leidinyje, skirtame tokiai sudėtingai temai, visada bus kompromisų, ir tam tikra prasme jis visada bus neužbaigtas. Be to, jis gali būti prieštaringas. Tačiau pradinis mūsų tikslas buvo pristatyti temą auditorijai, kuri neturi jokios informacijos apie blogiausius genocido aspektus, išprovokuoti debatus ir paskatinti jaunimą įsigilinti į temą. Jaunimo grupių atsiliepimai patvirtino, kad leidinys pasiekė savo tikslą. Mes tikimės, kad antrasis leidimas bus ne mažiau sėkmingas.

Didžiausi antrojo leidimo pakeitimai pastebimi įvadinėse dalyse, kur buvo pridėta daugiau informacijos apie genocidą. Be to, kiek buvo įmanoma, mes atnaujinome informaciją apie genocido pripažinimą ir paminėjimą.

1. Įvadas

1942 metų lapkritį prasidėjo pogromas prieš žydus ir čigonus, ir jie buvo masiškai šaudomi gatvėse... Buvo šalta, ir čigonės garsiai raudojo. Ant nugarų jie visi nešėsi daiktus, įskaitant antklodes – viską, ką jie turėjo, bet vėliau iš jų tie daiktai buvo atimti... Jie buvo nugabenti į stotį, įstumti į prekinius vagonus, kurie vėliau buvo užplombuoti, ir išvežti į stotis už Chelmo, į Sobiborą, kur šie žmonės buvo sudeginti krosnyse.

Išgyvenusi koncentracijos stovykloje B. Stawska pasakoja apie romų transportavimą į Sobiborą (Fickowski „Čigonai Lenkijoje: istorija ir papročiai“)

1.1 Užmirštas genocidas

Švietimo apie holokaustą svarbos tema daug buvo rašoma. Apie tai jau yra išleista daug vadovėlių ir švietimo šaltinių. Tačiau yra labai mažai šaltinių, kurie būtų tiesiogiai susiję su sisteminėmis romų žmonių žudynėmis. Romų aukos tiesiogiai neminimos – jie apibūdinami kaip „kitos grupės“, kentėjusios tuo metu.

Sinti romų ir romų genocido motyvas toks pats – rasinė manija, siekiant sistemingai ir visiškai išnaikinti, panašiai kaip ir žydų genocido atveju. Ištisos šeimos – nuo jauniausių iki seniausių narių – buvo sistemingai žudomos visur, kur įtaką turėjo nacionalsocialistai.

Romanas Herzogas, Vokietijos Federacijos prezidentas, 1997 m. kovo 16 d.

Romai nebuvo „kita grupė“. Jie buvo viena iš esminių grupių, kurias naciai siekė visiškai išnaikinti. Sunku nustatyti, kiek jų buvo nužudyta. Karo pradžioje skaičiuota, kad Europoje yra apie apie 1 milijoną romų tautybės žmonių. Bet karo pabaigoje romų skaičius siekė tik 20 % – 30 % buvusios populiacijos. Tai reiškia, kad 80 % romų tautybės žmonių galėjo būti išžudyta, o tai yra mažiausiai pusė milijono žmonių.

> [Lodzės] gete romai buvo uždaryti *Zigeunerlager* ir nuo kitos geto dalies atskirti spygliuota tvora. Gyvenimo sąlygos ten buvo dar sudėtingesnės nei kitose geto dalyse. 1941 metų pabaigoje, po kelių savaičių, 700 romų, daugiausia vaikų, mirė Lodzėje kilus užkrečiamos ligos epidemijai.
>
> *www.romasinti.eu*

Genocido vykdymo kruopštumas skyrėsi kiekvienoje šalyje: artėjant karui kai kuriose šalyse romų beveik nebeliko. Kitose šalyse, kur dalis romų populiacijos išliko, daugelis jų karą praleido darbo stovyklose, priverstinėje tremtyje ar pasislėpę. Daugelis matė masines žudynes, kuriose dažniausiai būdavo iššudomi jų artimiausi šeimos nariai.

Karo metu romui „išgyvenimas“ reiškė egzistavimą, balansuojant ant bado ar ligos ribos, nuolat bijant dėl savo gyvybės.

Romų genocidas vykdytas visoje Europoje. Visame žemyne Antrojo pasaulinio karo metais romai buvo masiškai juodinami, persekiojami ir žudomi tik dėl savo tautybės. Ištisos šeimos būdavo suimamos, išplėšiamos iš namų, gabenamos į stovyklas ar atskiras teritorijas, bauginamos, mušamos, luošinamos, marinamos badu, o tada masiškai iššudomos. Aukos buvo tėvai, seneliai, tetos, dėdės ir pusseserės, pusbroliai, kūdikiai, maži vaikai ir paaugliai – nė vienas nebuvo per jaunas ar per senas.

> Kai aš atvykau [į stovyklos ligoninę], vaikai verkė ir prašė „Dėde, duok duonos, duok cukraus“... Man tai buvo sunkiausios akimirkos, kurias patyriau stovykloje. Ne mušimas, ne apklausos, bet tie vaikai.
>
> *Dr. Frantisekas Janouchas, čekų kalinys, dirbęs gydytoju „čigonų“ stovykloje Aušvice-Birkenau*

Šiandien, nepaisant dažno skatinimo „prisiminti“ holokaustą, romų patirtis pamiršta. Iš tiesų ji niekada nebuvo visiškai pripažinta. Viena iš priežasčių – visiškas nežinojimas: daugelis jaunų žmonių Europoje nėra nieko girdėję apie siaubingus nusikaltimus ir kančią, kurią turėjo patirti romai.

Yra daug svarbių priežasčių, dėl kurių reikia kalbėti apie tai. Reikia istoriškai įamžinti sunkius nusikaltimus prieš romus, visos praeities nusikaltimų aukos turi žinoti, kad jų atžvilgiu įvykdyti nusikaltimai buvo pripažinti ir ištaisyti, be to, būtina atkreipti dėmesį į tai, kaip ne romai elgiasi su šios bendruomenės atstovais šiandien.

Praeities nusikaltimai prieš romus nebuvo pasmerkti. Jie beveik nebuvo pripažinti, ir beveik nebuvo skaičiuota, kokią jie padarė žalą ir poveikį romų populiacijai, neatkreiptas dėmesys į

tai, kaip visuomenė elgiasi su šia mažuma. Iš tiesų, ne romų populiacijos šiandieninis elgesys daugeliu atžvilgiu primena ir kartoja modelius, dėl kurių šie nusikaltimai įvyko.

Šiuo vadovu siekiama atkurti balansą.

> Aš vaikščiojau po stovyklą ir bandžiau kažkuo užsiimti. Štai kodėl priėjau prie spygliuotos tvoros krematoriumo link... Iš pradžių negalėjau suprasti, ką mačiau: ten buvo balta laja apibarstytų lavonų kratiniai. Kaip vaikas, aš negalėjau suprasti, kas jie buvo. Vėliau, kai man buvo apie dvidešimt, šis vaizdas pradėjo mane persekioti košmaruose... Kaip vaikas, aš visiškai nesupratau, kiek daug siaubingų dalykų mačiau stovykloje.
>
> *Else Baker, kuri vaikystėje, 1944 m. gegužę, buvo deportuota į Aušvicą. Jos mama buvo pusiau romė.*

1.2 Apie vadovą

Šis vadovas – tai informacijos šaltinis tiems, kurie nori giliau suprasti ir daugiau sužinoti apie romų genocidą. Vadovas pirmiausiai skiriamas jaunimo darbuotojams naudoti neformaliuose susitikimuose, bet gali būti naudingas visiems, kurie dirba švietimo srityje, taip pat ir formaliajame sektoriuje. Paskutiniame skyriuje aprašyta veikla skirta tikslinei jaunų žmonių nuo 15 iki 30 metų amžiaus grupei.

Pradinis mokymosi ir veiklos etapas

Šiuo vadovu nesiekiama pateikti išsamaus istorinio romų genocido aprašo. Informaciją pateikėme pagal bendrai priimtinus istorinius šaltinius ir tyrimus, bet pastarieji vis dar nėra tinkamai pagrįsti, kai kurie gali būti ginčytini ar įvairiai interpretuojami. Gilindamiesi į šią temą, jūs turėtumėte prisiminti, kad romų genocidas nebuvo taip gerai ištirtas kaip žydų holokaustas: kai kurie faktai ar klausimai vis dar yra ginčytini ir vis dar labai jautrūs.

Labai svarbu tai, kad dėl ribotos apimties ir siekiant sudaryti naudingą bei suprantamą vadovą, pateikiamas paveikslas yra supaprastintas. Daug faktų buvo praleista, ypač įvykiai, susiję su skirtinga praktika ar aplinkybėmis regione.

Šis vadovas pateikia bendrą vaizdą, juo siekiama paskatinti kelti idėjas ir klausimus bei stimuliuoti atskirų jaunimo grupių tyrimus ir veiksmų planą. Mes tikimės, kad jūs paskatinsite tuos, su kuriais dirbate, plačiau tyrinėti šią sritį, papildysite duomenis apie jūsų šalį ar regioną. Yra daugybė būdų tai padaryti: kai kurie pateikti 6 skyriuje. Priede jūs rasite nuorodų ir šaltinių sąrašą.

Prisiminkite, kad pagrindinis šio vadovo tikslas yra paskatinti elgesio ir požiūrio pokyčius. Naudokite jį veiklai paskatinti: palaikykite grupę ne tik mokantis praeities istorijos, bet ir naudojant jį geresnės ateities kūrimui.

Skyrių aprašymas

- **1 skyrius „Įvadas“**
- **2 skyriuje „Romų genocidas“** pateikiamas genocido aprašymas tiems, kurie neturi duomenų. Atsižvelgiant į vietos apribojimus, informacija yra selektyvi, neaprašomi įvairūs nusikaltimai ir įvairiapusis poveikis aukoms. Tekste pateikiamos citatos ir asmeniški liudijimai, pateikiami pabaigoje (107 puslapyje), užpildo kai kurias spragas.
- **3 skyrius „Poreikis prisiminti“** sutelktas į tikslą – ir svarbą – prisiminti romų genocidą ne tik romams, bet ir visai visuomenei. Šiame skyriuje iškelti klausimai yra ne mažiau svarbūs už „faktus“ apie patį genocidą: efektyvus darbas šia tema turi būti daugiau negu tik istorijos pamoka.
- **4 skyriuje „Žmogaus teisių perspektyva“** pateikiama truputį pagrindinės informacijos apie žmogaus teises, susijusias su genocidu, ir kaip su romų bendruomene elgiamasi Europos žemyne. Žmogaus teisės yra svarbios, nes visuomenei siūlo bendrų standartų rinkinį. Žmogaus teisių įtraukimas į veiklą su jaunimu padės jiems įvertinti siaubingus holokausto įvykius pagal nustatytus universalius standartus ir suteiks svarbios informacijos apie tai, kas vyksta šiandien.

> Mokymo ir mokymosi praktika bei veikla turi skatinti demokratijos ir žmogaus teisių vertybes ir principus.
>
> *Europos Taryba. Demokratinės pilietybės švietimo ir žmogaus teisių švietimo chartija*

- **5 skyriuje „Patarimai pedagogams“** pateikiama praktinių gairių švietimui šia tema. Aptariamos darbo su jaunimu galimybės, kurias pasitelkus bus didinamas sąmoningumas genocido klausimais, be to, bus atskleista genocido istorinė reikšmė šiandienai. Idealiu atveju, toks darbas paskatins dalyvius paskleisti savo žinutes pasauliui.
- **6 skyriuje „Švietimo veikla“** pateikiama veikla, kuri gali būti pasitelkiama su jaunimu tiriant genocido klausimus. Ši veikla pristatoma kaip šablonas, bet ją galima labai praturtinti ankstesniuose skyriuose pateikiama medžiaga.

- **7 skyriuje** ir **prieduose** pateikiami kiti veiklą sustiprinantys šaltiniai, įskaitant kelis genocidą išgyvenusių romų liudijimus, sutrumpintas pagrindinių žmogaus teisių dokumentų versijas ir daugybę nuorodų į naudingus šaltinius internete.

Nors pedagogai gali norėti iš karto pradėti veiklą, mes labai skatiname peržiūrėti kitus skyrius! Juose pateikiama informacija ir idėjos, kurios padės jums nuspręsti dėl tinkamiausio grupei taikytino metodo. Daugeliu idėjų galima naudingai pasidalinti su dalyviais.

1.3 Terminologija

Romas / čigonas / keliautojas

Terminą „čigonas“ tradiciškai naudojo „ne čigonų“ populiacija, kalbėdama apie daugybę įvairių bendruomenių, įskaitant romus, sinti, kale ir susijusias grupes Europoje, pavyzdžiui, keliautojus. Nors labai mažai „čigonų“ bendruomenių identifikuoja save naudodami šį terminą, bendrame kontekste šio žodžio reikšmė yra labai įžeidžianti ir turinti neigiamą konotaciją.

> Šiomis dienomis čigonų klausimas yra visų pirma rasistinis klausimas. Taigi nacionalsocialistinė valstybė iš esmės turi išspręsti čigonų klausimą, kaip kad ji jau išsprendė žydų klausimą. Mes jau pradėjome...
>
> *Adamas Wurthas, Nacių sveikatos departamento Rasinės higienos tyrimų skyrius*

Dėl šios priežasties Europos Taryba vengia termino „čigonas“ ir visas šias grupes vadina „romais“. Ši terminologija vartojama visame vadove. Tačiau terminas „čigonas“ oficialiuose dokumentuose ar citatose buvo paliktas siekiant išsaugoti (dažnai neigiamą) reikšmę, kurios ir siekė minimų citatų autoriai.

Terminas „romafobija“ vartojamas kalbant apie rasizmą prieš romus. Terminas skiriamas ne romams, bet didesniajai daliai ne romų populiacijos. Jis buvo įtrauktas į ECRI 2011 metais „Bendrojoje politikos rekomendacijoje (Nr. 13) dėl kovos prieš romafobiją ir romų diskriminaciją“.

> Romafobija yra specifinė rasizmo forma, rasinio pranašumo ideologija, dehumanizacijos forma ir institucinis rasizmas […], kurį paskatino istorinė diskriminacija.
>
> *Valeriu Nicolae, Europos Tarybos generalinio sekretoriaus romų klausimais specialusis atstovas*

Romų genocidas / romų holokaustas

Po pirmojo šio vadovo leidimo Europos Taryba pakeitė terminologijos vartoseną. Šiuo metu Europos Taryboje terminas „romai ir keliautojai“ vartojamas kalbant apie įvairias grupes, su kuriomis Europos Taryboje dirbama tokiose srityse: viena vertus, a) romai, sinti / manušai, kale, romanišalai, bojaša/rudariaii; b) Balkanų egiptiečiai (egiptiečiai ir aškaliai); c) Rytų grupės (domai, lomai ir abdaliai); bei, kita vertus, tokios grupės kaip keliautojai, jenišai ir populiacijos, vadinamos administraciniu terminu „Gens du voyage“, bei asmenys, kurie identifikuoja save kaip čigonus.

Žodis „holokaustas“ kildinamas iš graikiškų žodžių *holos* (visuma) ir *kaustos* (sudegintas) bei buvo vartojamas daugelį amžių, kalbant apie didelio masto populiacijų žudynes. Nuo 1960 metų „holokaustas“ buvo vartojamas apibūdinti masines žudynes, vykdytas nacių epochos metu, dažnai apsiribojant žydų žudymu. Šiame vadove terminas vartojamas kalbant apie visas aukas – įskaitant romus – kurias persekiojo ir žudė nacių režimas ar nacių kolaborantai.

Terminas „genocidas“ yra pakankamai naujas, ir šiame vadove jis vartojamas lygiagrečiai su „holokaustu“. Bendras šio termino apibrėžimas pateikiamas 1946 m. JT Generalinės asamblėjos 96 (1) rezoliucijoje: „Genocidas yra ištisų žmonių grupių egzistavimo teisės paneigimas, kaip kad žmogžudystė yra atskirų asmenų teisės gyventi paneigimas“.

> [gynėjai] įvykdė sąmoningą ir sistemingą genocidą... prieš tam tikrų okupuotų teritorijų civilių populiacijas, siekdami sunaikinti tam tikras žmonių rases ir klases bei nacionalines, rasines ar religines grupes, ypač žydus, lenkus, čigonus ir kitus.
>
> *Niurnbergo tribunolo 3 kaltinamojo akto nacių lyderiams punktas*

Genocido nusikaltimo teisinis apibrėžimas pateikiamas 1948 m. Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį II straipsnyje (šis apibrėžimas pateikiamas 61 puslapyje).

Kai kurie komentatoriai vartoja kitus su romais susijusius terminus, kalbėdami apie nacių bandymus sunaikinti romų populiaciją – ypač *Porrajmos* ar *Pharrajimos* (naikinimas ar sunaikinimas), *Samudaripen* (masinės žudynės) ir *Kalí Traš* (juodoji baimė). Daugelis romų grupių labiau mėgsta vartoti vieną ar kitą iš šių terminų, kalbėdami apie įvykius, nutikusius Antrojo pasaulinio karo metu. Tačiau net tarp romų bendruomenių nėra bendro susitarimo dėl vieno paties tinkamiausio termino. Jūs turėtumėte nustatyti, kurį terminą labiausiai mėgsta vartoti romų grupės jūsų šalyje arba jūsų dalyviai.

Merginos, dirbančios Vermachte stenografuotojomis, socialinėmis darbuotojomis, buvusios konservatorijos studentės bei kiti ilgą laiką sąžiningai dirbę žmonės staiga atsidūrė koncentracijos stovykloje, kur jiems buvo nukirpti plaukai, ištatuiruoti kalinių numeriai ir apvilktos mėlynai ir baltai dryžuotos uniformos. Bet tai buvo ne viskas – beprotystė vis labiau plito. Šimtai karių buvo atgabenti tiesiai iš fronto – jie net nežinojo, kad turėjo čigoniško kraujo – jiems buvo nurodyta nusivilkti uniformas, ir jie buvo nugabenti į koncentracijos stovyklas tik dėl to, kad turėjo 12% ar net mažiau čigoniško kraujo...

Iš SS rotenfiurerio Pery Broado, gestapo stovyklos Aušvice pareigūno prisiminimų

2. Romų genocidas

Kalbant apie asocialių gyvenimo formų panaikinimą, dr. Goebbelsas mano, kad žydai ir čigonai paprasčiausiai turėtų būti sunaikinti.

Otto Thierackas, Teisingumo reichsministras

Mes nustatėme, kad romai buvo visiškai primityvios etninės kilmės žmonės, kurie dėl protinio atsilikimo yra nepajėgūs socialiai adaptuotis... Čigonų klausimas gali būti išspręstas tik... kai šios mišraus kraujo populiacijos reprodukcija bus sustabdyta kartą ir visiems laikams.

Dr. Ritter, Rasinės higienos tyrimo institutas

...Europoje be žydų, tik čigonai priklauso nešvariai rasei...

1935 m. Nurembergo įstatymai

Galingojo reichfiurerio Adolfo Hitlerio noras buvo tai, kad čigonai dingtų nuo žemės paviršiaus.

pareigūnas Pery Broadas, Aušvico politinis skyrius

Visi čigonai turėtų būti laikomi nesveikais nuo gimimo; vienintelis sprendimas yra eliminacija. Todėl be abejonės reikia siekti šio ydingo populiacijos elemento sunaikinimo.

Johannesas Behrendtas, Rasinės higienos skyrius

Galutinis sprendimas, kaip nurodė Himleris savo 1938 m. gruodžio 8 d. „Pagrindinių reglamentų sprendžiant čigonų klausimą, kaip reikalaujama pagal rasės pobūdį, dekrete“ reiškė, kad prasidėjo pasirengimas visiškai išnaikinti sinti ir romus.

Aušvico memorialinė knyga

2.1 Genocidas Europoje

Istorijoje buvo genocidų, ir buvo genocidų, kuriuos įvykdė europiečiai. Amerikos ir Afrikos žemyno bei kitų pasaulio dalių kolonizacijai dažnai buvo būdingas vietinių žmonių masinis naikinimas, kurį įvykdė Europos pajėgos. Net po holokausto, kai atrodė, kad pasaulis „išmoko pamokas“, genocidai tęsėsi, dažnai aktyviai padedant ar bendradarbiaujant Europos vyriausybėms.

Tačiau nacių vykdytas genocidas išsiskyrė iš kitų, kuriuos vykdė Europos šalys. Visų pirma, buvo naudojamos naujesnės technologijos ir sisteminis metodas tiek suimant tikslines grupes, tiek naikinant jas. Dujų kameros yra tinkamiausias pavyzdys, nors dujos, kaip mirties ginklas, buvo naudojamos dar prieš Antrąjį pasaulinį karą.

Be to, tai buvo pirmasis masinis genocidas, kurį Europos ribose įvairios Europos pajėgos vykdė tuo pačiu metu; o tikslinė populiacija kiekvienoje prisidėjusioje šalyje buvo ta pati arba suprantama kaip ta pati. Šis genocidas vyko ne tik Europos viduje, bet ir daugeliu atveju kiekvienos prisidėjusios šalies viduje.

Šį teiginį veikiausiai reikia paaiškinti. Holokaustu paprastai laikomas vienas genocidas, kurį daugelyje Europos vietų vykdė naciai. Kitose šalyse nei Vokietija atsakomybė už regione įvykdytus nusikaltimus paprastai permetama nacių režimui, kaip „išorinei jėgai“. Bet nors ir tiesa tai, kad vidinės politikos direktyvą išleido Vokietijos vyriausybė, prie genocido prisidėjusios šalys įvairiai prisidėjo ir prie šios politikos. Jei jos nebūtų prisidėjusios, genocidą vykdyti būtų buvę labai sunku, o gal net neįmanoma.

> Pakeliui į Padniestrę mes buvome mušami, [bet] rumunų pareigūnai mus mušė mažiau. Iš kitos pusės, kai keliavome per Besarabiją, mus mušė visi. Antonescu nekentė čigonų. Jis mūsų nekentė ir kenkė mums. Kai atvykome, jie iš mūsų tyčiojosi ir vertė mus dirbti taip sunkiai, kaip gyvulius. Jie laikė mus ten dvejus metus, kur nepaliaujamai kentėjome.
>
> *Vasile Ioniță, Rumunijos romė*

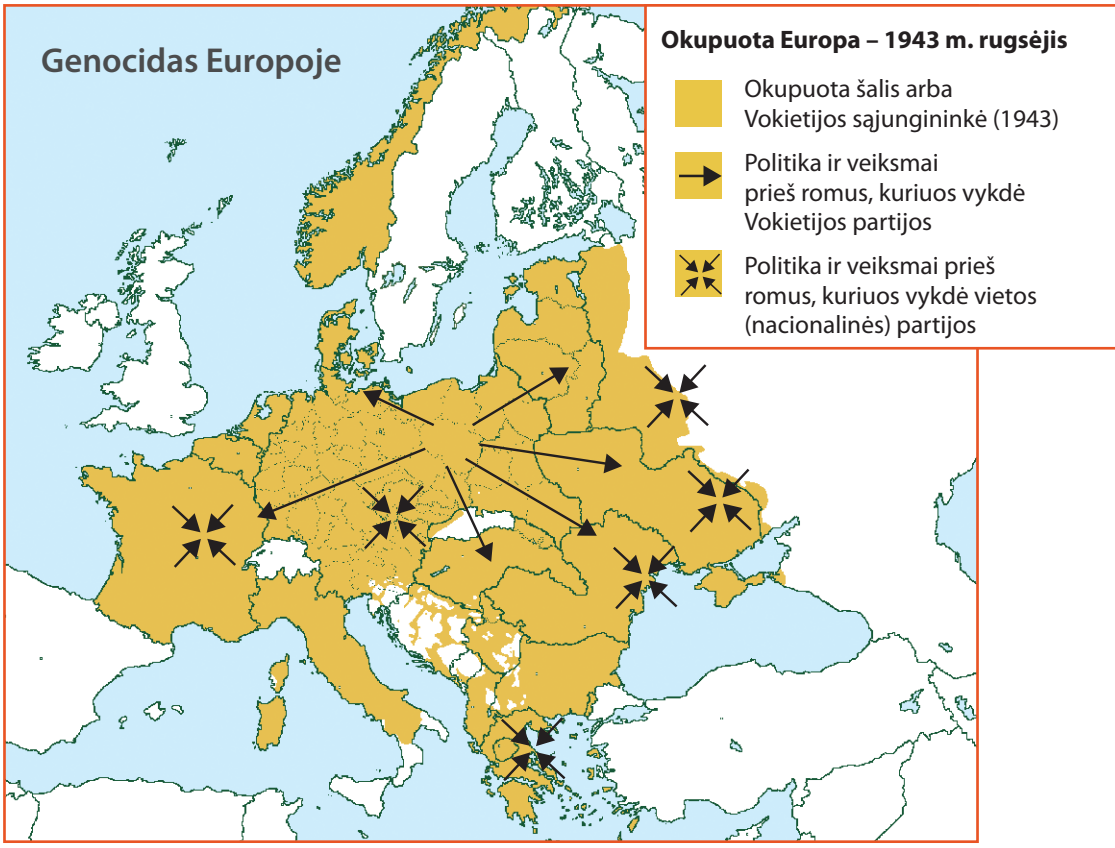

Tai yra žemėlapis, primenantis mums, kad regiono šalys prie genocido prisidėjo ir iš vidaus, ir iš išorės. Regionai pateikti iliustraciniais tikslais.

Modelis skirtingose šalyse

Kai kuriose okupuotose teritorijose ar Vokietijos sąjungininkėse žudynes daugiausia vykdė Vokietijos pareigūnai. Šis teiginys itin teisingas, pavyzdžiui, kalbant apie Lenkiją, kur daug romų iššudyta nacių valdomose mirties stovyklose. Tai galiojo ir kitose šalyse, pavyzdžiui, Baltijos šalyse ir buvusioje Sovietų Sąjungoje, kur Vokietijos specialūs sukarinti būriai – SS Einsatzgruppen – klajodavo po šalį, suimdami žydus ir romus bei sušaudydami juos vietoje arba nužudydami dujų kamerose.

Tačiau net tokiais atvejais, kaip pasakojama citatoje apie Krymą, aukos būdavo nustatomos ir suimamos padedant vietos pareigūnams. Šis procesas pats savaime buvo labai brutalus, ir aukos dažnai būdavo sulaikomos vietos sargybinių, kol laukdavo nužudymo nacių pareigūnų rankomis.

Romų aukos Kryme

Romų populiacijos identifikavimas ir registravimas [Kryme] buvo vykdomas komendantinių pareigūnų iniciatyva ir įsakymais, kurie būdavo pateikiami apskrities vadovui, o šis savo ruožtu perduodavo juos kaimų vadovams. [Archyvo] dokumentai įrodo, kad vietos administracija dalyvavo aktyviai... registruodama ir suimdama romus. Romų naikinimas buvo Einsatzgruppe D ir žandarmerijos poskyrių atsakomybė...

1942 m. kovą vokiečių žandarmerija Abakly-Toma kaime Dzhankoi apskrityje kaimo tarybos vadovui, jo deputatui ir kaimo tarybos klerkui nurodė sudaryti šešiasdešimties romų, kurie gyveno kaime, sąrašą. Kovo 28 d., kai į kaimą atvyko dujų furgonas, šie vietos pareigūnai padėjo surinkti romus ir priversti juos lipti į sunkvežimį. Vėliau tyrimai parodė, kad romai buvo nužudyti, o jų kūnai išmesti Dzhankoi apskrities šiaurės rytų laukuose.

Mikhailas Tyaglyy, „Ukrainos vietos populiacijos vaidmuo ir požiūris į nacių vykdytą romų genocido politiką, 1941–1944 (Krymo atvejis)“

1944 m. gegužę kasinėjimų šalia Dzhankoi metu rasta apie 200 romų aukų, kurios buvo nužudytos dujomis per 1942 m. skerdynes.

Mes galime paklausti savęs, ar didelis skirtumas tarp faktiškai įvykdytos žmogžudystės ir asmens perdavimo, kad jis būtų nužudytas. Daugelyje sulaikymo stovyklų ir darbo stovyklų sąlygos buvo tokios nežmoniškos, kad daug romų susirgo, kankinosi nuo bado, mirė, arba buvo mušami ir išnaudojami, kas išprovokuodavo jų mirtį. Įvairių tipų stovyklos buvo įrengtos beveik kiekvienoje okupuotoje šalyje ar šalyje sąjungininkėje ir vietos pareigūnai visada atlikdavo tam tikras pareigas.

Kai kuriose šalyse, kur režimas buvo artimas nacių, genocido politiką tiesiogiai vykdė šalies kariai ar kariniai vienetai. Toks atvejis ryškiai pastebimas Vengrijoje po 1944 m. ir Čekijos Respublikoje. Tai vyko ir Kroatijoje bei Rumunijoje, kur genocidas buvo vykdomas nacionaliniu lygiu. Tuo metu sienos ir šalys keitėsi labai greitai, ir kartais prie Nacių Vokietijos prisidėjusios šalys buvo įtrauktos į aukų suėmimo procesą už jų oficialios teritorijos ribų, pavyzdžiui, ukrainiečių romai Padniestrės dalyse, kurias buvo okupavusi Rumunija.

Padniestrę rumunų institucijos naudojo kaip daugybės Rumunijos romų deportacijos vietą. 1942 metais rumunų lyderis Ionas Antonescu davė įsakymą, kuriuo „visi klajojantys čigonai“ turėjo būti deportuojami į Padniestrę iš visų stovyklų šalyje. Šis įsakymas vėliau praplėstas ir sėsliems romams. Iš viso daugiau kaip 25 000 romų buvo deportuoti į Padniestrę, kur gyvenimo sąlygos buvo labai sudėtingos, dažnai be maisto atsargų. Susirgimai buvo dažni, ir apskaičiuota, kad apie 11 000 mirė nuo alkio, šalčio ar ligų.

Kai kurie rumunų „tyrėjai“ pasinaudojo Robertu Ritteriu, romų tragedijos nacių Vokietijoje intelektualu. Vienas toks tyrėjas rašė:

„Klajokliai ir pusiau klajokliai čigonai turėtų būti perkelti į priverstinio darbo stovyklas. Ten jiems bus pakeisti drabužiai, nukirptos barzdos ir sterilizuoti kūnai [...]. Jų pragyvenimo išlaidos bus padengtos jų pačių darbu. Po vienos kartos mes jais galime atsikratyti. Vietoj jų mes galime perkelti etninius rumunus iš Rumunijos ar užsienio, kuriems galima įsakinėti. Sėslūs čigonai turi būti sterilizuoti namie [...]. Tokiu būdu mūsų kaimų ir miestelių periferijos nebebus ligotos vietos, o mūsų tautai naudinga etninė siena.“

Ill. 3 (versta iš Făcăoaru, Gheorghe (1941) Câteva date în jurul familiei si statului biopolitic, Bucureşti). Cituojama iš „Faktai apie romų deportacijas“, romafacts.uni-graz.at

Ir Kroatijoje vietos vyriausybės nurodymu genocidą vykdė vietos gyventojai be aktyvaus vokiečių įsitraukimo. Fašistinis Ustaša režimas priėmė daug rasistinių įstatymų prieš žydus ir romus, o Ustaša skyriai vykdė brutalias kampanijas ir suimdavo aukas. Tarp aukų buvo serbų, katalikų, musulmonų ir politinių priešininkų, taip pat žydų ir romų.

Ustaša įkūrė daug koncentracijos stovyklų, iš kurių didžiausia buvo Jasenovac – manoma, kad čia nužudyta apie 26 000 romų.

Jasenovac stovykla (Kroatija)

Atskirų romų grupių areštai prasidėjo 1941 m. liepą, o masiniai romų areštai visoje nepriklausomoje Kroatijos valstybėje prasidėjo nuo 1942 m. gegužės 20 d. Dažniausiai jie buvo grupėmis pervežami į Jasenovac stovyklą kartu su savo daiktais. Pridedamuose dokumentuose nebuvo nurodyti jų vardai, tik skaičius žmonių, buvusių krovininiuose vagonuose, kuriuose jie buvo transportuojami.

1942 m. liepą, kai į stovyklą buvo atgabenta daugiausia romų, jie pradėti skirti į dvi grupes. Vyresni vyrai, moterys ir vaikai buvo atskirti nuo jaunesnių vyrų ir iš karto išsiųsti likviduoti į Donja Gradina. Jaunesni vyrai buvo apgyvendinti III C Stovykloje, kuri buvo įkurta atvirajame III Stovyklos lauke (plytų gamyba). Daugelis mirė nuo bado, dehidratacijos, išsekimo ir fizinio išnaudojimo. Kai kurie romai buvo apgyvendinti vadinamojoje čigonų stovykloje Uštica kaime, nužudytų serbų šeimų apleistuose namuose...

Neišgyveno beveik nė vienas romas, kuris pateko į stovyklą, nepriklausomai nuo amžiaus ar lyties.

Jasenovac memorialinė svetainė (www.jusp-jasenovac.hr)

Vietos institucijų bendradarbiavimas vykdant genocidą buvo labai įvairus ir kai kuriose šalyse keitėsi karo metu. Kai kurie pavyzdžiai pateikti ankstesniuose puslapiuose, bet buvo ne viena šalis, kuriose veiksmai prieš romus negali būti laikomi tik išorinės jėgos atsakomybe. Patariame jums su grupe ištirti savo regiono specifiką.

- Patariame jums su grupe ištirti savo regiono specifiką.

Žmonės prieš save

Mes turime prisiminti, kad be vietos pareigūnų skirtingose šalyse, kurie aktyviai veikė vykdydami romų genocidą, vietos daugumos gyventojų neigiamas požiūris į romus irgi buvo ryškus. Net jei žmonės nedalyvavo tiesiogiai, buvo nedaug asmenų, kurie prieštaravo tam, kas vyko. (5 užsiėmime „Kas prisidėjo?“ šis klausimas nagrinėjamas plačiau).

> Vokiečių sinti ir romai yra vokiečiai, ir Vokietija yra jų gimtoji šalis. Italijos romai ir sinti yra italai, ir Italija yra jų gimtoji šalis. Ispanijos romai turi Ispaniją, Austrijos romai ir sinti turi Austriją, Vengrijos romai turi Vengriją ir taip toliau.
>
> *Romani Rose, romų aktyvistas*

Žmonės sunkiai atsigręžia prieš save taip smarkiai, jei nebūtų buvę antagonizmo ir nepriėmimo praeities. Kituose skyriuose pateikiama informacija apie blogiausius romų genocido bruožus, bei jie trumpai aprašomi šimtmečius trukusios diskriminacijos istorijos kontekste.

Žinoma, reikėtų pastebėti, kad terminas „žmonės“ niekada netaikomas visiems, ir didelė dalis ne romų populiacijos skirtinguose Europos šalyse prieštaravo smurtui prieš romų populiaciją. Daugelis juos netgi saugojo ir rėmė. Kai kurios pastangos ir asmenys minimi 2.3 skyriuje.

Taip pat svarbu pabrėžti, kad pačių romų pasipriešinimas per karą buvo drąsus ir atkaklus. Romų organizacijos ir individai reguliariai stengėsi apsaugoti save ir kitus bei tęsė pasipriešinimą prieš nedraugiškas jėgas, nepaisant dažnai fatališkų pasekmių. Kai kurios pastangos ir asmenys aprašyti 2.3 skyriuje. Bet buvo ir daugelis kitų.

Nors esu čigonų kilmės, visą gyvenimą gyvenau kaip rumunas, ir mes laikėmės rumunų įsipareigojimų bei siekių. Jokie kaltinimai, jokie priekabiavimai neprivertė jų... jų mylima šalis gali pateisinti jų deportaciją į užsienį. Iš visos širdies maloniai prašau visų jūsų prisiminti, kad Didžiajame kare buvo *čigonų* kilmės *čigonų* karių, ir jūs matėte, kaip dosniai jie liejo kraują už mūsų šalį – nes kitos šalies jie neturi.

Dumitru Marino, Rumunijos romo, laiškas Rumunijos valdžios institucijoms. Marinas karo metu parašė daug laiškų, reikalaudamas Rumunijos vyriausybės grąžinti jo šeimos narius, kurie buvo deportuoti į Padniestrę.

2.2 Pagrindiniai faktai

„Visiškas išnaikinimas“

- Nacių režimas romus persekiojo taip pat, kaip ir žydus: tikslas buvo visiškai sunaikinti populiaciją.
- Pirma oficialiai pateikta priežastis buvo ta, kad romai buvo laikomi „nusikaltėliais“, gyvenantys „asocialiai“, bet po visu tuo visada slypėjo rasistinis elementas, ir tai tapo dar aiškiau, kai holokaustas pasiekė kulminaciją. 1938 metais buvo sukurtas „genetinio pagrindo“ pretekstas: asmuo galėjo būti sulaikytas ir deportuotas ar nužudytas tik dėl to, kad vienas iš jo prosenelių buvo romų kilmės.

Vyresnysis SS pareigūnas ir Rytų policijos viršininkas dr. Landgrafas Rygoje informavo Lohse, Rosenbergo Reicho įgaliotinį Rytuose, apie romų įtraukimą į „galutinį sprendimą“. Po to, 1941 m. gruodžio 24 d., Lohse davė įsakymą, kad su romais reikia elgtis taip pat, kaip su žydais.“

Benno Mülleris-Hillas, 1988, iš „Žudynių mokslas: žydų, čigonų ir kitų išnaikinimas moksliniu pagrindu“, Vokietija 1933–1945

- Sistemingos romų perkėlimo į stovyklas ar atskiras teritorijas programos egzistavo kiekvienoje nacių okupuotoje ar kontroliuojamoje šalyje. Ištisos romų šeimos buvo paimamos iš namų ir masiškai pervežamos mirti.
- Pagal nacių programą šimtai tūkstančių Europos romų buvo nužudyta. Tikslūs skaičiai nežinomi, kadangi mirtys dažniausiai nebuvo registruojamos arba neregistruojamos kaip romų mirtys. Daugelis tokių įrašų buvo prarasta ar sunaikinta.

- Nepaisant informacijos trūkumo manoma, kad vykdant genocidą, buvo nužudyta apie pusė milijono romų. Kai kurie ekspertai mano, kad skaičiai dar didesni – galbūt net viršija milijoną.
- Net minimaliais skaičiavimais dėl romų genocido žuvo apie pusė prieškarinės romų populiacijos. Kai kurie mano, kad skaičiai yra dar didesni ir kad buvo sunaikinta 80 % romų populiacijos. Tačiau sunku pasakyti, kiek romų gyveno Europoje prieš genocidą.
- Nusikaltimus prieš romus vykdė ne tik naciai, arba vokiečiai. Nacių sąjungininkėse, okupuotose teritorijose ar nacių kontroliuojamose šalyse, administravimą, deportavimą ar net žudymą vykdė vietos pareigūnai vietos valdžios nurodymu. Kai kuriose šalyse buvo išžudyta beveik visa romų populiacija (21 puslapyje pateikiami metodai skirtingose šalyse, o 29–34 puslapiuose – galimų mirčių statistika).

Sulaikymo sąlygos Prancūzijoje

Stovyklos dažniausiai buvo statomos laukuose arba ant kalvos šlaito, kaip Lannemezan vietovėje. Jos buvo beveik neįrengtos, o sąlygos jose – nehigieniškos. Patalpos nebuvo sukurtos tokiam tikslui, todėl greitai tapo negyvenamomis. Ant lovų nebebuvo čiužinių ar paklodžių. Barakuose buvo blusų ir utelių. Haute-Marne vietovėje „klajokliai“ buvo laikomi nebenaudojamame forte, kuriame nebebuvo durų, langų ar vandens iš krano. Mulsanne vietovėje barakų stogai buvo uždengti gofruota geležimi, dėl ko buvo labai šalta žiemą ir nepakeliamai karšta vasarą...

Romai kentėjo nuo šalčio, nes jie nebeturėjo drabužių... Neturėdami kuro, sulaikytieji Moisdon-la-Rivière vietovėje neturėjo kitos išeities, tik sudeginti barakų grindų lentas, kad sušiltų.

Faktai apie romų istoriją“ (Europos Taryba). Apie pusė prieškarinės romų populiacijos Prancūzijoje, maždaug 13 000 žmonių, buvo laikomi specialiose stovyklose visoje šalyje.

Mirties priežastys

- Daugelis romų buvo nužudyta dujų kamerose. Liūdniausiai pagarsėjęs atvejis – likvidacija *Zigeunerlager* – „Čigonų stovyklos“ – Aušvice-Birkenau. 1944 m. rugpjūčio 2 d. naktį visi stovykloje gyvenę romai buvo suvaryti į dujų kameras ir brutaliai nužudyti. Yra įrašų apie maždaug 2 900 aukų, įskaitant vyrus, moteris, vaikus ir senolius.

Pirmasis bandymas likviduoti *Zigeunerlager* Aušvice baigėsi netikėtų pasipriešinimu – romai kovojo pasidarytais ginklais. Po kelių mėnesių SS ir vėl pabandė – tą kartą jiems pavyko nužudyti visus romų gyventojus.

- Daug romų buvo nužudyta nacių stovyklose. Romų vaikai buvo kaip „bandomieji triušiai“ – 1940 m. sausį ant jų išbandytos cianido dujos, kurios vėliau naudotos dujų kamerose. Buvo nužudyta 250 romų vaikų.
- Dešimtys tūkstančių romų mirė dėl bado, išsekimo ar ligų, siautusių koncentracijos stovyklose, getuose, darbo stovyklose ar kitose vietose, kur buvo deportuoti. Vaikams, senoliams ir neįgaliems asmenims, taip pat darbingiems jauniems vyrams ir moterims nebuvo duodama pakankamai maisto ar gėrimo, jie buvo laikomi antisanitarinėmis sąlygomis, kur lengvai užsikrėsdavo ligomis, jiems nebuvo teikiamos jokios sveikatos apsaugos paslaugos. Be to, jie turėjo dirbti sunkius darbus.
- Tikėtina, kad daugelis romų buvo nužudyta per masines naikinimo programas, kurias už stovyklos ribų vykdė specialiųjų SS žudynių būrių grupės, žinomos kaip *Einzatsgruppe*n. Kartais žudynių būriai sunaikindavo ištisus kaimus ir užkasdavo kūnus masiniuose kapuose. Įrašai apie tokius žudynių aktus dažnai netikslūs arba jų nebuvo iš viso. Dėl to labai sunku nustatyti, kiek romų buvo nužudyta iš viso. Iki šiol buvo nustatyta apie 180 vietų, kur buvo nužudyta daug romų.

Blogiausias dalykas buvo alkis. Neapibūdinamos sanitarinės sąlygos. Nebuvo muilo ir galimybės skalbtis. Kai prasidėjo šiltinės epidemija, nebuvo įmanoma pasirūpinti sergančiais, nes nebuvo vaistų. Tai buvo pragaras. Sunku įsivaizduoti ką nors blogesnio.

Pirmiausia mirė vaikai. Dieną ir naktį jie verkdavo prašydami duonos... daugelis jų mirė kelios dienos po gimimo. Nebuvo priežiūros, nebuvo pieno ar karšto vandens, jau nekalbant apie pudrą ar vystyklus. Didesni vaikai, vyresni nei 10 metų amžiaus, turėjo nešioti akmenis Lagerstrasse statyboms. Dėl alkio kas dieną mirdavo šimtai vaikų...

Elizabeth Guttenberger, romė, kuri 1943 m. deportuota į Aušvicą

- Kelionės traukiniu į deportacijos vietas, vadinamosios „mirties kelionės“, irgi pareikalavo tūkstančių aukų. Kaliniai ilgas keliones turėdavo įveikti pėsčiomis, turėdami mažai maisto ar vandens, jokių sveikatos apsaugos ar sanitarijos priemonių. Tie, kurie negalėjo paeiti ir nemirė nuo išsekimo ar bado, buvo sušaudomi prieš pasiekiant kelionės tikslą.
- Romai buvo ir specialūs tyrimų bei brutalių eksperimentų, kuriuos vykdė Rasinės higienos institutas, vadovaujamas Roberto Ritterio ir liūdnai pagarsėjusio Josepho Mengele, kuris dirbo Aušvice, objektas. Kai kuriais „tyrimais“ buvo bandoma nustatyti, kiek ilgai romai galėtų išgyventi jūros vandenyje, jie buvo šaldomi, su jais buvo išbandomi nauji vaistai, jiems į akis leidžiami chemikalai. Nežinomas skaičius romų mirė arba tokių tyrimų metu, arba iš karto po jų: tie, kurie išgyveno eksperimentus, paprastai būdavo nužudomi.

Geriausiai prisimenu dvynius Guido ir Ina, jie buvo maždaug ketverių. Vieną dieną Mengele juos pasiėmė... Grąžinti jie buvo siaubingos būklės: susiūti nugaromis, kaip Siamo dvyniai. Jų žaizdos buvo užkrėstos pūliais. Jie klykė visą naktį. Tada jų tėvai – prisimenu, kad mamos vardas buvo Stella – gavo truputį morfino ir nužudė vaikus, norėdami nutraukti jų kančias.

Vera Alexander, žydų kalinė Aušvice, kuri prižiūrėjo 50 romų dvynių

- Reikėtų prisiminti, kad tie romai, kuriems pasisekė išvengti mirties karo metais, išgyveno tai, ką šiandienos pokarinė karta sunkiai galėtų įsivaizduoti. Tikėtina, kad jų fizinė sveikata buvo neišgydomai sugadinta dėl daugybės metų prastos mitybos, ligų ir sunkaus darbo. Be to, smurto pasekmės pastebimos ne tik fizinei sveikatai: tai, kad jie matė savo draugų ir šeimos kančias bei masinius kankinimus, galėjo turėti gilų ir ilgai trunkantį psichologinį poveikį.

Kiekvieną vakarą buvo skaitomi mirusių vardai... Birkenau stovyklos gatvė buvo pilna krūvomis gulinčių lavonų – tai sunku apibūdinti. Naktį, kai būdavo labai šalta, jie sukraudavo sušalusius lavonus į sunkvežimius ir išveždavo juos. Aš tikriausiai to nebūčiau išgyvenęs, jei ne mano sesuo, kuri atnešdavo maisto.

Franzas Rosenbachas, gimęs asimiliavusių romų šeimoje Austrijoje, deportuotas į Aušvicą 1943 m.

Statistika

„skaičiuojama, kad Antrojo pasaulinio karo metais naciai, kiti režimai ir jų sąjungininkai nužudė **bent 500 000 romų** ir... kai kuriose šalyse buvo nužudyta daugiau nei 80% romų…"

Europos Parlamento rezoliucija dėl Tarptautinės romų dienos paminėjimo (2015/2615(RSP)

„Iki šiol nežinoma, kiek romų tapo nacių persekiojimo aukomis... Tyrimai grindžiami skaičiavimais; nepriklausomai nuo liudijimų, manoma, kad buvo **mažiausiai 250 000 aukų**."

Faktai apie romus, Europos Taryba

„[m]es manome, kad nacių Vokietijoje ir okupuotoje Europoje tarp 1939 ir 1945 metų buvo nužudyta nuo **pusės iki pusantro milijono romų**".

Sybil Milton, Jungtinių Valstijų holokausto memorialinio muziejaus vyresnioji istorikė

„Pasikartojantis 500 000 romų mirčių skaičius Porrajmos metais tampa tradiciniu ir priimtinu. **Bet mes to iš tiesų nežinome**. Dokumentai nebuvo rasti ir išanalizuoti. Mes turime saugotis, kad šis skaičius nebūtų visiškai priimtinas... iš tiesų skaičius buvo daug didesnis."

Ianas Hancockas, romų aktyvistas ir akademikas

Romų holokausto tyrimai yra pakankamai nauji ir jų negalima lyginti su didelėmis ir reikšmingomis studijomis, kurios buvo atliktos apie baisias žydų populiacijos patirtis. Dalinai dėl šios priežasties, dalinai dėl to, kad įrašai, susiję su romų aukomis, yra nepilni, sunku pateikti tikslų nukentėjusių romų skaičių. Kaip matoma iš aukščiau pateiktų citatų, nesutaria netgi ekspertai!

Tokį nesutarimą svarbu pripažinti, bet neturėtume leistis į debatus dėl skaičių, kai tikroji romų genocido pasekmė yra tokia: šimtai tūkstančių nekaltų romų buvo brutaliai nužudyti, o *tikslas* buvo sunaikinti visą romų populiaciją. Šis tikslas buvo pakankamai dokumentuotas, ir tai yra vienas iš pagrindinių kriterijų, dėl kurių masinės žudynės kvalifikuojamos kaip genocidas (žr. 61 puslapį).

Ar žydų, romų ir sinti likimai buvo vienodi? Mes galime tik numatyti skaičių – daug daugiau negu vienas milijonas romų ir sinti buvo sunaikinta. Bet ne šis faktas svarbiausias. **Man svarbiausia tai, kad buvo įtvirtinta valia naikinti**, kuri buvo vykdoma skirtingais būdais.

Günteris Grassas (paryškinta publikacijoje)

Iš pokalbio su Günteriu Grassu straipsnyje Romai: Europos mažuma. Įvairovės iššūkis, redagavo Monika Flašíková-Beňová, Hannes Swoboda ir Jan Marinus Wiersma

Lentelė ir skaičiai 32–34 puslapiuose

32 puslapyje pateikta lentelė buvo sudaryta 2000 metais. Kai kuriose šalyse buvo naujesnių tyrimų, kurie pateikė tikslesnį vaizdą apie tai, kas nutiko, ir kai kurie lentelėje pateikti skaičiai dabar yra ginčytini. Tačiau lentelėje pateikiama tik reali pastanga parodyti, kiek skirtingos Europos šalys dalyvavo nacių politikoje prieš romų populiaciją. Galite ja pasinaudoti, norėdami pateikti jaunimui išsamų bendrą paveikslą ir paskatinti diskusiją – galbūt net dalyvių atskirą tyrimą.

1. Paskatinkite jaunus žmones, su kuriais dirbate, ieškoti naujausių tyrimų

- Patikrinkite, ar koks nors naujas darbas buvo atliktas apie romų genocidą (jų šalyje ar kitose šalyse). Pavyzdžiui, jie galėtų susisiekti su organizacijomis ar tyrėjais, dirbančiais šioje srityje. Naudingas šaltinių ir organizacijų, išvardytų pagal šalį, sąrašas pateikiamas čia: www.roma-genocide.org/en/map.
- Patikrinkite, ar buvo kokių nors oficialių Vyriausybės ar parlamentarų pareiškimų apie romų genocidą jūsų šalyje: kokį skaičių *jie* naudoja?

Naujas tyrimas Nyderlanduose

Lentelėje prieškarinė romų populiacija buvo apie 500 žmonių ir manoma, kad visi mirė. Naujausias darbas atskleidė duomenų apie reidą, įvykusį 1944 m. gegužę, kuris tikriausiai buvo informacijos šaltinis. 578 žmonių, manoma, romų, buvo areštuota reido metu. Iš šių 578 žmonių 245 buvo deportuoti į Aušvicą, ir tik 30 išgyveno karą. Daugiausia išgyvenusių sulaikytųjų buvo paleisti beveik iš karto, nes manyta, kad jie – ne romai, o keliautojai.

Tyrimas taip pat parodė, kad Nyderlanduose gyveno daugiau romų negu 500 esančių lentelėje: dabar manoma, kad prieškarinė romų populiacija buvo nuo 2000 iki 2500 asmenų.

2. Aptarkite ginčus

- Jei yra ginčų dėl statistikos, išnagrinėkite abejų pusių argumentus:
  - » *Kodėl* yra nesutarimų?
  - » Dėl kokių priežasčių skaičiai galėtų būti didesni ar mažesni?
  - » Kodėl gali būti sudėtinga nustatyti tikrų aukų skaičių?

> …retai [„čigonai“] būdavo įtraukiami į nacionalinius surašymo duomenis. Todėl **neįmanoma nustatyti tikslaus čigonų aukų skaičiaus Lenkijoje, Jugoslavijoje, Gudijoje ir Ukrainoje**, valstybėse, kuriose buvo daugiausia aukų.
>
> *Romų, kurie žuvo Aušvice-Birkenau, memorialinė knyga*

3. Spragų užpildymas

Kai kurios šalys neįtrauktos į lentelę. Tai yra šalys, kurios kovojo prieš Trečiąjį Reichą ir nebuvo okupuotos, ir šalys, kurios buvo Vokietijos sąjungininkės ar okupuotos Vokietijos, pavyzdžiui, Norvegija, Bulgarija ir Suomija.

- Ne Ašies jėgoms ar okupuotoms šalims, patikrinkite vėlesnius tyrimus ar iniciatyvas – pavyzdžiui, žr. informaciją apie Norvegiją pateikiamoje lentelėje.
- Visoms šalims, patikrinkite diskriminacijos prieš romus istoriją iki karo (ir vėliau). JK, Ispanija ir Švedija, žinoma, nesiuntė savo romų ir žydų populiacijų į nacių mirties stovyklas. Bet nėra įrodymų, kad požiūris į šias mažumas būtų bent kiek pozityvesnis. Jei dirbate su jaunimu iš šių šalių, paskatinkite juos pagalvoti, ar ne romų populiacija palaikytų romus labiau negu tai darytų ne romai kitose vietose.

Spragų užpildymas Norvegijoje

Norvegija lentelėje nepateikiama: iki 2000 metų šalis formaliai nepripažino, kad dalyvavo romų genocide. Tačiau nedidelė šalies romų mažuma įvykdė didelę kampaniją pripažinti ir kompensuoti nusikaltimus, kurie buvo įvykdyti nacių epochos metu. Dėl šių pastangų 2015 m. vasarį buvo išleista vyriausybės ataskaita.

Ataskaita atskleidė, kad Norvegijos politika prieš karą buvo neskaičiuoti romų kaip Norvegijos piliečių ir išsiųsti juos iš šalies. Kai prasidėjo karas, nacių politika buvo siekiama sunaikinti visus romus, o institucijos atsisakė leisti išsiųstiems romams sugrįžti į Norvegiją. 62 iš 68, kuriems buvo neleista grįžti, 1944 metais buvo deportuoti tiesiogiai iš okupuotos Belgijos į Zigenunerlager Aušvice-Birkenau. Tik keturi išgyveno karą.

„Laikas moraliniam šios tamsios mūsų istorijos dalies atpildui. Valstybė pripažįsta savo atsakomybę už klaidas, kurias ji padarė, ir neteisybę, padarytą Norvegijos romams“. Erna Solberg, Norvegijos premjerė, 2015.

Romų genocidas: mirtys Europoje

Galite pasinaudoti šia lentele ir 33–34 puslapiuose pateikiamais skaičiais, norėdami plačiai apžvelgti tai, kas nutiko Europos žemyne. Bandykite ieškoti naujesnių tyrimų savo šalyje: galėtumėte paskatinti savo grupes atlikti šiuos tyrimus.

Šalis	Romų populiacija prieš genocidą (skaičiavimai)	Mirtys holokausto metu (skaičiavimai)	% nužudytos populiacijos (skaičiavimai)
Austrija	11 200	8 250	73,7%
Belgija	600	500	83,3%
Čekijos Respulika[3]	13 000	6 500	50,0%
Estija	1 000	1 000	100,0%
Prancūzija	40 000	15 150	37,9%
Vokietija	20 000	15 000	75,0%
Graikija	?	50	?
Vengrija	100 000	28 000	28,0%
Italija	25 000	1 000	4,0%
Latvija	5 000	2 500	50,0%
Lietuva	1 000	1 000	100,0%
Liuksemburgas	200	200	100,0%
Nyderlandai	500	500	100,0%
Lenkija	50 000	35 000	70,0%
Rumunija	300 000	36 000	12,0%
Slovakija	80 000	10 000	12,5%
Sovietų Sąjunga[4]	200 000	35 000	17,5%
Jugoslavija	100 000	90 000	90,0%
Iš viso:	**947 500**	**285 650**	**30,1%**

Niewyk, Donald L., Nicosia, Francis R., Kolumbijos holokausto gidas, Kolumbija, Columbia University Press, 2000

Pastaba: Kitame puslapyje pateiktos diagramos remiasi šia lentele. Jos pristato ir lyginamąjį romų populiacijos likimą skirtingose šalyse: romų mirčių skaičius tikriausiai buvo didesnis negu nurodyta diagramose.

[3] Bohemijos ir Moravijos protektoratas
[4] 1939 metų sienos

Romų mirtys – visos romų populiacijos procentas

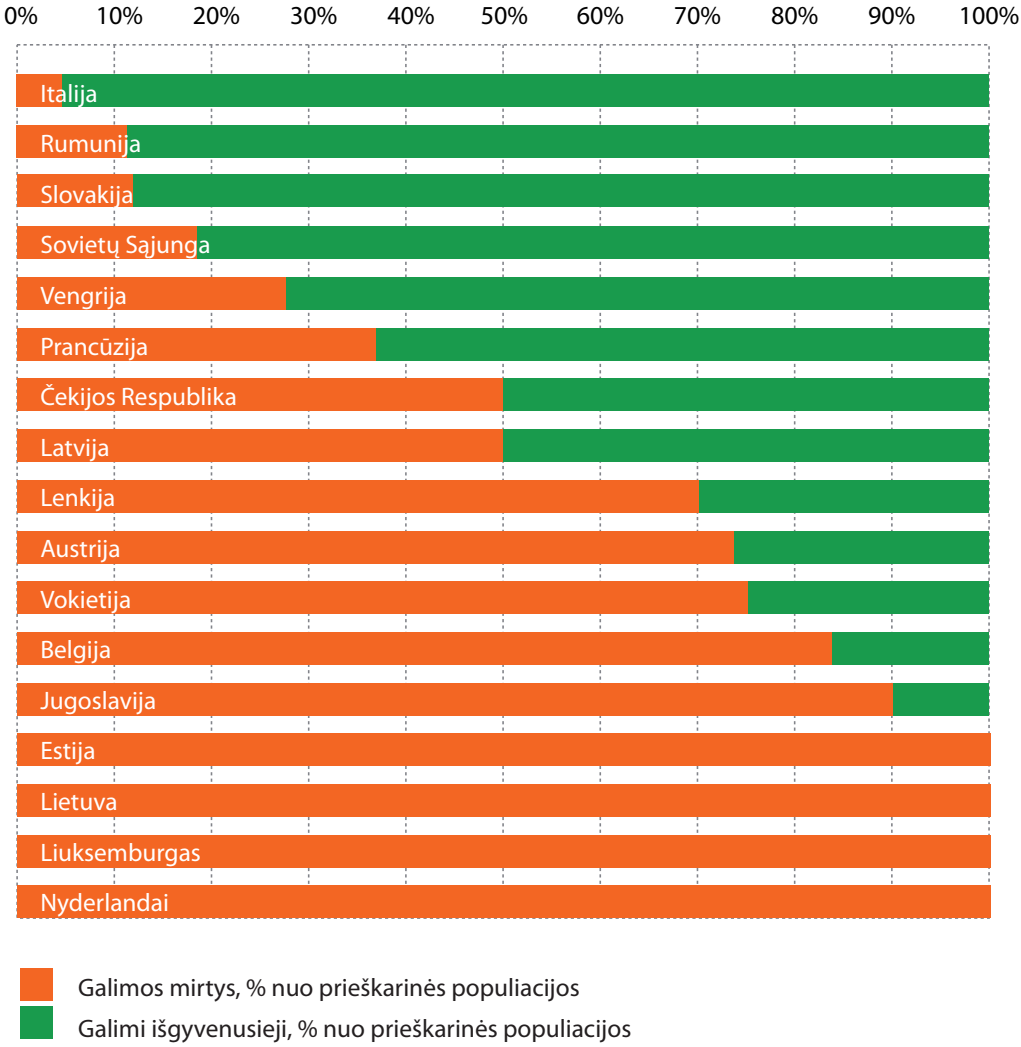

Romų mirtys: skaičiais

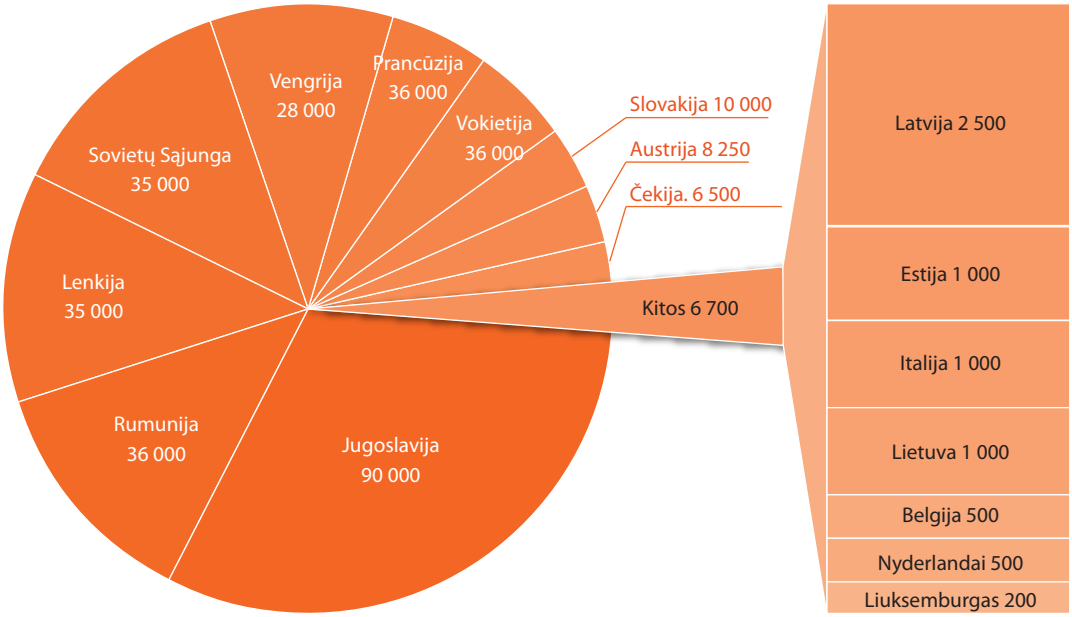

2.3 Pasipriešinimas

Pasipriešinti genocidui buvo nelengva ne tik romams, bet ir ne romams, kurie priešinosi oficialiai politikai.

Romų pastangos pasipriešinti nenutrūko visą karo laikotarpį. Buvo daugybė pastangų išvengti nelaisvės patiems ir ištrūkti jau sulaikytiems; be to, buvo pastangų padėti ar išgelbėti kitus nuo mirties ar sulaikymo, dažnai organizuojant pasipriešinimą. Didžiausios pastangos buvo „Čigonų stovykloje“ Aušvice 1944 m. gegužės 16 d. Kai nacių SS pirmą kartą pabandė likviduoti stovyklą, romų kaliniai atsiginklavo akmenimis bei įrankiais ir užsibarikadavo barakuose. SS buvo priversti atidėti puolimą keliems mėnesiams. Tą dieną, gegužės 16 d., kelios romų organizacijos ir judėjimai mini kaip **Romų pasipriešinimo dieną**.

> SS prižiūrėtojas man pasakė, kad ši speciali akcija buvo daug sudėtingesnė negu iki šiol įvykdytos Aušvice... Čigonai, kurie žinojo, kas jų laukė, klykė: prasidėjo kovos, šūviai, ir žmonės buvo sužaloti. SS pastiprinimas atvyko tada, kai sunkvežimiai buvo puspilniai. Vietoj raketų čigonai netgi naudojo duonos kepalus. Bet SS buvo per stiprūs, per daug patyrę, jų buvo per daug.
>
> *Dazlo Tilany kalba apie „Čigonų stovyklos“ galutinę „likvidaciją“*

Deportuoti romai dėjo daug pastangų organizuodami pabėgimus – keli jų buvo sėkmingi. 1943 m. rugsėjį Prancūzijoje Arc-et-Senans stovykla turėjo būti uždaryta, nes daugeliui romų pavyko pasprukti.

> Iosif Teifel [buvo] Čekoslovakijos romas, slaptai dirbęs Mukačevo gete. Dirbdamas su partizanais, karo metu jis galėjo paslėpti žmones, parūpinti jiems maisto ir vykdyti pasipriešinimo akcijas.
>
> *USC Shoah fondas (2013)*

Buvo dažni pabėgimai iš Padniestrės, kaip ir pastangos teikti apeliacijas dėl deportacijos. Šio laikotarpio archyvai parodo, kad daugelis tų, kurie buvo deportuoti, siuntė daugybę laiškų institucijoms, reikalaudami peržiūrėti jų pačių ar jų šeimų bylas. Laiškuose dažnai būdavo atskleidžiami svarbūs nuopelnai Rumunijos visuomenei ar veikla prieš karą, kol šeimos dar nebuvo deportuotos.

Alfreda Markowska

Alfreda Markowska buvo Lenkijos romė, kuri matė, kaip 1941 metais naciai nužudė jos tėvus, brolius ir seseris bei bendruomenės narius. Ji buvo vienintelė išgyvenusi. Jai pavyko išvengti arešto ir įsitraukti į žydų ir romų vaikų gelbėjimo akcijas. Išgirdusi apie žudynes, ji keliaudavo į tas vietas ieškoti išgyvenusių. Ji juos paslėpdavo, sufalsifikuodavo dokumentus ir rasdavo šeimas ar globėjus, kurie jais pasirūpintų. Kai kuriuos ji pati ir užaugino.

Manoma, kad Alfreda išgelbėjo bent 50 vaikų, ir 2005 metais jai paskirtas Lenkijos Komandoro kryžiaus ordinas su žvaigžde už didvyriškumą ir išskirtinę drąsą.

Ne romų pagalba

Yra įrašų ir apie daugybę solidarumo ir paramos, kurią teikė ne romų populiacija, pavyzdžių, ir neabejotinai buvo daugiau nedokumentuotų atvejų. Kartais tokia parama buvo „pasyvaus“ pasipriešinimo formos: vėlavimas įvykdyti įsakymą, nevisiškas įsakymo įvykdymas. Toks atvejis buvo su keliais Rumunijos žandarais, kurie dažnai nenorėdavo suimti romų tautybės žmonių, kai jiems tai buvo liepiama. Daugybė vietos institucijų atsiųsdavo atsakymą „Pas mus nėra tokių čigonų“.

Paulas Kreberis dirbo policijoje Wuppertal vietovėje. Jis atsisakė vykdyti deportacijos įsakymus ir dažnai padėdavo romams išvengti arešto bei pasislėpti. 1988 metais, pasiūlius Vokietijos sinti ir romų centrinei tarybai, jis buvo apdovanotas Vokietijos Federacijos Garbės kryžiumi.

Kiti asmenys naudojosi galimybėmis, kurias turėjo, bei padėjo romams išgyventi diena iš dienos. Kartais padėjo netgi kai kurie stovyklų ar sulaikymo vietų sargai ir personalas (žr. pateikiamą Antonin Absolon citatą).

Mariia Maksymova (gimusi Belous) gimė 1935 m. gruodžio 1 d. Nedroje, Kijevo srities Baryšivkos rajone, buvusioje Sovietų Sąjungoje (dabar Ukraina)... Nedros okupacijos metu vokiečių kariai areštavo Stepaną, Mariios senelį, ir išvežė jį į egzekucijos vietą. Padedant vietos gyventojams ir dėl kalvystės įgūdžių jis paliktas gyvas.

USC Shoah fondas (2013)

Labiausiai verta paminėti tuos ne romų populiacijos narius, drąsiai siūliusius aktyvią pagalbą romams, kurių gyvybės buvo pavojuje, net kai tai kėlė pavojų jų pačių saugumui. Be abejonės, toks buvo lenkų sunkvežimio vairuotojas, kuris padėjo Vinzenzas Rose pabėgti iš Neckarelz stovyklos (žr. 38–39 puslapius), ir policijos pareigūnas, kuris padėjo Zoni Weisz išvengti deportacijos. Daugelis kitų asmenų ar šeimų slėpė romus ir padėjo jiems, kai jie buvo priversti slėptis.

Kalbant apie institucijų planuojamą „Čigonų šeimų stovyklų“ likvidaciją, Tadeusz Joachimowski (Nr. 3720), dirbęs ataskaitų teikėju, kartu su Ireneusz Pietrzyk (Nr. 1761) ir Henryk Porębski (Nr. 5805) iš stovyklos biuro išėjo su „Čigonų įrašų knygomis“. Kaliniai apvyniojo jas drabužiais ir padėjo į kibirą, kurį uždengė mediniu dangčiu. 1944 m. liepą jie užkasė kibirą su dokumentais Čigonų stovykloje prie 31 barako, netoli nuo BIId stovyklos, kur buvo laikomi vyrai. 1949 m. sausio 13 d. Joachimowski kartu su Muziejaus darbuotojais iškasė kibirą, kuriame buvo Knygos.

Iš auschwitz.org/en/museum/about-the-available-data/sinti-and-roma

Nepaisant brutalumo, kuris tvyrojo genocido metais, tokių asmenų veiksmai yra įsimintini ir drąsinantys. Taip buvo išgelbėta ne vieno romo gyvybė, ir tai yra pakankamas rezultatas. Žmogiškasis solidarumas neišnyko net ir tais žiauriais laikais, ir tai tikriausiai yra geriausias optimizmo šaltinis ateičiai.

Aš likau [stovyklos ligoninėje] iki išvykimo iš Birkenau. Aš susidūriau su dviem šiltinės tipais... Pagrindinė slaugė buvo lenkė Janka iš Katovicų, jai buvo koks trisdešimt ar trisdešimt penkeri. Ji buvo patraukli, tamsiaplaukė, visada vilkėjo švariais drabužiais. Ji manimi rūpinosi kaip motina. Ji man duodavo daugiau maisto ir daiktų, kuriuos jai atnešdavo jos draugai lenkai. Tik dėl jos slaugos aš išgyvenau ligoninėje: ji išgelbėjo mano gyvybę.

Antoninas Absolonas, romas, kuris su šeima buvo deportuotas į Zigeunerlager Aušvice

Rose šeima: romų aktyvistai

Antonas ir Lisetta Rose

Antonas ir Lisetta buvo vokiečių romai (sinti). Jie buvo Oskaro ir Vinzenzo bei dukters, kuri mirė Bergene-Belsene, tėvai. Iki karo Antonas vadovavo kino teatrui Darmštate. Jis buvo nužudytas Aušvice, o Lisetta mirė nuo išsekimo Ravensbruko koncentracijos stovykloje. 13 Rose šeimos narių buvo holokausto aukos.

Oskaras Rose

Oskaras išvengė nacių arešto. Būdamas pogrindyje, jis gavo papildomų maisto kuponų deportuotiems savo šeimos nariams ir padėjo Vinzenzui pabėgti iš Neckarelz.

Vinzenzas Rose

Vinzenzas buvo išsiųstas į Aušvicą, o po to į Neckarelz. Oskaro ir lenko sunkvežimio vairuotojo padedamas jis pabėgo. Karą jis išgyveno pogrindyje.

Romani Rose

Romani yra Oskaro sūnus, nuo paauglystės aktyviai kovojęs už romų teises ir tapęs Vokietijos romų ir sinti centrinės tarybos pirmininku bei Tarptautinio judėjimo prieš diskriminaciją ir rasizmą vykdomojo komiteto nariu. Jis atliko svarbų vaidmenį pripažįstant romų genocidą ir padarė įtakos Vokietijos sinti ir romų pripažinimui tautine mažuma pagal Europos Tarybos *Bendrojo susitarimo dėl tautinių mažumų apsaugos* nuostatas.

2.4 Istorinis pagrindas

Žinoma, kad romai atvyko į Europą bent prieš 900 metų arba dar anksčiau. Bent nuo XIV amžiaus yra įrodymų, kad jie kentėjo nuo prietarų, diskriminacijos ir teisių apribojimų skirtingose Europos šalyse. Prietarai ir diskriminacija buvo įtvirtinti ir oficialioje politikoje, ir kasdieniame gyvenime.

Toks šimtmečius trukęs neigiamas požiūris be abejonės padėjo naciams ir kitiems įtvirtinti išnaudojimo bei žudymo programą be didelių visuomenės prieštaravimų. Pagalvokite, ar tokia masinių žudynių programa galėtų būti įtvirtinta ir vykdoma šiais laikais, jei tikslinę auditoriją sudarytų asmenys, į kuriuos būtų žvelgiama *pozityviai* ar bent neutraliai. Įsivaizduokite, kad

1956 Oskaras ir Vinzenzas įsteigė Rasiniu pagrindu persekiojamų ne žydų tautybės asmenų asociaciją. Vėliau ji tapo Vokietijos sinti asociacija – pirmuoju Vokietijos sinti ir romų pilietinių teisių judėjimu.

Po Oskaro mirties Vinzenzas tęsė jų darbą padedant romų genocido aukoms. 1974 metais jis sumokėjo už memorialą nužudytiems sinti ir romams Aušvice-Birkenau.

1978 metų gruodžio 4 dieną Vinzenzui už darbus buvo įteiktas Vokietijos Federacijos Garbės kryžius. Jis buvo pirmasis romas, gavęs šį garbingą apdovanojimą.

Romani buvo pagrindinis aktyvistas, kovojęs už tai, kad būtų pripažinti holokausto metu įvykdyti nusikaltimai prieš romus. 1980 metais, būdamas 30 metų amžiaus, kartu su Vinzenzu ir 10 kitų Vokietijos romų jis dalyvavo bado akcijoje Dachau stovyklos memoriale. Jie reikalavo visiškos „moralinės reabilitacijos“.

Savaitę trukęs bado streikas buvusioje koncentracijos stovykloje atkreipė visuomenės dėmesį į romų genocidą. Bavarijos vyriausybė, o po to ir Vokietijos kancleris pripažino, kad holokausto metu vykdyti nusikaltimai prieš romus buvo rasistiniai ir prilygo genocidui.

tikslinė auditorija būtų maži vaikai mėlynomis akimis arba suaugusieji raudonais plaukais, komediantai arba jaunimo darbuotojai. Akivaizdu, kad tokia programa veikiausiai nebūtų įmanoma.

Taigi istorinė romų diskriminacija svarbi ne tik dėl to, kad tai yra dar viena neteisybė, kurią reikia pripažinti, bet ir todėl, kad ji gali paaiškinti, kaip rasizmo, stigmatizacijos ir prietarų atmosfera gali išprovokuoti tokį įvykį kaip holokaustas.

Jaunimas turi suvokti, kad rasistinis požiūris gali išprovokuoti neapykantą ir piktnaudžiavimą. Dėl tokio požiūrio vyriausybės gali įgyvendinti politiką, kuri normaliomis aplinkybėmis būtų nepriimtina.

Romų diskriminacija Europoje: trumpa istorija

PASTABA: „Romafobijos“ įstatymai galiojo beveik visose Europos šalyse nuo pirmosios romų migracijos į Europą. Pateikiama informacija apima tik mažą tokių įstatymų dalį kai kuriose šalyse. Čia neminimos Europos šalys veikiausiai turėjo savo diskriminacinius įstatymus. Dalyvius reikėtų paskatinti pasidomėti savo šalių istorija.

- Nuo antrosios XIV amžiaus pusės romai, kurie atvyko į Valakiją ir Moldaviją (dabar didesnė dalis šių teritorijų priklauso **Rumunijai**), buvo paversti vergais. Vergai romai priklausė princui, vienuolynams ar privatiems asmenims. Vergai buvo laikyti ne piliečiais, o savo ponų nuosavybe.

> Čigonai gimsta tik vergais; vergės motinos vaikas irgi tampa vergu.
>
> *Iš XIX amžiaus pradžios Valakijos kodekso*

- Šventosios Romos Imperijos imperatorius Maksimilijanas I (dar žinomas kaip **Vokiečių karalius**) nurodė, kad visi „čigonai“ privalo palikti Imperijos teritoriją iki 1501 metų Velykų. Visi po šio termino likę romai paskelbti už įstatymo ribų, ir visi juos galėjo pagauti bei nužudyti.
- **Prancūzijoje** Liudvikas XII (1504), Fransua I (1539) ir Čarlzas IX (1561) ištrėmė „čigonus“ iš Karalystės. 1666 metais Liudvikas XIV paskelbė, kad visi „čigonų“ vyrai bus areštuoti ir išsiųsti į galeras be teismo.
- XVII amžiaus **Švedijoje** romai buvo priverstinai sterilizuojami ir deportuojami. 1637 metais paskelbtas „Korimo įstatymas“, pagal kurį bet koks Karalystėje aptiktas romas galėjo būti legaliai nužudytas.
- XIII amžiaus **Nyderlanduose** buvo reguliariai organizuojamos policijos ir kariuomenės akcijos prieš romus. Jos buvo vadinamos „heidenjachten“ (pagonių medžiokle). Paskutinė „heidenjacht“ įvykdyta 1728 metais. Joms pasibaigus daugelis aukų buvo nužudyta, turėjo palikti šalį arba pasiduoti valdžios institucijoms.
- **Anglijoje**, valdant Henrikui VIII, „čigonams“ buvo uždrausta atvykti į šalį. Visi rasti romai buvo deportuoti. 1554 metais karalienė Marija priėmė „Egiptiečių aktą“, kuriuo „čigonai“ buvo baudžiami mirties bausme. 1714 metais britų čigonai buvo gabenami į Karibus kaip vergai.
- 1747 metais Oviedo vyskupas pasiūlė **Ispanijos** karaliui Ferdinandui VI išspręsti „čigonų problemą“ visam laikui juos ištremiant iš Karalystės arba suimant ir įkalinant visą „čigonų“

populiaciją. Pasiūlymas buvo priimtas, ir per vieną dieną šalyje buvo įkalinta apie 10–12 tūkstančių žmonių.

> Jo Didenybė įsako, kad visomis priemonėmis ir visose vietose privaloma įkalinti tuos [„čigonus“], kurie liko, neišskiriant ir šventovių, kuriose jie galėjo prisiglausti. […] magistratai viską įvykdys taip, kaip nurodyta, laiku ir visiškai, kaip ir priklauso tokiu svarbiu klausimu.
>
> *Iš La Ensenada markizo įsakymo (Ispanija, 1749)*

- 1773 metais **Austrijos-Vengrijos imperijos** imperatorė Marija Teresė paskelbė dekretą, kuriuo draudžiamos romų santuokos. Taip pat imperatorė nurodė, kad visus vyresnius negu 5 metų amžiaus vaikus reikia paimti iš tėvų ir perduoti vengrų ūkininkų šeimoms.

> Vieną dieną… atvyko kariai su vagonais ir paėmė visus čigonų vaikus – nuo ką tik atjunkytų kūdikių iki jaunavedžių, dar vilkinčių jaunųjų drabužiais. Vargšų žmonių desperacijos aprašyti neįmanoma. Tėvai krito ant žemės prieš karius ir kabinosi ant vagonų, kuriuose buvo jų vaikai. Jie buvo nustumti lazdomis ir šautuvų buožėmis, o negalėdami sekti vagonų, kuriuose buvo jų didžiausias turtas – jų maži vaikai – daugelis tėvų iš karto nusižudė.
>
> *Šaltinis: Faktai apie romų istoriją*

- XIX amžiuje pradėtos plėtoti eugenikos ir rasizmo teorijos, kurias įtakingi rašytojai ir vyriausybės priėmė kaip „mokslinį faktą“. Daugeliui atrodė, kad jos pagrindžia galimybę su žmonėmis, kurie atrodė kitaip arba nebuvo laikomi „vietiniais“ tam tikroje šalyje ar regione, elgtis kitaip.
- Dabar tokios teorijos yra visiškai atmestos, bet anksčiau jos padarė didelę įtaką formuojant požiūrį ir politiką, nukreiptą į romų populiaciją (ir kitus). Įtakinga buvo 1876 metais paskelbta italo Cesare Lombroso knyga „Kriminalas“. Lombroso nurodė, kad „genetinis polinkis“ buvo tariamai „čigonų“ įvykdytų nusikaltimų priežastis.
- 1927 metais **Čekijos Respublikoje** priimtas „Klajojančių čigonų įstatymas“. Juo buvo apribota romų judėjimo laisvė, ir jie verčiami prašytis identifikuojami, kad galėtų pernakvoti.
- 1926 metais buvo priimti visų vyresnių nei 14 metų romų, kurie gyveno Burgenlande (Austrijoje) pirštų antspaudai. Nuo 1928 metų Eisenštato (naujosios Burgenlando sostinės) policija turėjo vadinamąjį „Zigeunerkartothek“ („Čigonų kartoteką“), kurioje buvo įrašų apie maždaug 8 000 romų.

1. Seksualiniai santykiai tarp čigonų ir vokiečių yra rasinės gėdos nusikalstama veika.
2. Čigonams draudžiama lankyti bendrą pradinę mokyklą.
3. Čigonų reprodukcija stabdoma sterilizacija.
4. Privaloma reguliariai vykdyti namų ir individų patikrą.
5. Čigonų trobos (kultūrinė gėda) turi būti nugriautos, o čigonai apgyvendinti darbo stovyklų lūšnose.
6. Darbo stovyklose čigonai dirba kaip uždara grupė.
7. Verstis amatu už darbo stovyklos ribų draudžiama.
8. Čigonams draudžiama nešiotis ginklus.
9. Skatinama savanoriška emigracija.

Iš „Čigonų klausimas. Burgenlando provincijos Vyriausybės vadovo memorandumas“ (1938)

Prieš romus nukreipti įstatymai ir politika Vokietijoje: trumpa istorija (1890-1992)

Pastaba: ši lentelė naudojama Dosta! veikloje, aprašytoje 99 puslapyje. Šios veiklos tikslais visos nuorodos į romus ar „čigonus“ buvo pakeistos į „X“.

1890	Vokietijoje surengta konferencija dėl „X-niekšų“. Kariuomenei liepta stebėti visų X judėjimą.
1909	Surengta policijos konferencija „X klausimu“. Rekomenduota pasirūpinti paprasta visų X identifikacija.
1920	2 akademikai pristatė „gyvenimo nevertų gyvybių“ idėją, pagal kurią X turėtų būti sterilizuoti ir sunaikinti.
1922	Visi X (ne kitos grupės) Vokietijos teritorijoje turi būti fotografuojami ir paimami jų pirštų antspaudai identifikacijai.
1926	Priimtas įstatymas kontroliuoti „X marą“.
1927	Bavarijoje statomos specialios stovyklos X įkalinimui. Į jas perkeliama 8 000 X.
1928	Visus X nuolat stebi policija. Profesorius paskelbia dokumentą, kuriame nurodoma, kad „X į Europą atnešė svetimo kraujo“. Statomos stovyklos X talpinimui.
1934	X sterilizuojami ar kastruojami ir siunčiami į Dachau ir kitas stovyklas. Du tais metais priimti įstatymai uždraudžia vokiečiams tuoktis su „žydais, X ir negrais“.
1938	Birželio 12–18 dienomis šimtai X visoje Vokietijoje ir Austrijoje areštuojami, mušami ir įkalinami. X yra pirmoji tikslinė populiacija, kuriai draudžiama lankyti mokyklą.
1939	Rasinės higienos biuras paskelbia pareiškimą, kuriame nurodoma, kad „visi X turi būti laikomi sergančiais nuo gimimo; vienintelis sprendimas yra eliminacija. Be jokių abejonių reikia siekti šio ydingo visuomenės elemento eliminacijos“.
1940	Pirmoji holokausto masinė genocido akcija: 250 X vaikų naudojami kaip bandomieji triušiai: Buchenvaldo koncentracijos stovykloje ant jų išbandomas cianido dujų kristalas. Tais pačiais metais visiems X uždraudžiama dirbti.
1941	Liepą pradėtas vykdyti galutinis nacių sprendimas „nužudyti visus žydus, X ir psichinius ligonius“. Prasideda holokaustas. Kryme gruodžio 24 naktį nužudoma 800 X.
1944	Išgyvenę „X naktį“ prisimena, kad rugpjūčio 2 dieną apie 2 900 X nužudomi dujomis ir sudeginti Aušvice-Birkenau.
1945	Iki karo pabaigos naciai sunaikino 70% - 80% X populiacijos. X nebuvo kviečiami liudyti Niurnbergo procese; niekas neliudijo jų vardu. X nebuvo išmokėtos kompensacijos už karo nusikaltimus.

1950	Vokietijos Vyriausybė paskelbė pareiškimą, kuriuo nurodė, kad X žmonėmis jie nieko nėra skolingi už karo nusikaltimus. Jie neigė X genocidą iki 1982 metų.
1992	Vokietija „parduoda“ X prieglobsčio prašytojus Rumunijai už 21 milijoną JAV dolerių ir lapkričio 1 dieną pradeda jų pervežimą. Kai kurie X nusižudo. Vokietijos spaudos agentūra paprašo Vakarų žurnalistų nevartoti žodžio „deportacija“, nes jis kelia „nepatogias istorines asociacijas“.

Adaptuota Ian Hancocko „Trumpos romų holokausto chronologijos“ versija (visa versija pateikiama www.osi.hu/rpp/holocaust.html)

Vizualiai patraukli chronologija pateikiama www.2august.ertf.org

2.5 Po genocido

- Iš karto nebuvo pripažinta, kad romai išgyveno holokaustą, ir jiems iš karto nebuvo išmokėtos kompensacijos už siaubingus jų išgyvenimus. Romų nebuvo prašoma liudyti Niurnbergo procese, ir net 30 metų Vakarų Vokietijos Vyriausybė nepripažino, kad juos, kaip žmones, persekiojo nacių režimas. Tai buvo padaryta tik 1979 metais, daugiausia dėl nuolatinių romų pilietinių judėjimų kampanijų. Žr. 38–39 puslapius apie Romani Rose, kurie padarė didelę įtaką.
- 1979 metais Vokietijos Vyriausybė galiausiai pripažino rasistinį romų genocido pagrindą ir kad romų sterilizacija buvo „galutinio sprendimo“ dalis. Tik nedaugelis išgyvenusių romų galėjo gauti kompensaciją.
- Buvusiems Aušvico kaliniams buvo sumokėta tik 2,50 Eur kompensacija už vieną dieną. Bet ir tie, kurie galėjo kompensacijos pareikalauti, ją gavo po genocido praėjus 35 metams. Daugelis tų, kurie turėjo teisę gauti kompensaciją, buvo jau mirę. Jie išgyveno holokaustą ir holokausto „prisiminimo“ laikotarpį. Jų pačių kančios buvo pamirštos.
- 2012 metais, praėjus beveik 70 metų po karo pabaigos, Berlyne galiausiai buvo atidengtas memorialas, skirtas romų tautybės holokausto aukoms.

2005 metais Vengrijos Vyriausybė rugpjūčio 2 dieną paskelbė Romų ir sinti genocido atminimo diena. 2011 metais tą patį padarė Lenkijos Parlamentas.

Šia data minimas Zigeunerlager („Čigonų stovyklos“) Aušvice-Birkenau panaikinimas, įvykęs 1944 metais. Kai kurios šalys šią datą mini neoficialiai, ir daugelis nevyriausybinių organizacijų organizuoja atminimui skirtus renginius.

- Kitos prie romų genocido prisidėjusios šalys irgi vėlavo pripažinti nusikaltimus. 1997 metais, praėjus daugiau kaip 50 metų po įvykio, Vengrija tapo pirmąja šalimi Centrinėje ir Rytų Europoje, pasiūliusi kompensaciją genocidą išgyvenusiems romams. Keli jų dar buvo gyvi.
- Jau pats faktas, kad holokausto metu romų patirtos kančios buvo taip ignoruojamos visose Europos šalyse aiškiai parodo, kad pripažinimas nebuvo pakankamas. Nusikaltimai niekada negali būti tinkamai „kompensuojami", žala niekada negali būti atlyginta. Tačiau „pamiršimas", kai kitos aukos prisimenamos, ir prietarai bei atpirkimo bausmės tik pagilina nusikaltimą.

Mokykloje mes mokėmės apie karą, bet ne apie holokaustą – ir ką domintų, kas nutiko čigonams? Aš gimiau Slovakijoje ir kai man buvo 8 mėnesiai, persikėlėme į Olomoucą. Gyvenau atsiribojusi nuo čekų. Mokykloje mumis niekas nesidomėjo. Man pasisekė, kad galėjau eiti į mokyklą, bet vaikai mane vadino „smirdančia čigone", ir nė vienas nenorėjo su manimi sėdėti.

Valeria Bockova, jos vyras buvo Aušvico kalinio sūnus

Europos romų ir keliautojų forumas (ERTF) yra Europos didžiausia romų ir keliautojų organizacija, turinti specialų statusą Europos Taryboje. Forumas vienija pagrindines Europos tarptautines romų NVO ir daugiau kaip 1 500 nacionalinių romų ir keliautojų organizacijų, daugiausia iš Europos Tarybos narių.

ERTF aktyviai kovoja prieš romafobiją ir siekia oficialaus romų genocido pripažinimo. Forumo tinklalapyje pateikiamas tarptautinių, nacionalinių ir vietinių įvykių, skirtų paminėti 70 romų genocido metines, kalendorius. Taip pat pateikiamos nuorodos ir vaizdo šaltiniai apie genocidą. www.2august.ertf.org

3. Poreikis prisiminti

> švietimo srityje turi būti padaryta viskas, kas įmanoma, siekiant išvengti siaubingų šiame šimtmetyje įvykusių įvykių, ypač holokausto, genocido ir kitų nusikaltimų žmogiškumui, etninio valymo ir didelių žmogaus teisių bei pagrindinių laisvių, kurioms Europos Taryba yra ypatingai atsidavusi, pažeidimų pamiršimo arba pasikartojimo.
>
> *Europos Tarybos Ministrų komitetas, Rekomendacija (2001)15 dėl dvidešimt pirmojo amžiaus Europos istorijos mokymo*

3.1 Kas yra atmintis?

Prisiminimas nėra tas pats, kas *atmintis*. Nors prisiminimas visada bus atminties dalimi, jis visų pirma yra asmeninis dalykas, kurio dažniausiai negalime išvengti, net jei to norime. O atmintis yra struktūruotas reiškinys, kurio tikslas yra nukreiptas ne tik į asmenis, bet ir į bendruomenes ar grupes, net ir į visuomenę.

Atminčiai skirtais renginiais mes trumpam sustojame ir sutelkiame savo mintis į įvykį, kuris nutiko praeityje.

3.2 Kodėl turime prisiminti?

Šiomis dienomis yra labai daug išnaudojimo pavyzdžių, kuriuos reikia suprasti ir aptarti su kita karta. Svarbu aiškiai kalbėti apie tai, kodėl į romų genocidą, įvykusį prieš 70 metų, visuomenė, o ypač jauni žmonės, turi atkreipti dėmesį.

Praeities aukos turi būti pripažintos

Sąmoningumo genocido klausimu didinimo priežastis suprasti nesunku, kai kalbame apie nusikaltimų pobūdį ir apimtį bei įsivaizduojame save aukų vietoje. Kitame puslapyje pateiktas „minčių eksperimentas“ pastato skaitytoją į asmens, kurio šeima buvo labai išnaudota ir patyrė neteisybę, vietą. Tai mums primena, kad daugeliu atveju mūsų tėvų patirta trauma perduodama kitoms kartoms, kurios jos negali pamiršti. Tai pabrėžia žmogišką poreikį prisiminti praeities nusikaltimus ir gauti pripažinimą ne tik todėl, kad neteisybė yra skausminga, bet ir todėl, kad praeityje patirta neteisybė dažnai padaro poveikį mūsų esamoms galimybėms.

Minčių eksperimentas

Ką slepia vardas?

Įsivaizduokite, ką jaustumėte, jei kada nors netolimoje praeityje jūsų šeima būtų grubiai piktnaudžiaujama, ir daugelis jų dėl to būtų praradę gyvybes. Įsivaizduokite, kad piktnaudžiavimas buvo ne tik nepagrįstas (jūs nepadarėte nieko blogo), bet ir tikslinis. Įsivaizduokite, kad visa tai nutiko... tik dėl jūsų *pavardės*!

Žalą padarė ne vienas, o daugelis asmenų. Keli asmenys tiesiogiai įvykdė nusikaltimą: nuspaudė gaiduką ar turėjo ginklus, kuriais grasino; keli asmenys jus kontroliavo ir neleido pabėgti. Daugelis tik nusisukoi ir nieko nedarė, kad tai sustabdytų. Galų gale, jūsų šeima turėjo *pavardę*. Pavardė buvo bloga: visi, turintys tokią pavardę, buvo blogi.

Įsivaizduokite, kad vienam šeimos nariui pavyko pasprukti – vaikui, kuris matė, kaip jo broliai, seserys, tėvai, seneliai ir kiti artimieji žuvo. Ji stebėjo, kaip jos sesuo, kuri buvo dar tik kūdikis, tetos ir dėdės lėtai mirė iš bado, nes negalėjo gauti maisto; pusbrolius dideli uniformas vilkintys vyrai mušė iki mirties; vyresnius brolius, motiną, tėvą ir senelius išsivedė kariuomenė, ir ji jų niekada daugiau nebematė.

Kai stebuklingai išgyvenusiai mergaitei sukako 14 metų, jai buvo leista grįžti į „namus“, iš kurių ne taip seniai ji ir jos šeima buvo išvaryta, bet namai buvo beveik sunaikinti, o turtas išplėštas. Paauglė nelankė mokyklos, buvo traumuota dėl savo patirties ir negalėjo gauti pagalbos.

Nepaisant to, kad buvo pripažinta, jog vaikas kentėjo, netgi buvo sugrąžintas šeimos turtas, bet liko tie, kurie nesikišo ir nesustabdė nusikaltimo, vaikas vis dar buvo traumuojamas. Juk galų gale ji vis dar nešiojo tą pavardę.

Tą *pavardę*: pavardę, dėl kurios kiti ją iš karto pradėdavo laikyti purvina nusikaltėle. Niekas nesistebėjo kodėl; iš tikrųjų niekas niekada nesistebėjo. Šimtmečius buvo „bendrai priimta“, kad tik dėl pavardės galite tapti blogu. Tai buvo taikoma ir paauglei. Prisiminimai niekur nedings. Vaikas tapo moterimi ir tuomet pagimdė savo vaikų.

Kaip ji atliks motinos pareigas ir kaip atstatys savo gyvenimą, kai ją vis dar supa prisiminimai ir aplinkinių neapykanta? Kaip vaikas elgsis su motina, kuri patyrė tokį skausmą? Kaip jos vaikai kurs gyvenimą pasaulyje, kai net šiandien kiti juos tapatina tik su ta *pavarde*?

Ta pavarde. *Jūsų* pavarde.

Kaip jūs elgtumėtės, jei tai būtų jūsų močiutė? Ar praeitis liktų praeitimi, o gal jums reikėtų, kad dabartyje jį būtų pripažinta?

Šis tekstas reikalingas 86 puslapyje pristatomai veiklai.

Minčių eksperimentas yra ne visai išgalvotas. Jis tinka daugeliui romų, kurie šiuo metu gyvena Europoje, ypač tose šalyse, kurias kontroliavo naciai. Tose šalyse tikriausiai nėra romų šeimų, kurių tėvų ar senelių holokaustas nepalietė tiesiogiai. Tie keli, kuriems pavyko išvengti arešto, iki šiol kiekvieną dieną supranta, kad nešioję tą pačią „pavardę“ buvo gąsdinami, išnaudojami ir net žudomi vien dėl jos. Įsivaizduokite baimę būti sekančiam sąraše.

baimė, visada baimė. Vaikai su ja užaugo. Štai kodėl dabar jie dairosi eidami gatve. Ar jūs suprantate? Jie dairosi. O dairosi tik tie, kurie bijo!

Ceija Stojka, romų dailininkė ir muzikantė, išgyvenusi genocidą

Fašistai sunaikino mūsų gyvenimus, todėl net šiandien mes negalime pamiršti. Šiandien mes klajojame po Europą, ieškodami to, ką fašistai iš mūsų atėmė. Tarp mūsų yra vaikų, kurių motinos romės, o tėvai vokiečiai – vaikų, kurių motinos buvo išprievartautos, ir kurie gimė tokiu būdu, vaikų, kaip J. S. ir A., kurie klajoja su mumis kaip romai, o ne kaip vokiečiai. Ir jie ieško vietos, kurioje galėtų likti bei gyventi prasmingus, gerbtinus gyvenimus.

Sefedinas Jonuzas, kuris būdamas vaikas Skopjėje išgyveno karą

„Čigono“ pavardė

Žinoma, šiuo atveju tai nėra tikros šeimos pavardė, o etninė tapatybė. Dėl to elgesys su jais nebuvo labiau priimtinas, labiau pateisinamas ar mažiau siaubingas. Romų identifikacija nacių programos tikslais dažnai būdavo atliekama pagal pavardes: jei asmuo turėjo „čigonišką“ pavardę, jis iš karto tapdavo taikiniu.

Visuomenei reikia atminties

Čekijos Respublika, Vengrija, Rumunija ir Slovakija niekada nepripažino savo bendros atsakomybės už nusikaltimus, įvykdytus prieš žydus ir romus.

Romani Rose, romų aktyvistas ir Vokietijos sinti ir romų centrinės tarybos pirmininkas (2011)

Visuomenei reikia „prisiminti“ savo istoriją tam, kad mokytųsi iš praeities ir nekartotų klaidų ar nusikaltimų, už kuriuos ji yra atsakinga. Tikslinga atmintis gali būti įspėjamasis signalas: ji gali mums parodyti, kad žmogaus veiksmas ar neveikimas, fantazija, rasizmas, netolerancija ir kiti

pakankamai bendri požiūriai yra nepriimtini bei kaip esant tam tikroms aplinkybėms jie gali paskatinti tikrai siaubingus įvykius.

Užduotis yra svarbi atkleisti, kad tokia tragedija kaip holokaustas įvyko dėl to, kad viena visuomenės dalis buvo nusiteikusi prieš kitą. Atsakinga visuomenės dalis turi pažvelgti į save: jai reikia ištirti ir suvokti tragedijos priežastis, kiek įmanoma atlyginti žalą ir peržiūrėti, kaip ji šiuo metu elgiasi su nukentėjusiaisiais. Dabar negalima kartoti praeities klaidų.

Tačiau visuomenė apima ir romų bendruomenę: negalėjimas pripažinti šio fakto slypi dar prieš genocidą buvusiuose įvykiuose. Tai yra dar vienas svarbus atminties tikslas – suvokti, kas yra *visa* visuomenė. Kitose visuomenėse, kur bendruomenės patyrė priespaudą dėl bet kokių priežasčių, tam tikra susitaikymo forma buvo naudinga tiek engėjams, tiek tiems, kurie patyrė priespaudą. Galbūt ilgus šimtmečius trukusios romų priespaudos, pasibaigusios genocidu, pripažinimas galėtų išgydyti praeities klaidas ir padėti Europos šalims sukurti geresnę ateitį.

2015 metų balandžio 15 dieną Europos Parlamentas priėmė Rezoliuciją, kuria pripažįstamas „istorinis romų genocido faktas, įvykęs Antrojo pasaulinio karo metais“. Rugpjūčio 2 diena oficialiai buvo pripažinta Romų genocido atminties diena. Parlamentas taip pat pripažino būtinybę kovoti su romafobija visomis įmanomomis priemonėmis, pabrėžiant, „kad šis fenomenas yra itin pastovi, žiauri, pasikartojanti ir bendra rasizmo forma“.

2015 m. balandžio 15 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl Tarptautinės romų dienos – romafobijos Europoje ir romų genocido, įvykdyto per Antrąjį pasaulinį karą, atminties dienos ES pripažinimo (2015/2615(RSP))

3.3 Kaip turėtume „prisiminti“?

Visi, kurie priesaiką „Niekada daugiau“ priima rimtai, privalo paklausti savęs (nes stebime aplink mus pasaulyje vykstantį siaubą), ar šią frazę naudojame savo moralinio rūpesčio pradžioje ar pabaigoje.

Haroldas Zinnas, istorikas

Oficialus Vyriausybės organizuojamas atminimas gali būti tuščias. Kartais jis gali būti net blogesnis nei tuščias, skirtas parodyti suvaidintą geranoriškumą ar solidarumą. Vienintelis romų genocido atminimo pranešimas – solidarumas su romais, kurio jiems labai trūko genocido metu, ir nors dabar nesolidarumo aktai ne tokie išraiškingi, jie vis dėlto egzistuoja.

Romams ar visuomenei mažai naudos, jei jų kančias „atminsime“ kiekvienų metų rugpjūčio 2 dieną, o visomis kitomis dienomis pamiršime. Romų genocido atminimas privalo būti daugiau nei vienas simbolinis renginys.

Neteisybės pripažinimas

Žmogiškas atsakas į kitų skausmą ir kančias yra tų kančių pripažinimas bei bandymas ištaisyti bet kokią žalą, ir humaniška visuomenė nori taip elgtis. Mažiausia, ką gali padaryti visuomenė tiems, kurie išgyveno holokaustą, jų šeimoms ir žuvusiųjų šeimoms, tai nepamiršti. Atminimas yra dar svarbesnis, kai pati visuomenė buvo dalinai atsakinga už padarytą žalą.

Oficialus atminimo renginys gali padėti tiems, kurie vienaip ar kitaip patyrė siaubingus praeities nusikaltimus, jei tai daroma teisingai ir jautriai. Tiesa, kad asmenims bei romams, kaip žmonėms, padaryta žala niekada negali būti atlyginta, tačiau pripažindama skausmą ir pasmerkdama jį sukėlusius įvykius, visuomenė gali suteikti šiek tiek paguodos, šiek tiek užtikrinimo, kad tokie veiksmai niekada nepasikartos. Tokiu būdu atmintis aukoms gali suteikti artumo jausmą ir padėti joms eiti pirmyn.

> Po karo niekas apie tai nekalbėjo. Nebuvo memorialų. Tai, kas įvyko, žinojau iš tėvo pasakojimų. Jei mano tėvas nebūtų papasakojęs, niekada nebūčiau sužinojęs, nes visi elgėsi lyg nieko nebūtų nutikę. Tėtis mums viską papasakojo apie savo šeimą, kaip labai jie mylėjo vieni kitus. Jis norėjo, kad mes, aštuoni vaikai, mylėtume vienas kitą, kaip kad mylėjo jie.
>
> *Wilemas Bockas, romas, kurio tėvas išgyveno Aušvicą*

Romų bendruomenių įtraukimas

Nors romų genocido atminimas turi svarbų pranešimą ne romų bendruomenei, viešiems atminimo renginiams reikia, kad į juos įsitrauktų romų bendruomenės ir sudarytų jų darbotvarkes. „Visuomenė“ neturi prisiimti atminčiai skirtų renginių organizavimo – idealiu atveju, tas pats taikoma ir ne romų jaunimo grupėms, nors ir organizuojančioms šiuos renginius su gerais ketinimais. Jei įmanoma, tokiems renginiams turėtų vadovauti tie, kurie išgyveno tragediją – romai.

Keturi atminties pranešimai

Idealiu atveju atminčiai skirti renginiai turėtų įtraukti šiuos elementus:

- **To, kas įvyko, pripažinimą:** įsitikinkite, kad aiškiai nurodomas nusikaltimo dydis ir jo poveikis žmonėms.
- **Įvykių ir už juos atsakingų asmenų pasmerkimą**, nurodant, kad ir stebėtojai buvo įsitraukę į įvykius.
- **Ketinimą ištaisyti visą neištaisytą žalą.** Idealiu atveju tai turi apimti konkrečius oficialių struktūrų, pavienių asmenų arba ne romų populiacijos pasiūlymus.
- **Norą atversti naują puslapį.** Tai apima romų bendruomenių patiriamą neteisybę. Kol nebus išnaikintas rasizmas ir diskriminacija, kuri yra persmelkusi kiekvieną šių dienų Europos visuomenę iki aukščiausių valdžios lygių, romai nepatikės, kad jų tragedija realiai prisimenama.

Visi žino, kad karo metu buvo žudomi žydai ir lenkai, bet niekas nieko nesako apie romus, kurie buvo nužudyti... Plašove yra lentelė, kurioje minimi čia mirę žydai ir lenkai, bet romai joje nėra paminėti!

Krystyna, Lenkijos romė. Vaikystėje Krystyna ir jos močiutė buvo vienintelės iš visos šeimos, išgyvenusios nacių žudynes jų kaime. Kelerius metus ji slapstėsi, o paskui buvo išsiųsta į Plašovo koncentracijos stovyklą Krokuvoje. Nepaisant visų jos kančių, Krystyna gavo kompensaciją tik prieš dvejus metus.

Iš www.annakari.com/portfolio/holocaust.html

4. Žmogaus teisių perspektyva

Holokaustas yra laikomas bet kokio žmogaus pažeidimo ir nusikaltimo žmogiškumui paradigma; atsižvelgiama į visas aukas.

Europos Taryba „Holokausto atminimo ir nusikaltimų žmogiškumui išvengimo diena“

4.1 Kas yra žmogaus teisės?

- Žmogaus teisės yra tarptautiniai standartai, pagrįsti universaliomis vertybėmis, dėl kurių sutarė viso pasaulio vyriausybės.
- Žmogaus teisės remiasi idėja, kad visi žmonės yra verti pagarbos, ir nė vienas neturi kentėti tai, kad yra priverstas jaustis *mažiau nei žmogus*. Šiuo požiūriu visi žmonės yra *lygūs*; jų *orumas* turi būti laikomas pagrindine vertybe.
- Žmogaus teisės buvo įtvirtintos tarptautinėje teisėje, taip sukuriant įsipareigojimus visoms pasaulio vyriausybėms. Vyriausybės yra įsipareigojusios užtikrinti visų asmenų poreikius, įskaitant asmens orumo poreikį.
- Tarptautinių žmogaus teisių sistema buvo sukurta iš karto po Antrojo pasaulinio karo, ir dalinai ji yra atsakas į holokausto nusikaltimus. Pirmuosius žmogaus teisių dokumentus sudarė Jungtinės Tautos. Po to buvo sudarytos regioninės sutartys, įskaitant europines sutartis.
- Žmogaus teisės neužtikrina prabangaus gyvenimo, kuriame nebūtų žalos ar nuoskaudų. Jos užtikrina pagrindą, *minimalius standartus,* kuriais apibrėžiama, ko reikia oriam žmogaus gyvenimui.
- Esant tam tikroms aplinkybėms, daugelis žmogaus teisių gali būti *apribotos*, jei tai būtina kitų teisėms apsaugoti, arba tai reikalinga visai visuomenei. Kai kurios žmogaus teisės, pavyzdžiui, teisė į gyvenimą ir teisė nebūti kankinamam, negali būti apribotos.

4.2 Žmogaus teisės ir holokaustas

Kalbėjimas apie žmogaus teisių pažeidimus holokausto kontekste kartais gali atrodyti kaip šio įvykio siaubingo pobūdžio nuvertinimas. Galų gale, žmogaus teisių pažeidimai vyksta kiekvieną dieną, o holokaustas – ne.

Iš tiesų, kalbėjimas apie žmogaus teises atminties švietimo kontekste gali jį praturtinti, tačiau tai neturi sumenkinti nusikaltimų pobūdžio. Holokaustas buvo *visų* žmonių teisių pažeidimas, lyginant su milžiniškais žmonių skaičiais – šie žmonės buvo pasirinkti atsitiktinai ir visiškai nekalti.

1. Žmogaus teisės padeda nustatyti ir klasifikuoti skirtingus pažeidimus

Žmogaus teisės apima daug skirtingų žmogaus aspektų ir pagrindinių poreikių, pavyzdžiui, poreikį gerbti privatų ir šeimos gyvenimą, fizinio saugumo ir geros sveikatos poreikį, teisingo ir oraus elgesio poreikį, asmens autonomijos poreikį ir taip toliau. Skirtingų teisių taikymas nusikaltimams, įvykdytiems genocido metu, padeda apibūdinti neteisybės dydį.

Tai buvo ne tik „nužudymas“ to, kas neteisinga: sąrašai veiksmų, kurie niekada neturėjo būti atlikti, viršija beveik kiekvieną tų, kurie buvo padaryti aukomis, gyvenimo aspektą.

Tiesa, kad žmogaus teisių pažeidimai vyksta kiekvieną dieną, bet ne kiekvieną dieną tam tikros mažumos narys turi susidurti su dideliu beveik kiekvienos žmogaus teisės pažeidimu, įskaitant teisę į gyvybę.

Kai kurių žmogaus teisių pažeidimų, vykdytų holokausto metu, pavyzdžiai:

Teisės į gyvybę pažeidimas: mirtis dujų kamerose, badas ir ligos tremties vietose (įskaitant koncentracijos stovyklas), SS Einsatzgruppen šaudymai, žmogžudystė ar mirtis, kurios būtų galima išvengti.

Kankinimai, nežmoniškas ar žeminantis elgesys: mušimas, išnaudojimas medicininiais tikslais, priverstinė sterilizacija, didelis pažeminimas, įskaitant sąlygas darbo stovyklose, ir nesugebėjimas užtikrinti tinkamo maisto ir vandens ar sanitarinių sąlygų.

Laisvė nuo vergijos ir priverstinio darbo: visi romų kaliniai, nuo mažų vaikų iki pensininkų, buvo priversti nemokamai dirbti ilgas valandas alinančiomis ir žeminančiomis sąlygomis. Kitos darbo teisės, pavyzdžiui, teisė kurti asociacijas ir bendrai derėtis, irgi buvo ignoruojamos.

Diskriminacija: diskriminacijos pavyzdžiai – kitoks (ir nežmoniškas) elgesys su žmonėmis tik todėl, kad jie buvo romai. Vaikai, moterys, neįgalieji, sergantys ir senoliai negalėjo patenkinti savo ypatingų poreikių.

Teisės į laisvę pažeidimas: izoliavimas stovyklose, kalėjimuose, getuose, atskirtuose regionuose ir taip toliau.

Teisė į teisingą teismą ir nekaltumo prezumpcija: nebuvo teismų, kurie pagrįstų romų populiacijos „kaltę"; visi buvo „kalti" tik todėl, kad buvo romai.

Teisė į privatų gyvenimą, šeimos gyvenimą ir namus: šeimos buvo išskirtos, žmonės buvo išvesti iš namų ir visi privatumo bei orumo aspektai buvo pažeisti.

Teisė į tinkamą sveikatos apsaugą: daugelis romų susirgo ir negalėjo tinkamai maitintis dėl sąlygų, kuriomis buvo priversti gyventi. Beveik nebuvo užtikrinta medicininė pagalba.

Teisė į nuosavybę: visas romų turtas buvo konfiskuotas ir niekada negrąžintas. Daugeliu atveju, kai romai bandė susigrąžinti savo namus po karo, jie rasdavo juos sugriautus, o turtą išvogtą. Nebuvo jokių pastangų jiems sugrąžinti turtą.

T**eisė į efektyvias teisės gynimo priemones:** net po karo romams nebuvo kompensuota už jiems padarytus nusikaltimus. Daugelį metų nusikaltimai net nebuvo pripažinti.

2. Žmogaus teisės nustato siektiną standartą

> Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems yra suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai.
>
> *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnis*

Žmogaus teisės įtvirtina tarptautinį standartą, pagal kurį daugelis įvairių prieš romus įvykdytų nusikaltimų gali būti įvertinti. Kadangi šie standartai yra neginčytini, pagal juos atliekamas objektyvus vertinimas to, kas buvo neteisinga, ir *kodėl* tai buvo neteisinga. Šiandien, kai sukurta tarptautinė sistema, kuri siūlo žmogaus teisių įstatyminę apsaugą, toks elgesys bent jau teoriškai būtų nelegalus.

3. Žmogaus teisės nustato bendras moralines vertybes

Žmogaus teises bent jau teoriškai priėmė kiekviena pasaulio vyriausybė, nes jos įtvirtina tam tikras vertybes, kurios yra taip priimtinos, jog nė viena vyriausybė nėra pasirengusi jų viešai paneigti. Apeliavimas į tokias vertybes kaip sąžiningumas, teisingumas, laisvė, autonomija, orumas ir lygybė (arba nediskriminavimas) yra galinga priemonė pateikti moralinį argumentą apie neteisybę, kurią turėjo ir vis dar turi kęsti romai. Kai kurių „moralinių nusikaltimų" atskleidimas taikant šiuos standartus gali parodyti, kad tai, kas buvo padaryta romams, nesuderinama su morale.

Moralinių nusikaltimų atskleidimas

Apsvarstykite šiuos nužudymo aktus: visi yra blogi ir nė viena visuomenė negali jų leisti. Holokausto metu visi šie aktai buvo vykdyti prieš visus, priklausiusius romų bendruomenei.

- Žmogžudystė – sąmoningai atimtas gyvenimas;
- Lėtai ir brutaliai įvykdyta žmogžudystė, kad aukos žinotų, jog mirs patys bei jų šeimų nariai;
- Visiškai nekaltų žmonių nužudymas pasirinktinai (pagal etninę grupę);
- Didelio mąsto žmogžudystė, kad visi, priklausę tai etninei grupei, gyventų baimėje būti identifikuotiems;
- Oficialiai valstybės sankcionuota žmogžudystė, įvykdyta aukštas pareigas einančių asmenų;
- Žmogžudystė, kurią stebėjo ar net padėjo vykdyti didesnė populiacijos dalis: keli padėjo ją vykdyti, beveik niekas nesiskundė;
- Žmogžudystė, už kurios įvykdymą nebaudžiama, ji net nepripažįstama, ir nededamos pastangos sumokėti kompensaciją;
- Nepripažįstama (ir nekompensuojama) žmogžudystė, net kai kiti beveik identiški nusikaltimai, pavyzdžiui, prieš žydus, pripažįstami;
- Išankstinis nusiteikimas prieš tos pačios mažumos narius savavališkais pagrindais, net kai tokie nusikaltimai buvo pripažinti.

Žmogaus teisės susieja genocidą su praeities nusikaltimais

2.4 skyriuje pateikiami keli istorinės diskriminacijos prieš romus skirtingose Europos šalyse pavyzdžiai.

Žmogaus teisės gali padėti identifikuoti į romus nukreiptų minčių ir elgesio modelius, kuriais daugelis visuomenių rėmėsi prieš holokaustą, ir dėl kurių kilo siaubingi to laiko nusikaltimai. Jos gali mums padėti pamatyti, kad prieš romus nukreipti prietarai, daugelį amžių egzistavę skirtingose šalyse, buvo ne tik neteisingi, bet ir paskatino neteisingai elgtis su žmonėmis tik todėl, kad jie buvo romai.

Žmogaus teisės neturėtų būti laikomos „taip arba ne“, „juodu arba baltu“ klausimu, kai tam tikras elgesys yra, o tada staiga nebėra pažeidimas, net kalbant apie griežtai teisinius dalykus.

Žmogaus teisių pažeidimai yra netinkamas elgesys, kai vieni pavyzdžiai gali būti blogesni už kitus, tikriausiai dėl to, kad poveikis asmeniui gali būti blogesnis, arba dėl to, kad kančia buvo padaryta tyčia, o ne dėl neatsargumo.

Beveik visada blogiausi žmogaus teisių pažeidimai kilo palaipsniui dėl piktybiško ar nepagarbaus elgesio. Holokaustas nekilo iš nieko, ir visi tie, kurie vykdė nusikaltimus prieš romus, daugeliu atveju buvo „normalūs“ žmonės. Galų gale, buvo per daug asmenų, dalyvavusių minimuose įvykiuose, kad būtų galima apibūdinti juos, kaip nenormaliai „blogus“ . Tai gali padėti paaiškinti – bet ne atleisti – nenormalų elgesį holokausto metu, jei pažvelgtume į požiūrius, kurie ankstesniais metais iš lėto buvo „normalizuoti“.

Neigiamo požiūrio „normalizavimas“

Jei valstybė priimtų įstatymą, kuriuo įtvirtinamas visų muzikantų, dailininkų, žurnalistų, rudakių ar antsvorio turinčių žmonių „naikinimas“, kiltų viešas protestas. Tačiau jei daugelį dešimtmečių prieš tai naujienose būtų pateikiami pranešimai apie šių grupių piktybinę prigimtį, ir jei visuomenė tokį tikėjimą priimtų, tuomet lėtai iš tos grupės būtų atimama vis daugiau teisių, ir tai būtų laikoma normaliu reiškiniu.

- Kodėl Europos visuomenės net ir šiandien leidžia sterilizuoti romų moteris?
- Kodėl jie leidžia deportuoti romų imigrantus?
- Kodėl jie neleidžia romų vaikams eiti į viešas mokyklas?
- Kodėl romų namų ir romų bendruomenių naikinimas laikomas priimtinu?
- Ar su kitomis mažumomis elgiamasi kaip su romais?

Kaip, jūsų nuomone, daugelis žmonių jūsų šalyje reaguotų, ji valstybė priimtų įstatymą, kuriuo romams draudžiama gyventi tam tikruose regionuose, arba būtų apribotas jų judėjimas ar veikla, panašiai kaip prieš romų genocidą ir jam vykstant? Kaip šiandien žmonės reaguotų į romų perkėlimą į „stovyklas“?

5. Žmogaus teisės susieja genocidą su šiuolaikiniais įvykiais

Panašiai lyginant žmogaus teisių perspektyvą su blogiausiais holokausto metais ir šių dienų įvykiais, mes galime stebėti panašumus su praeitimi. Tai itin svarbu atminties švietimo srityje ne tik dėl to, kad *bet kokie* elgesio panašumai yra romų įžeidimas, bet ir todėl, kad jie gali paskatinti net dar blogesnį elgesį.

Šių dienų Europoje daugėja romų diskriminacijos pavyzdžių. Pasmerkimas, rasizmas ir patyčios yra dažnos temos tarp politikų, kitų viešų asmenų, taip pat ir spaudoje. Kiekvienas pareiškimas ir kiekvienas nesugebėjimas jo pasmerkti stiprina patyčias visuomenėje: jos požiūris yra stiprinamas, sankcionuojamas ir „normalizuojamas“.

Lentelėje pateikiama informacija atskleidžia, kaip romų bendruomenės diskriminuojamos net šiomis dinomis. Informacija atskleidžia bendrąjį vaizdą – kai kuriose šalyse situacija dar blogesnė. Europos žmogaus teisių teisme buvo daug bylų dėl didelių kitų, lentelėje nepaminėtų teisių pažeidimų.

> Niekinanti retorika turi liautis. Privaloma imtis rimtų veiksmų romų diskriminavimui sustabdyti ne tik jų gimtosiose šalyse.
>
> *Thomas Hammarbergas, buvęs Europos Tarybos žmogaus teisių komisaras*

Diskriminacija: romų situacija 11 ES valstybių narių

Ši informacija paimta iš Pagrindinių teisių agentūros (FRA) bandomojo tyrimo apie romus ir JTVP / Pasaulio Banko / Europos Komisijos regioninio tyrimo apie romus, kuris buvo atliktas 2011 metais. Tyrime dalyvavo šios šalys: Bulgarija, Čekijos Respublika, Prancūzija, Graikija, Italija, Vengrija, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Slovakija ir Ispanija.

Išsilavinimas:

- Vidutiniškai tik vienas iš dviejų tyrime dalyvavusių romų vaikų lankė priešmokyklinę grupę ar darželį;
- Pranešama, kad 9 iš 10 7-15 metų amžiaus romų vaikų lankė mokyklą, išskyrus Bulgariją, Graikiją ir Rumuniją;
- Dalyvavimas švietimo procese ryškiai sumažėja po privalomojo mokyklinio amžiaus: tik 15% tyrime dalyvavusių romų jaunuolių baigė bendrąją vidurinę mokyklą ar įgijo profesinį išsilavinimą.

Sveikata:

- Vienas iš trijų 35-54 metų tyrime dalyvavusių romų praneša apie sveikatos problemas, dėl kurių turi apriboti kasdienę veiklą;
- Vidutiniškai 20% tyrime dalyvavusių romų neturi sveikatos apsaugos draudimo arba apie jį nežino.

Darbas:

- Vidutiniškai mažiau nei vienas iš trijų romų dirba apmokamą darbą;
- Vienas iš trijų tyrime dalyvavusių romų yra bedarbis;
- Kiti nurodė, kad yra namų šeimininkai, pensininkai, negalintys dirbti arba dirbantys savarankiškai.

Gyvenamasis plotas:

- Vidutiniškai daugiau nei du romai gyvena viename kambaryje;
- Apie 45% romų gyvena namuose, kuriuose nėra bent vieno iš šių patogumų: virtuvės, tualeto, dušo ar vonios, elektros.

Skurdas:

- Vidutiniškai 90% tyrime dalyvavusių romų gyveno žemiau skurdo ribos;
- Vidutiniškai 40% romų gyvena šeimose, kur per pastarąjį mėnesį kažkas ėjo miegoti alkanas, nes neišgalėjo nusipirkti maisto.

Diskriminacija ir teisių žinojimas:

- Maždaug pusė tyrime dalyvavusių romų nurodė, kad per pastaruosius 12 mėnesių patyrė diskriminaciją dėl savo etninės kilmės;
- Maždaug 40% tyrime dalyvavusių romų žino įstatymus, kuriais draudžiama etninėms mažumoms priklausančių asmenų diskriminacija darbinantis.

Šaltinis: fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf

4.3 Žmogaus teisės ir įstatymai

Žmogaus teisės buvo įtrauktos į įvairias teisines sistemas, taip sukuriant vyriausybėms įsipareigojimus. Pagrindiniai žmogaus teisių instrumentai ir teisės, kurias jie apima, parodomi 60 puslapyje pateikiamoje diagramoje.

Žmogaus teisės tarptautiniu lygmeniu

Jungtinės Tautos (JT) priėmė įvairių žmogaus teisių sutarčių, kuriomis apibrėžiami vyriausybių įsipareigojimai žmonėms. Svarbiausi dokumentai yra šie:

- JT Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (VŽTD). VŽTD buvo sudaryta 1948 metais, iš karto po Antrojo pasaulinio karo. Ją priėmė visos pasaulio vyriausybės ir joje nurodytos pagrindinės teisės bei principai, kuriuos galima rasti visuose vėlesniuose žmogaus teisių dokumentuose.
- Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (TPPTP), kurį 1966 metais priėmė JT Generalinė Asamblėja. Juo išplečiama daugelis VŽTD nurodytų teisių, kaip parodoma 60 puslapyje pateiktoje diagramoje.
- Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (TESKTP), kurį JT Generalinė Asamblėja priėmė kartu su TPPTP. Jis apima likusias VŽTD nurodytas teises, kaip parodoma diagramoje.

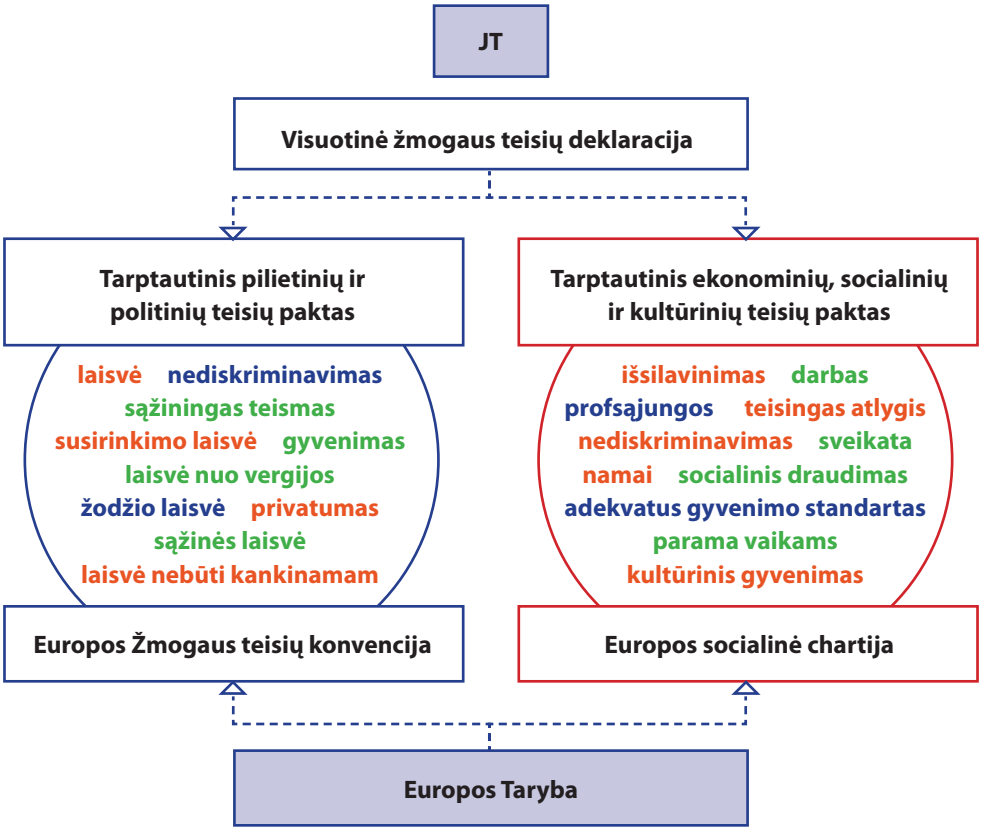

Visos Europos vyriausybės sutarė gerbti ir laikytis Tarptautinio teisių projekto. Jos pasirašė daugelį kitų tarptautinių žmogaus teisių sutarčių, įskaitant JT Vaiko teisių konvenciją.

VŽTD teisių santrauka pateikiama Priede (105 puslapyje).

Žmogaus teisės regioniniu lygmeniu

Europos žmogaus teisių sistemą sukūrė ir stebi Europos Taryba bei kiek mažiau Europos Sąjunga.

Dvi pagrindinės europinio lygio sutartys išskiria VŽTD teises panašiai, kaip ir du minėti tarptautiniai paktai, nors Europos sutartys buvo priimtos anksčiau.

- Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK) buvo priimta 1953 metais, ir joje pateikiamos beveik tokios pačios teisės kaip ir TESKTP. 1959 metais buvo įkurtas Europos Žmogaus Teisių Teismas, kuris prižiūri, kaip Europos Tarybos narės laikosi Konvencijos. EŽTK nurodytų teisių santrauka pateikiama 106 puslapyje.

- Europos socialinė chartija buvo priimta 1961 metais, ir joje pateikiamos beveik tokios pačios teisės kaip ir TESKTP. Socialinės chartijos saugomos teisės negali būti pateiktos Europos Teismui. Šias teises stebi Komitetas, kuris apsvarsto vyriausybės (kartais ir kitų veikėjų bei NVO) pateiktas ataskaitas.

Žmogaus teisės nacionaliniu lygmeniu

Daugelyje šalių žmogaus teisių apsauga yra įtraukta į jų teisės aktus. Tokiais atvejais galimi žmogaus teisių pažeidimai gali būti nagrinėjami nacionaliniuose teismuose.

4.4 Genocidas

Be žmogaus teisių sutarčių, kurios yra sutelktos į individų teises, Jungtinės Tautos priėmė sutartį, kuria draudžiamas genocidas, kitais žodžiais tariant, sąmoninga pastanga „visiškai ar iš dalies sunaikinti nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę“. Ši sutartis buvo priimta 1948 metais, ir ją ratifikavo 144 valstybės.

JT Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį

I straipsnis: Susitariančiosios Šalys patvirtina, kad genocidas, nesvarbu, ar jis vykdomas taikos ar karo metu, yra nusikaltimas pagal tarptautinę teisę, ir įsipareigoja užkirsti jam kelią ir už jį bausti.

II straipsnis: Šioje Konvencijoje genocidu laikoma toliau išvardyta veikla, kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę, būtent:

a) tos grupės narių žudymas;

b) rimtų fizinių ar psichikos sužalojimų darymas tos grupės nariams;

c) tyčinis sudarymas tai grupei tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis apgalvotai siekiama fiziškai sunaikinti ją visą ar jos dalį;

d) priemonių, kuriomis siekiama riboti tai grupei priklausančių žmonių gimstamumą, panaudojimas;

e) prievartinis vienos tokios grupės vaikų perdavimas kitai.

5. Patarimai pedagogams

Mes norėjome didinti sąmoningumą apie Porajmos tarp skurdžių romų bendruomenių bei paskleisti informaciją apie kiaulių fermą buvusioje Antrojo pasaulinio karo romų mirties stovykloje Lety u Písku vietovėje. Ši istorijos dalis neįtraukta į įprastą mokyklinę programą, todėl nėra viešo spaudimo sunaikinti kiaulių fermą Lety vietovėje. 99% romų nežino savo istorijos, jie nežino, kas nutiko Lety ir kad ten dabar yra kiaulių ferma.

Mes vykdome šį bendruomenės švietimą krizės laikais bendruomenėse, į kurias kėsinasi prieš romus nukreiptos riaušės, maršai ir neapykantos demonstracijos. Mes norime pateikti istorinį pagrindą tikslinių bendruomenių nariams, kad jie geriau suprastų savo dabartines patirtis.

Miroslavas Brožas, Konexe (Čekijos Respublika)

Šiame skyriuje pateikiamos bendros rekomendacijos 6 skyriuje aprašytai švietimo veiklai (nuo 73 puslapio). Šios rekomendacijos bus naudingos ir tokiu atveju, jei jūsų grupė ketina organizuoti renginius, kuriais siekiama platesnės publikos dėmesio. Pasiūlymus renginių organizavimui galite rasti 98 puslapyje.

Veikla pristatyta pakankamai trumpai, be papildomų metodologinių reikalavimų. Jei nesate susipažinę su interaktyviais ir vartotojų vedamais mokymosi metodais, patariame jums peržvelgti „Kompaso“ – Europos Tarybos švietimo vadovo jaunimui apie žmogaus teises“ 1 skyriuje pateiktus metodologinius patarimus. Visa šiame vadove pateikiama veikla grindžiama ta metodologija. „Kompasas“ prieinamas internete adresu: www.coe.int/compass.

Kitame skyriuje pateikiami tam tikri klausimai, į kuriuos galimai reikės atkreipti dėmesį nagrinėjant romų genocidą. Jie apima svarbius svarstymus, pavyzdžiui, kaip išpildyti romų ir ne romų tautybės dalyvių lūkesčius.

2010 metų rugpjūčio 2 dieną aš pirmą kartą gyvenime aplankiau Aušvico-Birkenau koncentracijos stovyklą. Aš dalyvavau renginyje, kurį organizavo TernYpe tarptautinis romų jaunimo tinklas. Tą dieną mano bendras supratimas apie romų praeitį ir ateitį pasikeitė iš esmės.

Vicente Rodriguezas Fernandezas, romas, jaunimo organizacijos Yag Bari įkūrėjas

5.1 Dalykai, kuriuos turite prisiminti pradžioje

Dešimt patarimų

1. Nors yra keli pagrindiniai faktai apie romų genocidą, kuriuos jūsų grupė turi suprasti, atminties svarba yra tai, kaip jie apdoroja šią informaciją ir kaip ji paveiks jų elgesį vėliau.

   » *Nebijokite skirti laiko pasėdėjimui ir pagalvojimui bei bandykite paskatinti dalyvius pasidalyti rūpesčiais ar sunkumais, jei jie to nori.*

2. Genocido aiškinimas gali būti naudingas suprasti daugelį kitų klausimų, ypač susijusių su diskriminacija, žmogaus teisėmis ir pilietybe.

   » *Prisiminkite, kad romų genocidas yra svarbi tema, kuri gali būti naudinga siekiant kitų grupės tikslų. Nelaikykite to atskiru klausimu, nagrinėkite jį tiek, kiek reikės.*

3. Darbas šia tema pagerės, jei pasitelksite istorijos pamokas iki pat šių dienų bei jaunų žmonių patirtį.

   » *Bandykite susieti klausimus ir nežiūrėkite į šiuos susitikimus tik kaip į istorijos pamoką.*

4. Jei būtina, pritaikykite veiklą taip, kad ji atitiktų grupės poreikius. Jei veikla netinka, pasinaudokite šiame vadove pateikiama informacija ir klausimais kiekvienos grupės veiklos pradžioje – taip paskatinsite grupės arba savo pačių apmąstymus prieš susitikimą. Tuomet sukurkite savo užsiėmimą!

   » *Griežtai nesilaikykite užsiėmimų, kaip jie nurodyti!*

5. Prisiminkite, kad susitikimai bus įdomesni ir naudingesni, jei mokymąsi įtrauksite į realų pasaulį. Pavyzdžiui, jei turite galimybių kalbėti su išgyvenusiaisiais arba jų šeimomis, jūsų darbas bus daug įdomesnis ir naudingesnis.

   » *Ieškokite vietinių arba nacionalinių šaltinių, kuriuos pasitelkę, padarytumėte užsiėmimus naudingesniais jūsų grupei.*

6. Jei planuojate organizuoti atminčiai skirtus renginius, viešas akcijas ar kampanijas, kuriomis atkreiptumėte dėmesį į šiuo metu romų patiriamą neteisybę, prisiminkite, kad tokios pastangos bus sustiprintos įtraukiant romų ir ne romų bendruomenių narius. Taip pat galite susisiekti su kitomis jaunimo grupėmis arba vietos ar tarptautinėmis NVO, kovojančiomis už romų teises.

   » *Ieškokite potencialių partnerių, rėmėjų, kalbėtojų ar aktyvistų. Paskatinkite dalyvius susisiekti su kitomis grupėmis ar bendruomenėmis.*

Pasinaudokite šalių duomenimis, kurie yra pateikti 113 puslapyje, planuodami savo atminčiai skirtus renginius arba siekdami, kad tam tikros vyriausybės pripažintų genocidą. Daugiau išsamios informacijos apie vietinius renginius pateikiama visame CAHROM dokumente adresu hub.coe.int/web/coe-portal/cahrom1

7. Lengviau sudominsite dalyvius ir padėsite jiems rasti būdų spręsti šių dienų romų problemas, jei įtrauksite juos į sprendimus dėl mokymosi proceso.
   - » *Vadovaukitės savo grupės poreikiais, interesais, rūpesčiais ir norais. Reguliariai su jais tarkitės ir nustatykite, kaip jie norėtų mokytis toliau.*
8. Prisiminkite jautrų temos pobūdį ir nepamirškite, kad dalyviai gali būti sutrikę arba nusiminę. Susitikimų metu svarbu palikti laiko emociniams rūpesčiams aptarti ir sukurti palaikančią atmosferą. Parodykite jiems, kad būsite prieinami tada, kada jūsų reikės.
   - » *Derinkite neigiamą genocido pusę su pozityviais pasakojimais apie tuos, kurie sugebėjo atkreipti visuomenės dėmesį, užtikrino nedidelę kompensaciją ir pripažinimą.*
9. Nepaisant nesibaigiančių prietarų, susijusių su romais, ir menko supratimo apie genocidą, prisiminkite, kad visuomenės pripažinimas dalinai buvo gautas. Nemaža dalimi tai įvyko dėl romų bendruomenės spaudimo, įskaitant kelias paminėjimo vertas atsidavusių asmenų pastangas.
   - » *Derinkite „neigiamą“ genocido pusę su pozityviais pasakojimais apie tuos, kurie sugebėjo atkreipti visuomenės dėmesį, užtikrino nedidelę kompensaciją ir pripažinimą.*
10. Galiausiai visi mokymosi procesai sustiprinami paskatinant dalyvius juos tęsti. Šio atveju „mokytis“ turi ne tik jūsų dalyviai, bet ir visa visuomenė. Dalyviai gali prisidėti prie šio proceso ir jie yra labai skatinami tai daryti.
   - » *Paskatinkite dalyvius mokyti kitus. Padėkite jiems perduoti žinias kitiems.*

Per Čekijos valstybinę šventę lapkričio 17 dieną, kai minima demokratija ir laisvė, iniciatyva „Rasės vergas“ („Otrokem Rasy“) dalyvavo Prahoje surengtame renginyje „Aksominė mugė“. Mūsų tema buvo romų holokaustas Lety vietovėje, ir mūsų indėlis vadinosi „KAŽKAS ČIA DVOKIA“...

„Rasės vergas“ dirbo su skulptoriumi, kuris sukūrė didžiulę kiaulę – jos nosis atrodė kaip spyna užrakintas kiautas – taip pat buvo kaukių, vaizdavusių mirusius romus. Mūsų komandai vadovavo juodai apsivilkę žmonės baltomis kaukėmis, ant kurių buvo nupiešti klaustukai. Jie stūmė vežimą, kuriame buvo įrengta garso sistema, kuria buvo transliuojama politinė kalba, o fone buvo girdėti kiaulių kriuksėjimas...

Šį kančios vaizdavimą vainikavo daina „Ajgele Roma“, kuri kalba apie pasaulyje klajojančius romus, ieškančius džiaugsmo ir laimės...

Vienas procesijos stebėtojas pabrėžė: „Tai buvo labai provokuojantis vaizdinys, kuris aiškiai parodė, kad kažkas yra negerai. Jis atspindėjo neteisybės naštą, absurdą, kad toje vietoje, kurioje tiek žmonių buvo nužudyta, yra kiaulių ferma, ir nepaprastą gyvenimo džiaugsmą, kurį romai išsaugojo nepaisant amžius trukusios priespaudos“.

Iš RomaReact

5.2 Veiklos planavimas

Yra daugybė būdų nagrinėti romų genocidą. Beveik visi yra svarbūs ir bus naudingi nagrinėjant šį taip užmirštą klausimą. Tačiau skirtingos grupės skirtinguose kontekstuose turi skirtingus poreikius ir interesus, todėl galite sulaukti tam tikrų rezultatų, į kuriuos norėsite atkreipti dėmesį, pavyzdžiui, romų tautybės dalyvių identiteto klausimai, geresnis vietos istorijos supratimas, diskriminacija šiandienos visuomenėje.

Apsvarstykite šiuos klausimus:

Koks yra nacionalinis ar vietos kontekstas?	*Pavyzdžiui:* kaip genocidas paveikė romus jūsų šalyje? Ar Vyriausybė jį pripažino? Kaip su romų bendruomenėmis elgiamasi šiandien?
Ar yra jūsų darbui naudingų šaltinių?	Pavyzdžiui: ar yra memorialas ir pagerbta buvusi sulaikymo vieta? Ar yra vietinių ar nacionalinių organizacijų, kurios galėtų kalbėti su grupe? Ar galite susisiekti su romų bendruomenėmis arba išgyvenusiais genocidą?

Kokie yra „pagrindiniai pranešimai“ ar sritys, kurias jūsų veikla norima pabrėžti?	*Pavyzdžiui:* pavienių individų veikla per genocidą, sąsaja su romų diskriminacija šiomis dienomis, pranešimo pateikimo platesnei publikai svarba ir taip toliau.
Kiek laiko galite paskirti temai?	Įsitikinkite, kad teikiate prioritetus „pagrindiniams pranešimams“ pagal turimą laiką. Nesistenkite visko pasiekti per vieną susitikimą!

Ir tikriausiai svarbiausia...

Kokie yra pagrindiniai jūsų grupės interesai ar prioritetai?	Šie klausimai detaliau nagrinėjami kitame skyriuje.

5.3 Pradžia pagal grupės situaciją

Jūsų veiklos tikslai labai priklausys nuo grupės pobūdžio. Jei turite laiko, aptarkite su grupe jų interesus ir nustatykite, ką jie jau žino – tai gali būti labai efektyvus būdas suformuoti mokymosi procesą. Jei turite tik vieną susitikimą ir grupė jums nežinoma, tuomet trumpas minčių lietus susitikimo pradžioje padės jums įgyti aiškesnį vaizdą, o dalyviai pasijaus įtraukti.

Ruhama fondas teikė paramą daugiau negu 76 romų ir ne romų jauniems aktyvistams iš Rumunijos, kurie dalyvavo romų genocido atminimui skirtame renginyje „Dik I Na Bistar“ („Žiūrėk ir nepamiršk“), surengtame 2013 metų rugpjūtį Krokuvoje. Po vizito dalyviai buvo paskatinti sukurti savo žurnalą apie genocidą. Trylika jaunuolių parašė straipsnį apie savo jausmus, paaiškino, ką, jų nuomone, reikėtų padaryti, kad kiti „žiūrėtų ir nepamirštų“.

Prieš planuodami susitikimą atsižvelkite bent į šiuos punktus:

- Kas yra dalyviai – romai, ne romai, mišri grupė? Kaip jie bendrauja grupėje?
- Ką jie jau galėtų žinoti apie romų genocidą?
- Ar numanote, kam jie galėtų jausti simpatiją, kokios galėtų būti jų išankstinės nuostatos (ypač apie romus)?
- Kokia veikla ar informacija jiems būtų naudingiausia?

Romų ir ne romų grupės

Svarbu atsižvelgti į tai, ar jūsų grupėje bus dalyvių romų, o gal tai bus išimtinai romų grupė. Naudinga dirbti su romų ir ne romų auditorija atskirai, bet naudinga dirbti ir su mišriomis grupėmis. Atsižvelgiant į temos pobūdį, reikia atkreipti dėmesį į specifinius poreikius ir tikėtinus išankstinius įsitikinimus, kuriuos dalyviai gali turėti. Šie svarstymai gali būti naudingi ir kitoms etninėms grupėms bei kitoms holokaustą išgyvenusioms grupėms.

Įsitikinkite, kad esate jautrūs visais šiais atvejais:

1. Ne romų tautybės dalyviai gali turėti tvirtus įsitikinimus apie romus.

Jei dirbate su išimtinai ne romų grupe, gali prireikti tiesiogiai aptarti šiuos įsitikinimus prieš pateikiant informaciją apie holokaustą. Liūdna, tačiau dažnas atsakas į romų patirtus sunkumus ir žmogaus teisių pažeidimus yra „jie to nusipelnė". Tai yra pagrindinė švietimo šioje srityje svarbos priežastis.

> *Michelle Kelso aprašo rumunų pedagogų grupės komentarą po filmo apie Rumunijos romų genocidą peržiūros:*
>
> „Mes nesitikėjime, kad atvira diskriminacija sustabdys peržiūrą dar prieš jai prasidedant, nei to, kad ji persmelks beveik visą diskusiją po filmo...
>
> Prietarų ir diskriminacijos, sukėlusių holokaustą Rumunijoje, šaknys gyvos iki šiol.. Ne romų tautybės žmonės mano, kad diskriminacija, kurią patiria romai, yra normalus dalykas.
>
> *Kelso, Michelle, L., "Recognizing the Roma: a study of the Holocaust as viewed in Romania", 2010*

Mišriose grupėse, kurių dalyviai galėtų turėti išankstinių įsitikinimų, į juos taip pat reikia atkreipti dėmesį. Tai svarbu ne tik todėl, kad stiprūs kai kurių dalyvių įsitikinimai iškreips jų mokymąsi, bet ir dėl to, kad geri santykiai tarp grupės narių yra esminiai norint kalbėti tokia jautria tema. Pasitikėjimo, takto, jautrumo ar solidarumo trūkumas mokymąsi tik apsunkins ir gali net padaryti neigiamą įtaką rezultatui. Romų tautybės dalyviai turi jausti, kad jie gali kalbėti laisvai ir kad yra gerbiami; ne romai turi suprasti, kad dėl tam tikrų išsireiškimų ar požiūrio kiti grupės nariai gali būti įskaudinti.

- Jeigu turite daugiau, nei vieną susitikimą ir dirbate su grupe, kurioje yra ne romų tautybės žmonių, galinčių turėti stiprių išankstinių įsitikinimų, apsvarstykite galimybę pradėti užsiėmimą veikla apie diskriminaciją, pateikta 92 puslapyje. Galite pasinaudoti keliais pratimais iš leidinio „Veidrodžiai", kuriame aptariama daugelis klausimų, susijusių su romafobija. Leidinys pateikiamas adresu www.coe.int/youth/roma.

- Jei manote, kad dalyviai visiškai nepasitiki vieni kitais, apsvarstykite skirtingų susitikimų poreikį arba galimybę atskirti romų tautybės ir ne romų tautybės dalyvius, prieš organizuodami bendrą susitikimą.

2. Romų tautybės dalyvius gali stipriai paveikti pristatyta informacija

Jei jūsų grupėje yra romų tautybės dalyvių, turite pasirengti teikti pagalbą, jei jie bus nusiminę dėl pateiktos informacijos. Tai itin svarbu, jei rengiate susitikimus vietose, kuriose vyko masinės žudynės. Mišrioje grupėje irgi turėtumėte atkreipti ne romų tautybės dalyvių dėmesį, kad jiems reikės parodyti supratimo ir paramos.

- 78 puslapyje pateiktoje 1 veikloje yra informavimo apie apsilankymą memorialinėje vietoje apibendrinimas ir kitos veiklos, kuri emociškai paveikė dalyvius, apibendrinimas.
- Pasiūlymai dėl to, kaip surengti holokausto atminties dienas, pateikiami DIŽTB-ESBO parengtame leidinyje adresu www.osce.org/odihr/44474
- Gairės mokytojams ir pedagogams pateiktos ir Europos Tarybos leidinyje „Europos paketas Aušvico-Birkenau memorialo ir muziejaus lankytojams“ www.coe.int/t/dg4/education/remembrance/archives/Source/Publications_pdf/European_Pack_en.pdf

Sefedinas Jonuzas aprašo vizitą į Buchenvaldą su romų grupe

„Pirma mums parodė vokiečių fašisto, kuris plėšė akis iš romės moters ir romo vyro galvos, nuotrauką. Šalia jų stovėjo mažas vaikas, kuris turėjo stebėti šią šlykščią sceną. Moteris fašistė stovėjo prie vaiko. Kai perskaičiau antraštę prie šios nuotraukos, buvau taip šokiruotas, kad negalėjau ištarti nė žodžio, man pradėjo bėgti ašaros, ir visi romai, visa grupė, susirinko aplink mane ir paklausė, ką pamačiau nuotraukoje bei kas man nutiko. Kai pasakiau jiems, kas ten buvo parašyta, jie visi pravirko iš pačių gelmių, tyliai, ir jie galėjo matyti tik savo ašaras“.

Sefedinas Jonuzas, „Prisiminimams reikia vietos“

3. Romų ir ne romų tautybės dalyvių tikslai gali skirtis

Daugelis 6 skyriuje pateiktų užsiėmimų siūlomi ne romų tautybės grupėms arba mišrioms grupėms. Jei dirbate su romų grupėmis, galite pabrėžti kai kurią veiklą, kad sustiprintumėte lentelėje pateikiamus pranešimus:

Pagrindiniai pranešimai romų tautybės dalyviams
1. Holokaustas buvo įvykdytas romams Jautriems žmonėms labai natūralu galvoti, kad jie galėjo būti atsakingi už tragedijas, kurios jiems nutiko. Turėtumėte pabrėžti, kad nė vienas asmuo, su kuriuo buvo elgiamasi taip, kaip su romais holokausto metu, neturėtų jaustis atsakingas už tai, kas nutiko, ir niekas neturėtų tvirtinti, kad toks elgesys yra pateisinamas.
2. Romų tautybės dalyviai turėtų didžiuotis savo tapatybe Galėtumėte paprašyti dalyvių pagalvoti apie tuos romų tautybės aspektus, kuriais jie didžiuojasi. Jei būtina, priminkite jiems, kad nė vienas nesidžiaugia visais grupės, su kuria tapatinasi, aspektais! Galite paieškoti pozityvių pavyzdžių. • Pasinaudokite 38–39 puslapiuose pateikta informacija apie Rose šeimą arba nuorodomis, kurios yra pateikiamos 5 veiklos pabaigoje (84 puslapyje). • Galite peržvelgti leidinyje „Veidrodžiai“ pateikiamą veiklą „Kovotojai už romų teises“.
3. Romų tautybės žmonės gali prisidėti prie visuomenės keitimosi Svarbu parodyti dalyviams, kad yra gerų dalykų, kuriais jie gali užsiimti, norėdami pakeisti savo gyvenimus ir bendrą požiūrį į romus. Vienas tokių būdų yra visuomenės dėmesio į holokausto nusikaltimus atkreipimas, o kitas – apeliavimas į žmogaus teisių standartus.

5.4 Veiklos skatinimas

Jei sėkmingai vyksta švietimas šioje srityje, dalyviai susidomės ir susirūpins keliama problema, tikėtina, kad norės ir toliau gilintis į šį klausimą ar net organizuoti atminimui skirtus renginius ar veiklą.

2013 metų rugpjūčio 1–4 dienomis tarptautinė jaunimo organizacija TernYpe surinko daugiau kaip 300 dalyvių iš visos Europos ir kelias dienas Krokuvoje jie gilinosi į romų genocidą ir sėmėsi žinių apie tai. Renginio metu vyko dirbtuvės, ekspertų paskaitos, vieša konferencija ir apsilankymas Aušvice, kuriuo baigėsi jaunimo renginys.

1944 metų rugpjūčio 2–3 naktį 2 897 romų buvo nužudyta dujų kameroje „Čigonų stovykloje“ Aušvice-Birkenau.

Daugeliu atveju tai yra geriausias bendras jūsų darbo tikslas ir geriausias rodiklis, parodantis, kad darbas buvo vertingas. Tačiau reikia prisiminti, kad mokymosi procesas bus geresnis ir turės didesnį poveikį, jei dalyviai patys nuspręs, ką jie nori daryti toliau. Kaip nurodyta 3 skyriuje, tik „simbolinį“ atminimui skirtą renginį suorganizuoti nesunku; daug sunkiau yra pradėti procesą, po kurio jūsų dalyviai, o galbūt ir visuomenė, tai „prisimintų“ ir po formalios renginio pabaigos.

Kelios renginių idėjos pateikiamos 96–101 puslapiuose kartu su susitikimo planavimo šablonu.

5.5 Tarpininkavimas

Efektyvus tarpininkavimas (dar vadinamas fasilitavimu) gali pagerinti arba sugadinti švietimo procesą. Daugeliu atveju tai yra pagrindinis būdas, kuriuo galite padėti dalyviams lengviau suprasti aptariamus klausimus.

Šis kontrolinis sąrašas pateikiamas kaip *priminimas*. Jei nesate susipažinę su „tarpininkavimo“ idėja ar nepripratę prie mokymosi proceso, kuriame dalyviai yra aktyvūs, žr. „Kompaso“ 1.4 skyrių, kuriame pateikiamas išsamesnis paaiškinimas.

10 efektyvaus tarpininkavimo TAIP ir NE:

Paskatinkite dalyvius išreikšti savo nuomones ir idėjas.	Nė vieno pasiūlymo nelaikykite „nenaudingu“, „netinkamu“ ar „kvailu“!
Bandykite sukurti tarpusavio pagarba grįstą ir saugią aplinką, kurioje visi galėtų išreikšti savo nuomonę.	Neleiskite grupei išskirti, ignoruoti, teisti ar negerbti kitų: jau pradžioje bandykite įtvirtinti tam tikrus principus.
Paskatinkite diskusiją ir klausimus: jie mokysis reikšdami savo abejones ir netikrumą.	Neteikite ilgų pristatymų – taip juos tik atbaidysite!
Susiekite pranešimus su dalyvių realybę ir su realiais klausimais jų aplinkoje.	Neteikite apibendrinimų, su kuriais jie negali tapatintis.
Pamirškite dogmas! Leiskite jiems abejoti „priimtina tiesa“ ir patys taip darykite.	„Nepamokslaukite“ ir nesinaudokite savo padėtimi, norėdami užbaigti ginčą!

Būkite nuoširdūs su dalyviais. Jie labiau jus gerbs ir patys bus atviresni.	Neapsimeskite, kad žinote tai, ko nežinote! Pasakykite jiems, kad išsiaiškinsite, arba paskatinkite juos tai padaryti.
Pasitikėkite dalyviais. Jie patys turi rasti atsakymus.	Nesiginčykite su jais ir nebandykite vesti jų ten, kur jie nenori.
Priimkite jų pasiūlymus rimtai: jie labiau įsitrauks, jei pajus, kad valdo situaciją.	Nemanykite, kad turite griežtai laikytis to, kas buvo suplanuota: palaikykite jų interesus, jei jie nori daryti ką nors kitą.
Apeliuokite į jų žmogiškas simpatijas. Paklauskite, kaip jie jaučiasi, ir kaip jie *jaustųsi*, jei...	Nepasiduokite, jei jų nuomonės atrodo nemalonios ar neapgalvotos; parodykite jiems kitą perspektyvą.
Elkitės su dalyviais kaip su lygiais – lygiais tarpusavyje, lygiais jums. Jūs visi esate žmonės!	Neišskirkite dalyvių ir nedarykite prielaidų dėl to, ką jie gali ir ko negali daryti. Žmonės gali būti nenuspėjami!

6. Švietimo veikla

Šiame skyriuje pateikta veikla buvo suskirstyta į penkias pagrindines sritis:

- **Kas nutiko?**
- **Kodėl tai nutiko?**
- **Kodėl tai buvo blogai?**
- **Kaip tai susiję su šiandiena?**
- **Ką mes galime padaryti?**

Kiekvienoje temoje yra klausimų, į kuriuos galima atsakyti per susitikimą arba tyrimo metu, bei siūlomos kelios pavyzdinės veiklos. Jei yra laiko, galite derinti skirtingą veiklą iš įvairių sričių.

Daugelis veiklų apims elementus, susijusius su kiekvienu klausimu, ir visą veiklą parems diskusijos bent dviejų klausimų pagrindu.

6.1 Kas nutiko?

Informacijos apie romų genocidą suteikimas

Tikėtina, kad grupės, su kuriomis dirbate, mažai žinos, kaip romai buvo persekiojami ir kaip jie kentėjo. Informacija be apmąstymų neapims visų įvykdytų nusikaltimų, ypač jei jūsų grupė turi savų išankstinių nuostatų romų atžvilgiu. Tačiau daugelyje veiklų reikės pateikti truputį informacijos, ir susitikimo pabaigoje dalyviai tikrai turės geresnį supratimą apie tai, kas iš tiesų įvyko. 76 puslapyje pateikta diagrama apibendrina kelis svarbiausius klausimus, kurie galėtų būti naudojami veikloje, bet nesistenkite aprėpti jų visų per vieną susitikimą!

Kaip „pristatyti“ informaciją

Dalyviai labiau domisi tema ir išsaugo informaciją, jei jie kokiu nors būdu ją apdoroja, vietoj to, kad tiesiog klausytų lektoriaus. Toliau pateikiami keli darbo su informacija pavyzdžiai.

Dalyviai atlieka savo tyrimą	Jei dalyviai nėra pratę to daryti, galite pateikti naudingų tinklalapių nuorodų ar klausimų apie sritis, kurias jie turi tirti. Mažos dalyvių grupės gali tirti skirtingas sritis, kad grupei, kaip visumai, būtų pateiktas platesnis vaizdas. • Pasinaudokite 4 priede pateikiamomis nuorodomis ir ieškokite kitų šaltinių savo kalba.
Multimedijos ar netekstinių šaltinių naudojimas	Informacijos pateikimas naudojant paveikslėlius, vaizdo medžiagą ar muziką gali įtraukti labiau už „sausus“ tekstus, ir juose dažnai pateikiamas stipresnis emocinis pranešimas. Paprašykite dalyvių išanalizuoti skirtingomis formomis pateiktą informaciją atsirenkant svarbiausius faktus. Pasinaudokite tuo užduodami klausimus apie interpretaciją, komunikaciją ir subjektyvumą. • Daug naudingų nuorodų pateikiama 4 priedo multimedijos skyriuje.
Rašytinių ar žodinių asmenų liudijimų panaudojimas	Jei turite galimybę surengti diskusiją su tais, kurie išgyveno holokaustą arba sužinojo apie jį iš išgyvenusių, tai gali labai paveikti dalyvius. Paprašykite jų sudaryti savo klausimus ir padėkite jiems parengti interviu. • Jei jūsų grupę sudaro romų tautybės dalyviai, paprašykite jų pasikalbėti su savo šeimos ar bendruomenės nariais ir atrasti, ką jie žino. • Pasinaudokite šio vadovo 2 priede pateiktais liudijimais.
Informacijos pristatymas kitiems grupės nariams ar visuomenei	Kitų mokymas yra vienas iš efektyviausių būdų užtikrinti, kad informacija būtų suprasta. • Paprašykite dalyvių tapti „mokytojais“ ir perteikti jų atlikto tyrimo rezultatus kitiems grupės nariams ar grupei nepriklausantiems asmenims. • Viešo renginio organizavimas ar bendravimas su politikais, spaudos ar vietos atstovais gali būti naudingas dalyviams apsvarstyti svarbius pranešimus, kuriuos jie norėtų perteikti kitiems.

Informacijos „supakavimas“ kitokia forma	Informacijos pristatymas neturi būti nuobodus nei tiems, kurie pristato, nei tiems, kurie klauso. • Asmeniniai liudijimai gali pavirsti dramos projektu, o internete atlikto tyrimo rezultatai gali būti pateikti kaip eilėraštis, daina, paveikslėlis ar koliažas. • Procesas gali būti ir kitoks: bandykite pateikti dalyviams asmeninių liudijimų ar paveikslėlių ir paprašykite jų įsivaizduoti, kad dirba žurnalistais ir turi parašyti straipsnį apie tai, kas vyksta; arba kad jie yra žmogaus teisių aktyvistai ir turi parašyti ataskaitą žmogaus teisių komitetui.
Perspektyvos pakeitimas	„Sausi“ istoriniai faktai gali būti įdomesni dalyviams, jei jų būtų paprašyta įsivaizduoti, ką reiškė būti romu tuo metu. Galima pasinaudoti teksto ištrauka apie bendrąsias sąlygas ar išnaudojimo formas bei suorganizuoti kūrybinio rašymo, dramos ar kitas menines dirbtuves. Paprašykite dalyvių įsivaizduoti, kas jiems nutiko: *Kaip jie jaustųsi? Kaip jie elgtųsi? Ką jie norėtų pasakyti pasauliui?* • Paprašykite dalyvių įsivaizduoti, kad jie gyvena genocido metu: *Kaip jie jaučiasi? Kaip jie elgtųsi? Ką jie norėtų, kad kiti pasakytų ar padarytų?*
Apsilankymų organizavimas	Jei jūsų vietovėje yra su holokaustu susijusi vieta, arba gal turite galimybę suorganizuoti tolimesnę kelionę, tokia patirtis gali būti labai naudinga. Galite aplankyti memorialus, buvusias koncentracijos stovyklas ar deportacijos vietas. Prisiminkite, kad net pasivaikščiojimas vietovėse, kuriose vyko genocidas, gali būti naudingos informacijos šaltinis.

A1 *Šios nuorodos yra susijusios su veikla, kurią galima taikyti nagrinėjant kai kuriuos klausimus. A1 skirtas 1 veiklai, A2 skirtas 2 veiklai ir t. t.*

Kas nutiko?

A1

Bendras paveikslas: kas buvo padaryta romams?

- Kiek *jų buvo nužudyta ar padaryta kitokia žala?*
- Kur? *Kokiose šalyse / regionuose?*
- Kas? *Deportacija, įkalinimas gete, dujų kameros, kankinimai ir eksperimentavimas, priverstinis darbas, sterilizacija ir t. t.*
- Kas dalyvavo? Koks buvo vyriausybių vaidmuo?
- *Kaip elgėsi / reagavo visuomenė?*
- Kokiu pagrindu? *Kokie įstatymai galiojo ar kokia politikas buvo vykdoma?*

A2

A12

Vietos / nacionalinės perspektyvos

- Kas nutiko šioje šalyje / vietovėje? *(Užduokite ankstesnius klausimus.)*
- Kas neįvyko, *kas galėjo būti naudinga?*

A3

Poveikis

- Kaip jautėsi persekiojami / deportuoti / gyvenę darbo stovykloje / gyvenę koncentracijos stovykloje ?
- Koks buvo jausmas stebėti šias grupes aplink – alkstančius, kankinamus ir žudomus žmones?
- Su kuo išgyvenusieji turėjo susidurti po karo?
- Koks tai būtų jausmas ir kaip jūs susidorotumėte?

A4

Pasiūlymai veiklai apie tai, „kas nutiko“

„Išgyvenusieji mums gali papasakoti tikras istorijas, kurios susieja mus su daugeliu kitų klausimų ir diskusijų... Jūs girdite istoriją, jaučiate, kad ten esate, jaučiate tą patį, ką ir tie žmonės, tiesiog leidžiate žmonėms kalbėti, nes jie turi daug ką pasakyti. Šios istorijos atskleidžia poreikį šviesti romų jaunimą, dominti juos ir įtraukti į veiklą.“

Dzaferis Buzolis iš organizacijos „Jaunimas pozityviems pokyčiams“

Toliau pateikiami trumpų užsiėmimų, kurie gali būti naudojami kaip ilgesnių susitikimų pradžia, pavyzdžiai; juos galite išplėsti, jei norite detaliau nagrinėti šiuos klausimus.

Pirmąja veikla pradedamas apibendrinimu. Ji bus ypač naudingas po apsilankymo su holokaustu susijusioje vietoje, bet ją galite taikyti ir po bet kurio susitikimo, galinčio stipriai emociškai paveikti dalyvius.

A1 1 veikla: Apibendrinimas

Po apsilankymo su holokaustu susijusiose vietose

- Pasistenkite surengti apibendrinimo sesijąpo išvykos ir įsitikinkite, kad turite bent 30 minučių. Jei įmanoma, skirkite daugiau laiko.
- Kėdes sustatykite ratu, kad dalyviai galėtų vieni kitus matyti ir patogiai jaustųsi kalbėdami. Jei dalyviai vieni kitų nepažįsta, paprašykite jų trumpai prisistatyti.
- Pradėkite diskusiją pripažindami, kad dalyviai apsilankymo metu ar po jo galėjo patirti stiprių emocijų. Užtikrinkite juos, kad tai yra natūralu. Paaiškinkite, kad susitikimas yra skirtas padėti dalyviams išreikšti savo jausmus, kilusius po apsilankymo, ir pasiūlykite pagalbą, jei ji reikalinga.
- Paskatinkite visus pasidalyti jausmais, bet pabrėžkite, kad nė vienas nėra įpareigotas to daryti. Pasakykite jiems, kad tai, kas bus pasakyta susitikimo metu, liks grupėje, ir paprašykite visų laikytis šio pažado.
- Priminkite jiems, kad kai kuriems dalyviams gali būti sudėtinga išreikšti savo emocijas, ir jie gali jaustis sutrikę. Paprašykite grupės pateikti pasiūlymų, kaip diskusija galėtų būti kuo efektyvesnė ir kokio elgesio jie tikisi iš kitų. Bandykite sutarti dėl kelių pagrindinių diskusijos taisyklių ar principų.
- Pradėkite apibendrinimo sesiją klausdami, ar kas nors norėtų pasidalyti jausmais, ir norintiems pasiūlykite galimybę tai padaryti. Tęsdami diskusiją, užduokite kuriuos nors čia pateikiamus klausimus, bet neapsiribokite vien jais! Naudingiausi klausimai yra tie, kurie remiasi dalyvių atsakymais.
  - » Kas jus labiausiai šokiravo ar sukrėtė apsilankymo metu?
  - » Ar pamatėte ką nors pozityvaus ar skatinančio?
  - » Kaip tada jautėtės ir ar pasikeitė jūsų jausmai yra dabar?
  - » Ar, jūsų nuomone, buvo svarbu aplankyti vietą / memorialą, susitikti su išgyvenusiuoju? Kodėl?
  - » Kokios patirties įgijote? Ar tai kaip nors paveikė jūsų požiūrį į gyvenimą?
  - » Ką galite padaryti su pamokomis kurias išmokote, ar pasakodami tai, ką išmokote? Ar tai jums svarbu?
  - » Ką mes, kaip grupė, galėtume padaryti po šio apsilankymo?

Nepamirškite užtikrinti...

- » Kad diskusijoje nedominuoja keli asmenys, ir jūs suteikiate galimybę mažiau savimi pasitikintiems dalyviams įsitraukti – galite juos netgi paskatinti tiesiogiai.
- » Esate jautrūs tam, kas buvo pasakyta, kodėl tai buvo pasakyta, ir kaip tai galėtų paveikti kitus grupės narius. Pakomentuokite, kai tai būtina.
- » Pasakėte dalyviams, kad skirsite jiems laiko, jei kuris nors norės pasidalyti savo jausmais po susitikimo asmeniškai.

A2 2 veikla: Bendras vaizdas

Pasinaudodami statistika parodykite genocido poveikį ir laipsnį

- Prieš pradėdami susitikimą, bandykite išsiaiškinti, kokie tyrimai pastaruoju metu buvo atlikti jūsų šalyje. Ieškokite šaltinių savo kalba.
- Paprašykite dalyvių pasinaudoti internetu ir pažiūrėti, ar jie gali rasti šiuos apytikslius skaičius:
  - » Iki holokausto Europoje gyvenusių romų;
  - » Deportuotų / iš namų iškeltų romų;
  - » Dujų kamerose nužudytų romų;
  - » Dėl kitų priežasčių, pavyzdžiui, bado, ligų ir t. t., mirusių romų;
  - » Darbo stovyklose ar atskirtose bendruomenėse buvusių romų.
- Jei ir jūsų šalyje romai buvo persekiojami genocido metu, dalyviai galėtų palyginti šiuos skaičius visoje Europoje ir jūsų šalyje.
- Paprašykite jų užrašyti didžiausius ir mažiausius apskaičiavimus kiekvienai pateiktai kategorijai.
- Parodykite jiems 32 puslapyje pateiktą lentelę; tuomet paskatinkite diskusiją užduodami kelis iš toliau pateiktų klausimų:
  - » Ar jums buvo sudėtinga rasti statistiką? Kokia, jūsų nuomone, yra to priežastis?
  - » Kaip galėtumėte paaiškinti skirtingus romų aukų skaičiavimus?
  - » Kokia romų populiacijos dalis buvo nužudyta ar kitaip naikinta holokausto metu?
  - » Jei ši grupė atstovautų romų populiaciją prieš holokaustą, keli iš mūsų taptų aukomis?
  - » Kaip manote, kaip jaustųsi kiti, išgyvenę holokaustą?
  - » Kokias kitas grupes ar bendruomenes persekiojo ar nužudė naciai ir kolaborantai?
- Galite paminėti faktą, kad romų aukų statistika yra labai netiksli dėl daugelio jų mirties aplinkybių, ir dėl to, kad nebuvo įrašų (žr. 2.2 skyrių).

A3 3 veikla: Vietos / nacionalinė perspektyva

Kas čia nutiko?

- Jei romai buvo persekiojami jūsų šalyje holokausto metu, paprašykite jų ištirti, kas nutiko, pavyzdžiui:
  - » Kokios formos ir metodai buvo naudojami prieš romus? (pavyzdžiui, deportavimas, masinės žudynės, darbo stovyklos ir t. t. Ši informacija pateikiama 2 skyriuje).
  - » Ką tuo metu darė ir sakė vyriausybė? Ką jie sako apie tai dabar?
  - » Kaip reagavo visuomenė?
  - » Kas gynė romus?
  - » Kiek romų tapo aukomis? Kaip?
  - » Ar jūsų vietovėje kas nors vyko?
- Jei jūsų šalyje nebuvo akivaizdžių veiksmų prieš romus, dalyviai galėtų tirti šiuos klausimus:
  - » Ar tuo metu jūsų vyriausybė komentavo romų genocidą ir ar ėmėsi kokių nors veiksmų?
  - » Kas tada ir dabar sakoma apie žydų ir romų aukas? Ar kuri nors grupė buvo remiama ir kaip, ar apie šias grupes kalbama viešai ir švietimo programose?
  - » Ką visuomenė žino apie romų patirtis holokausto metu?
  - » Kaip į romus žiūrima ir bendrai su jais elgiamasi jūsų šalyje šiandien?

Jaunimo grupė, dirbanti su *Institut für Sozialarbeit,* atliko tyrimą apie Helen Weiss, romų mergaitę, kuri buvo deportuota į „Zigeunerlager Lackenbach“, kai jai buvo 13. Jie ne tik rado jos vardą įvairiuose registruose, bet ir nustatė, kokių trūksta bylų ir įrašų. Grupė aplankė Helen patėvių kapą ir vietą, kur ji buvo deportuota. Tada jie surengė viešą savo išvadų pristatymą ir repo forma papasakojo Helen istoriją.

A4 4 veikla: Poveikis

Naudodamiesi liudijimais, atskleiskite asmens patirtį

- Pasinaudokite Anutos Branzan liudijimu, pateiktu 109 puslapyje (ar kitu). Jei būtina, pateikite trumpą įvadą, paaiškinkite, kad dešimtys tūkstančių romų buvo deportuoti į stovyklas okupuotoje sovietų teritorijoje Antrojo pasaulinio karo metu. Liudijimas atskleidžia įprastą patirtį.
- Perskaitykite jį dalyviams ir paprašykite pasidalinti mintimis:
  - » Kokie jums kyla jausmai, išgirdus aprašomą patirtį?
  - » Kokius žodžius naudojate aprašydami tokį elgesį?
  - » Kaip, jūsų nuomone, asmuo, patyręs tokius dalykus vaikystėje, jaustųsi visuomenėje, kuri jai taip padarė?
  - » Kokią žinutę ji galėtų perduoti savo vaikams?
- Paklauskite, ar dalyviai žinojo, jog naciai siekė visiško romų sunaikinimo, kaip ir žydų. Pateikite jiems šiek tiek informacijos apie kankinimus, kuriuos romai turėjo patirti, įskaitant žudymą dujų kamerose. Priminkite dalyviams, kad milijonai romų visoje Europoje turi gyventi prisimindami šį brutalų elgesį su jų tautos žmonėmis.
  - » Paklauskite, ar dalyviai galėtų pasitikėti ar atleisti visuomenei, kuri taip elgėsi su savo žmonėmis.
  - » Paklauskite, kas galėtų padėti atgauti pasitikėjimą ir aptarkite šią patirtį: ką norėtumėte, kad visuomenė padarytų, jei taip būtų nutikę *jums*?
- Paprašykite dalyvių apžvelgti, kaip holokaustas prisimenamas jų visuomenėje, įskaitant memorialus, atminties dienas, edukacinius šaltinius ir t. t.
  - » Kiek romų aukos yra prisimenamos šiuose renginiuose ar šaltiniuose?
  - » Kokį pranešimą tai siunčia romams šiandien ir ką tai mums pasako apie visuomenę?
- Tuomet dalyviai turėtų pagalvoti, kaip jie galėtų pakeisti holokausto atmintį savo šalyje. Žr. 12 veiklą, kurioje pateikiami pasiūlymai.

6.2 Kodėl tai nutiko?

Priežasčių supratimas

Supratimas, kaip tokie siaubingi įvykiai galėjo nutikti, reikalauja šiek tiek istorinių žinių, pavyzdžiui, kaip įstatymai ir politika lėmė, kad romų teisės buvo vis labiau pažeidinėjamos nuo 1920 metų (ir net anksčiau). Dalyviai taip pat turi suprasti proceso ir elgesio sudėtingumą; įgyti supratimą apie visą veikusį „mechanizmą“ ir jo priklausymą nuo asmenų požiūrio ir elgesio. Tai itin svarbu, nes kai kurie požiūriai vis dar gajūs bet kurioje Europos šalyje. Holokaustas prasidėjo tada, kai bendras visuomenės požiūris į romus buvo panašus, koks yra dabar. Šis klausimas išsamiau nagrinėjamas skyriuose, kuriuose aptariamos žmogaus teisių jungtys su praeitimi ir dabartimi (56 puslapis).

> „Liūdna tiesa, tačiau didžiausią blogį padaro žmonės, kurie niekaip neapsisprendžia, ar jie yra geri, ar blogi“.
>
> *Hannah Arendt*, „Proto gyvenimas“

Įprasta bandyti „paaiškinti“ holokaustą kaip blogų žmonių blogo elgesio rezultatą. Nors kai kurie dalyviai tikrai galėjo elgtis taip, kaip daugelis net neįsivaizduoja (čia išsiskiria dr. Mengele elgesys), dalyviai turi suprasti, kad kai kurie asmenys nebūtų galėję atlikti šių veiksmų be pasyvaus šimtų tūkstančių, o gal net milijonų kitų žmonių sutikimo. Netikslinga aiškinti šį elgesį pabrėžiant tik tuos, kurie elgėsi „blogai“.

Struktūriniai veiksniai

- Kokia formali politika galiojo (tam tikrose šalyse)?
- Koks buvo oficialus diskriminacijos pagrindas?
- *„Genetinis pagrindas“, „nusikalstamumas“, „šnipai“* ir t. t.
- Kaip žmonės buvo identifikuojami, surenkami, išvežami, kontroliuojami, žudomi?
- Kaip su romais buvo elgiamasi prieš holokaustą? *Prastos romų gyvenimo sąlygos, neleidimas naudotis daugeliu viešųjų paslaugų, diskriminaciniai įstatymai ir neigiamas požiūris visoje Europoje ir t. t.*
- Kaip tai paveikė elgesį holokausto metu?

A12

***Kaip* tai nutiko?**

Psichologiniai ir elgesio veiksniai

- Kaip reagavo ar nereagavo visuomenė? *Kodėl*?
- Kas prisidėjo prie „žudymo mašinos“? Ar tai buvo maža visuomenės dalis / grupė „blogų“ žmonių?
- Kokį vaidmenį atliko baimė / nubaudimas? *Teigiami pavyzdžiai: atsitiktiniai „didvyriai“, kurie padėjo romų aukoms ir patys buvo nubausti.*
- Koks buvo bendras visuomenės požiūris į romus („čigonus“)?
- *Ar dėl kitokio požiūrio rezultatai būtų kitokie?*

A5

A6

Veikla apie priežastis

A5 5 veikla: Elgesys

Kas prisidėjo?

- Priminkite dalyviams, kad kai kurie žmonės nepadėjo romams holokausto metu. Nors kai kurie buvo nubausti už tokią pagalbą, tikėtina, kad didžiausia kliūtis buvo bausmės baimė.
- Išdalinkite dalyviams šio aprašo gale pateiktos dalomosios medžiagos kopijas. Paprašykite jų įvardyti kelis ne romus, kurie žinojo, kas vyksta, bet nieko nedarė. Taip pat galėtumėte atkreipti dėmesį į kelis traukinio keleivius, kurie į stovyklą metė maisto paketus.
- Surinkite du ar tris pavyzdžius ir paprašykite dalyvių dirbti mažomis grupėmis bei praplėsti sąrašą, pasinaudojant ištrauka ar kitomis jų žiniomis apie tai, kas nutiko. Jie galėtų pagalvoti apie žmones, kurie turėjo žinoti.
- Rezultatus galima pristatyti bendruomenės žemėlapio forma – pateikti didelį skirtingų stebėtojų paveikslą nurodant, kaip jie galėjo sužinoti.
- Paskatinkite dalyvius mąstyti plačiai, įsivaizduojant, kad toks siaubingas įvykis vyksta šiuo metu, ir kaip jie apie tai galėtų išgirsti. Sąraše galima įvardyti:
  - » Laikraščių žurnalistus;
  - » Visus jų skaitytojus;
  - » Tyrimą atlikusios psichologus ir tuos, kurie jį perskaitė;
  - » Psichologų vizitų liudininkus, įskaitant kaimynus;
  - » Traukinių mašinistus;
  - » Visus keleivius, kurie nemėtė maistą į stovyklų teritorijas;
  - » Stovyklų sargybinius ir kitą stovyklų personalą;
  - » Tuos, kurie areštavo kalinius ir lydėjo juos į stovyklą;
  - » Tuos, kuri stebėjo areštus ar kelionę;
  - » Tuos, kurie matė tuščius romų namus ar pastebėjo, kad romų nėra;
  - » Visų išvardytųjų šeimas ir draugus;
  - » … ir taip toliau.
- Paprašykite dalyvių apmąstyti tai, kas būtų nutikę, jei visi išvardyti asmenys būtų atsisakę dalyvauti programoje ar prieštaravę tam, kas vyko.
  - » Kaip elgtumėtės jūs, jei kas nors panašaus nutiktų ir vėl, o jūs apie tai žinotumėte?
  - » Ar įsikištumėte arba pasakytumėte savo nuomonę?
- Perskaitykite antrąją arba trečiąją dalomąją medžiagą apie „rėmėjus“ arba pasiremkite 35 puslapyje pateikta informacija, norėdami parodyti dalyviams, kad buvo asmenų, kurie nepasidavė ir padėjo holokausto aukoms. Paprašykite jų komentarų.
- Galėtumėte užbaigti veiklą atkreipdami dalyvių dėmesį į faktą, kad dujų kameros neatsirado staiga: daugelį metų buvo didelės romų diskriminacijos ir išnaudojimo požymių. Ar matote kokių nors paralelių su šiandienos situacija?

Dalomoji medžiaga dalyviams

„Nors neaišku, kiek tiksliai Vokietijos piliečiai žinojo arba nežinojo apie Antrojo pasaulinio karo metais milijonų Vokietijos ir ne Vokietijos žydų transportavimą ir žudymą visoje Europoje, pradinis romų įkalinimas niekam nebuvo paslaptis. Koncentracijos stovyklos buvo statomos sostinės priemiesčiuose, o apie sinti ir romų įkalinimą ne tik rašyta daugybėje Berlyno laikraščių, bet ir juokauta tokių laikraščių straipsniuose. Psichologai dalyvavo mokamuose rasinių tyrimų vizituose Marzahne, kur tyrė ir išsamiai filmavo ten žaidžiančius romų vaikus. Svarbi geležinkelio linija ėjo ties stovykla, ir keli išgyvenusieji prisimena, kad traukinių keleiviai, kurie jų gailėjo, žinojo ar įtarė, kad romai miršta iš bado, kartais įmesdavo maisto paketus į stovyklos teritoriją, kai jų traukinys važiuodavo pro šalį".

Katie Trumpener, Čigonų laikas: „Žmonės be istorijos" Vakarų pasakojimuose.

Policijos pareigūnas

„Padedami draugų ir kaimynų, kai kurie sinti ir romai pasislėpė ir taip išvengė gresiančios deportacijos. Kartais juos įspėdavo pareigūnai, kurie specialiai vėluodavo vykdyti deportavimo įsakymus arba apsunkindavo jų vykdymą. Paulas Kreberis, kuris dirbo Wuppertalio policijoje, buvo vienas iš jų. Jis atsisakė vykdyti deportavimo įsakymus ir padėjo persekiojamiesiems pabėgti".

www.sintiundroma.de

Stovyklos pareigūnas

„Paskutinis *Lagerfuhrer* … Čigonų stovykloje [Aušvice] buvo Bonigutas… Jis nesutiko su SS taktika. Jis buvo labai geras vyras. 1944 metų gegužės 15 dieną jis atėjo pas mane ir pasakė, kad situacija Čigonų stovykloje buvo bloga. Buvo priimtas sprendimas likviduoti Čigonų stovyklą... Stovykloje buvo apie 6 500 čigonų. Bonigutas patarė man pasakyti tai visiškai patikimiems čigonams. Jis patarė man juos įspėti, kad „neitų kaip ėriukai pas skerdiką"...

Kitą dieną *Lagerfuhrer* atėjo pas mane ir … nurodė sudaryti sąrašą čigonų, kurie tarnavo Vokietijos armijoje ir buvo apdovanoti. Sąraše buvo ir tų čigonų šeimos bei daugelis kitų, vis dar tarnaujančių, šeimų... Sąraše buvo maždaug 3 200 vyrų, moterų ir vaikų. Po kelių dienų komisija, sudaryta iš politinio skyriaus SS pareigūnų, atėjo į Čigonų stovyklą. Komisijoje buvo ir dr. Mengele. Visi sąraše buvę čigonai buvo pakviesti prie išėjimo. Jiems buvo leista pasiimti visus savo daiktus – drabužius, puodus, keptuves ir kitus".

Tadeuszas Joachimowskis, buvęs lenkų kalinys ir Zigeunerlager klerkas

A6 6 veikla: Visuomenės požiūrio vaidmuo

Ką slepia vardas?

- Perskaitykite 48 puslapyje pateiktą pasakojimą. Paklauskite dalyvių, ar pavyzdys jiems neatrodo absurdiškas: ar su kuo nors būtų taip elgiamasi tik dėl pavardės?
- Paaiškinkite, kad nors pasakojimas yra iš dalies išgalvotas, aprašytas patirtis nešiojosi tūkstančiai žmonių, kai kurie gyvi dar ir šiandien. Pasakykite jiems (jei patys neatspėjo), kad aprašymas yra tipiškas holokaustą išgyvenusių romų patirčių pavyzdys.
- Stebėkite reakcijas ir nustatykite, ar analogija su pavarde yra aktuali:
  - » Ar elgesys būtų labiau pagrįstas, jei „pavardė“ reikštų etninę tapatybę, o ne priklausymą tam tikrai šeimai?
  - » Kodėl mums atrodo, kad absurdiška kažką teisti dėl pavardės, bet pagrįsta tai daryti dėl etninės tapatybės?
  - » Ką manote apie žmones kitose šalyse, kurie apie žmones iš *jūsų* šalies kalba kaip apie... [*įrašykite dažniausią neigiamą stereotipą apie dalyvių tautybę*].
- Pasakykite dalyviams, kad mokslininkai nenustatė jokių faktų, kuriais remiantis žmones buvo galima skirstyti pagal „rasę“, ir kad šis terminas dabar suprantamas kaip socialinis konstruktas. Tačiau iki šiol žmonės mano, kad jie gali ką nors pasakyti apie kitus remdamiesi jų išvaizda ar grupe, kuriai jie priklauso.
- Galėtumėte pateikti šiek tiek informacijos apie nacių išplėtotas genetikos teorijas ir dr. Mengele eksperimentus su romų vaikais. Pasinaudokite 28 puslapyje pateiktu liudijimu ir atskleiskite barbarišką šių nusikaltimų pobūdį.
- Paklausykite, ką dalyviai sužinojo apie „etikečių kabinimo“ žmonėms ar prielaidų pavojus, kai neturime argumentų.
  - » Ar jūsų nuomone jūsų šalyje iki šiol romams „kabinamos etiketės“?
  - » Kiek žmonės iš tiesų žino apie romus, kiek žinote *jūs*?
  - » Kaip galime paskatinti žmones nustoti mąstyti stereotipais ir žiūrėti į žmones taip, kokie jie yra iš tiesų? Kaip elgtumėtės *jūs*?
- Po diskusijos pereikite prie šių temų:
  - » Žmogaus teisės: paaiškinkite pagrindinę lygybės (ar ne diskriminacijos) vertę;
  - » Romų tapatybė: galėtumėte pasiūlyti dalyviams surasti daugiau informacijos apie romus, pateikti pozityvius aspektus. Jei įmanoma, pakvieskite romų bendruomenės atstovą pasikalbėti su grupe arba pasinaudokite pateiktomis nuorodomis apie teigiamus pavyzdžius. Paklauskite, kaip tokie asmenys mums įrodo, jog teikti apibendrinimus apie „visus romus“ yra neteisinga. www.imninalu.net/famousGypsies.htm ar romove.radio.cz/en/article/18243
  - » Romų genocido istorija: išsiaiškinkite, kaip aptartas požiūris prisidėjo prie to, kas įvyko.

6.3 Kodėl tai buvo blogai?

Žmogaus teisės ir moralinis aspektas

Tiek romų, tiek kitų tautybių dalyviams svarbu suprasti, kad tai, kas įvyko holokausto metu, buvo neteisinga, ir nėra jokio paaiškinimo ar atleidimo. Tai yra svarbi pamoka ne romams – be tokio supratimo šiandien negalėtume kalbėti apie romų patirtą diskriminaciją ir išnaudojimą.

Tačiau žmogaus teisių pamoka svarbi ir romų tautybės dalyviams, nes viktimizacija kartais gali privesti prie savęs kaltinimo. Svarbu pranešti, kad elgesys su romų populiacija buvo kiekvieno moralės standarto pažeidimas, ir tai pripažino visuomenės visame pasaulyje (bent jau žodžiais, jei ne darbais).

Žmogaus teisės gali padėti tai patvirtinti bet kuriai bendruomenei priklausantiems dalyviams. Jos apibrėžia priimtino elgesio standartus, kuriuos skatina kiekviena pasaulio vyriausybė. Dalyviams gali būti svarbu priminti, kad toks susitarimas egzistuoja, ir jis dalinai buvo priimtas po holokausto metu įvykdytų nusikaltimų.

Jei yra laiko, būtų naudinga aptarti žmogaus teisių vertybes ir jų teikiamą apsaugą. Galite rinktis 7 veiklos užsiėmimus arba peržiūrėti Nuorodų skyriuje pateikiamus resursus.

Kodėl tai buvo neteisinga?

Žmogaus teisės — A7

- Ką žmogaus teisės sako apie sunkiausius romams įvykdytus nusikaltimus? *Absoliučios teisės: teisė į gyvenimą ir nebūti kankinamam.*
- Ką jos kalba apie rasizmą ir diskriminaciją? *Lygybės principas, stereotipų ir prietarų vaidmuo.*
- Kokios romų teisės buvo pažeistos holokausto metu ir prieš jį?
- *Nediskriminavimas, teisė į gyvenimą, teisė buvo nekankinamam ir nepatirti nežmogiško ar žeminančio elgesio ir t. t.*
- Ko žmogaus teisės reikalauja iš asmenų?
- Kaip žmogaus teisės gali padėti išvengti tokių dalykų pasikartojimo? — A8

Moralės principai — A9

- Kokiais moralės principais turėtų vadovautis kiti santykiuose su mumis? *Lygybė, pagarba, sąžiningumas, solidarumas ir t. t.*
- Kaip šie principai yra susiję su žmogaus teisėmis?
- Kurie iš šių principų buvo pažeisti elgesyje su romais holokausto metu?
- Ar toks elgesys su romais gali būti pateisinamas morale ir žmogaus teisėmis?
- Kas reikalaujama iš mūsų, jei laikomasi šių principų?

A7 7 veikla: Žmogaus teisių pristatymas

Romų žmogaus teisės

- Jei dalyviai nėra susipažinę su žmogaus teisėmis, supažindinkite juos su keliomis pagrindinėmis idėjomis. Galite pasinaudoti šia medžiaga:
  - „Rasė už teises“ leidinyje „Žymės“, Europos Tarybos vadove apie patyčias internete;
  - „Išreikšk veiksmais“ arba „Nupiešk žodį“ leidinyje „Kompasas“ (www.coe.int/compass);
  - „Žmogaus teisių reklamavimas“, „Pavojaus signalas“ ir „Kas jei?“ leidinyje *Compasito* (www.coe.int/compasito)

Tolesni veiksmai

- To paties susitikimo metu arba per tyrimo projektą pakvieskite dalyvius ištirti organizacijų, kurios yra atsakingos už romų žmogaus teises vietos, nacionaliniu ar tarptautiniu lygmeniu, veiklą. Paprašykite jų užrašyti tokią informaciją:
  - Kokiu lygmeniu dirba organizacija (ir ar ji apima visą šalį);
  - Kokiais klausimais / su kokiomis teisėmis organizacija dirba;
  - Organizacijos naudojami metodai darbui atlikti;
  - Reikšmingi pasiekimai.
  - Taip pat galima atlikti organizacijų, dirbančių romų genocido klausimais, tyrimą.
  - Dalyviai galėtų paieškoti būdų susisiekti su šiomis organizacijomis. Jei kuri nors organizacija yra jūsų regione, apsvarstykite galimybę pasikviesti ką nors pakalbėti grupei.

A8 8 veikla: Žmogaus teisės ir holokaustas

Teisių kartografavimas

- Paprašykite dalyvių pagalvoti apie gerai pažįstamos (ar net savo pačios) šeimos narius. Paprašykite jų rasti panašumų tarp *visų* šeimos narių.
- Jei tokių bruožų yra, ar būtų teisinga sakyti, kad *kiekvienas* šeimoje gimęs vaikas turės visus šiuos bruožus?
- Paprašykite jų apsvarstyti, kaip jie sureaguotų, jei kas nors sutikęs juos pirmą kartą, pasakytų tokią frazę:
  - » „Aš pažįstu abu tavo tėvus ir pažinojau senelius. Aš mokiau visus tavo pusbrolius, brolius ir seseris. Gerai žinau, koks tu esi“.
  - » Kaip jie jaustųsi?
  - » Ar jiems patinka, kai juos „skirsto“ kiti, jų net nepažįstantys žmonės?
  - » Kodėl atrodo neteisinga, kai žmonės tai daro?
- Trumpai paaiškinkite terminus „rasizmas“, „stereotipas“ bei „diskriminacija“ ir paklauskite dalyvių, ar jie gali pasakyti, kokie bendri stereotipai apie romus egzistuoja šiandienos visuomenėje.

Paklauskite, ką jie galvotų apie tokį teiginį:

- » „Mano klasėje buvo romų vaikų ir mačiau jų kaimynystėje. Gerai žinau, kokie jie visi yra“.
- » Kuo šis teiginys skiriasi nuo prieš tai pateikto teiginio?

Paaiškinkite, kad po Antrojo pasaulinio karo buvo sukurtas tarptautinis standartų rinkinys, kurį patvirtino visos naujai įkurtų Jungtinių Tautų šalys. Šie standartai yra žinomi kaip žmogaus teisės, ir jais buvo siekiama užtikrinti, kad niekada nepasikartotų nieko panašaus į holokaustą.

- Pateikite dalyviams sutrumpintą VŽTD (arba EŽTK) versiją ir paprašykite jų nurodyti teises, kurios jų nuomone buvo pažeistos romų genocido metu. Buvo pažeistos visos teisės, bet jūs galite paprašyti dalyvių pagalvoti plačiau, jei jie nėra tikri, ar tam tikri pavyzdžiai yra pažeidimai. Ši informacija pateikiama 54 vadovo puslapyje.
- Ypatingą dėmesį atkreipkite į diskriminaciją draudžiančius straipsnius (VŽTD 1 ir 2 straipsniai, EŽTK 14 straipsnis ir 12 protokolas).

A9 9 veikla: Moralės principai

Nusikaltimų atskleidimas

- Paprašykite dalyvių „atskleisti“ kai kuriuos romams padarytus nusikaltimus (žr. 56 puslapį „Moralinių nusikaltimų atskleidimas“). Kiek „neteisingų“ dalykų jie gali įvardyti?
- Tuomet paprašykite jų pagalvoti apie tai, ko reikia tokių nusikaltimų aukoms: ką mažiausiai galėtų padaryti visuomenė, kad suteiktų joms kompensaciją?
- Pateikite grupei šiek tiek informacijos apie romų genocido pripažinimą (nuo 113 puslapio). Pabrėžkite svarbią romų organizacijų ir aktyvistų veiklą, dėl kurios buvo pripažintas romų genocidas. Paklauskite, ar dalyviai galėtų sugalvoti grupei veiklos, skleidžiant šią informaciją visuomenei.

6.4 Kaip tai susiję su šiandiena

Svarbos supratimas

Šie tamsiaodžiai žmonės nėra europiečiai, kaip jūs ir aš! Mūsų galutinis tikslas yra neturėti čigonų stovyklų Milane.

Riccardo De Corato, Milano vicemero pavaduotojas, Italija (2010 m. spalis)

Jei sulaikyti romai neturi pinigų, juos reikia nedelsiant išsiųsti.

Larsas Barfoedas, buvęs teisingumo ministras ir ministro pirmininko pavaduotojas, Danija (2010 m. liepa)

Galbūt Hitleris per mažai jų užmušė.

Gilles Bourdouleix, Cholet meras, Prancūzija (2013 m. liepa)

Didelė dalis romų negali gyventi kartu. Jie negali gyventi tarp žmonių... Šie gyvūliai neturėtų egzistuoti. Jokiu būdu. Tai reikia išspręsti nedelsiant ir neatsižvelgiant į metodą.

Zsoltas Bayeris, vienas iš Fidesz partijos įkūrėjų, Vengrija (2013 m. sausis)

Švietimas apie atmintį iš dalies nukreiptas į jaunų žmonių ugdymą ir papasakojimą jiems apie siaubingus praeities įvykius, kurie vis dar daro įtaką kai kurių žmonių gyvenimams, ir iš dalies į pagalbą pamatyti savo elgesio bruožus, kurie primintų kai kurias pagrindines genocido priežastis. Skyriuje „Kaip turėtume prisiminti“ (50 puslapis) išsamiai kalbama apie tai, kaip atmintis galėtų padėti romų populiacijai ir kitiems visuomenės nariams.

Tačiau darbas šia tema gali turėti ir didesnį poveikį, jei grupės nariai taptų temos „ambasadoriais“ ir jaustų poreikį šia tema kalbėti. Jiems galima padėti svarstant, kaip geriausiai kalbėti apie neigiamą požiūrį ar elgesio formas, kurios labiausiai formuoja visuomenę.

Šiame skyriuje pateikiami klausimai ir veikla skirti pažvelgti į romų diskriminacijos problemą šiomis dienomis ir aptarti informaciją, kurią visuomenė turi žinoti, kad liautųsi prietarai. Dalyvių tikslas yra nustatyti esamos neteisybės ištaisymo poreikį ir romų diskriminacijos modelius.

Kodėl tai svarbu šiandien?

Rasizmas ir diskriminacija šiandien

- Koks dabar yra bendras požiūris į romus?
- Kokios yra įprastos romų diskriminacijos formos ir kuriose Europos šalyse jos pasireiškia?
- Kodėl tai nepriimtina?
- Ar yra paralelių su holokaustu ar metais iki holokausto?
- Ką reikėtų daryti atkreipiant dėmesį į rasizmą ir romų diskriminaciją?
- Ką galėtume padaryti *mes* ir vyriausybės?

A10

Pripažinimas ir kompensavimas

- Kodėl žmonėms svarbu žinoti apie romų genocidą?
- Kodėl visuomenė turi „prisiminti“ holokaustą?
- Kokie yra svarbiausi pranešimai romų bendruomenei?
- Ką turėtų apimti „kompensacija“, jei ji būtų teikiama už patirtas kančias?
- Ką gali padaryti pavieniai asmenys?

A11

Veikla apie sąsajas su šiandiena

A10 10 veikla: Romafobija šiandien

Užsieniečių vaikas

- Padarykite dalomosios medžiagos „Užsieniečių vaikas“ (kitame puslapyje) ir sutrumpintos EŽTK kopijas. Kiekvienai mažai grupei parenkite diagramą ir jos viduryje priklijuokite informaciją apie „Užsieniečių vaiką“.
- Perskaitykite istoriją dalyviams ir paprašykite jų atspėti mažumą. Pasakykite, kad visa istorija yra tipiško elgesio su romais pavyzdžiai visoje Europoje (ir pasaulyje).
- Paprašykite trumpai pakomentuoti tekstą ir paaiškinkite, kad daugelis pavyzdžių yra neteisėti pagal žmogaus teisių įstatymus kiekvienoje Europos šalyje.
- Paprašykite dalyvių sudaryti nedideles darbo grupes – po 5 žmones kiekvienoje grupėje – ir kiekvienai grupei paduokite po diagramą su tekstu apie Grupę X. Paprašykite jų ant diagramos, šalia teksto surašyti visas vaiko istorijos sąsajas su tam tikromis žmogaus teisėmis.
- Kai grupės pabaigs darbą, priklijuokite užbaigtas diagramas ant sienos ir leiskite dalyviams apžiūrėti kitų grupių darbus bei pasižymėti panašumus ir skirtumus.
- Apibendrindami užsiėmimą, pateikite kuriuos nors iš pateiktų klausimų.

Ne romų tautybės grupėms:

» Ar jus nustebino skirtingų išnaudojimo būdų, kuriuos bendrai patyrė romų bendruomenė, skaičius? Kaip manote, ar tai gali įvykti šioje šalyje?

» Įsivaizduokite, kad išgirdote gašlų komentarą apie „romus“ – ką darytumėte? Ar kas pasikeistų, jei žmonės pradėti prieštarauti tokiems komentarams?

» Tie, kurie sudarė VŽTD, irgi galvojo, kad yra dalykų, kurių nebeturėtume daryti, tačiau jie ir patys taip galėjo elgtis. Ar sutinkate?

» Kaip jaustumėtės, jei visuomenėje jus nuolatos kas nors išnaudotų? Kaip elgtumėtės?

Romų tautybės grupėms:

Pasitelkite pasakojimo ir žymėjimo veiklą ir užtikrinkite dalyviams, kad nors toks elgesio tipas vis dar labai dažnas, vyriausybės visame pasaulyje bent jau „oficialiai“ pripažino, kad tai nepriimtina. Buvo daug organizacijų ir asmenų, kovojančių prieš rasizmą ir romų diskriminaciją, sėkmės pavyzdžių.

Pateikite kelis iš toliau surašytų klausimų:

» Ar esate išgyvenę ką nors panašaus, kaip pasakojama istorijoje?

» Ar žinote, kad toks elgesys yra žmogaus teisių pažeidimas, ir tai yra neteisėta?

» Ar tai pakeičia jūsų požiūrį į tokį elgesį? Ar padeda žinojimas, kad bent jau formaliai pripažįstama, jog taip elgtis nepriimtina?

» Ar turite kitų, pasakojime neminimų nesąžiningo elgesio su jumis pavyzdžių? Kaip manote, ar tai buvo žmogaus teisių pažeidimai?

» Ar žinote organizacijų arba asmenų, kurie kovoja prieš tokį elgesį? Gal žinote sėkmės pavyzdžių?

» Ar jums yra naudinga informacija apie žmogaus teises, kai norite padėti savo bendruomenės nariams?

- Papasakokite dalyviams apie romų žmogaus teisių organizacijas ir paprašykite jų savarankiškai pasidomėti šia tema. Žr. 7 veiklą.
- Dirbdami su abiem grupėmis, pasinaudokite 94 puslapyje pateikta medžiaga „Teisės, kurioms gresia pavojus“. Atkreipkite dėmesį į tai, kad daugelis istorijoje minimų pažeidimų paliečia daugiau negu vieną teisę, ir beveik visi paliečia teisę nebūti diskriminuojamam.

DALOMOJI MEDŽIAGA: UŽSIENIEČIŲ VAIKAS

Man sakoma, kad esu užsienietis, nors ir aš, ir mano tėvai čia gimėme. Mokykloje esu priverstas mokytis specialioje „užsieniečiams“ skirtoje klasėje, kaip ir mano broliai bei seserys. Mes negalime lankyti „įprastų“ pamokų. Iš mūsų tyčiojasi kiti vaikai, nes mes esame *kitokie*. Mokytojai į tai nekreipia dėmesio. Kai kurie mokytojai netgi kaltina mus. O *jie* niekada nebūna baudžiami.

Žmonės nenori, kad būtume aplink. Jie mūsų netgi nepažįsta, jie tik rėkia ir mus muša dėl to, kas esame, ar kas, jų nuomone, esame. Bet mes esame vaikai, kaip ir jie. Ir kaip mes turime elgtis, kai kas nors ant mūsų šaukia ar mus muša? Ar mes juos turime už tai mėgti?

Jei kreipiamės į policiją, jie mūsų dažniausiai nesiklauso. Jie pasako, kad tai tikriausiai mūsų kaltė, nes mes linkę į problemas. Kaip jie tai žino? Aš maniau, kad tam skirti teismai. Policininkai gatvėse mus stabdo be priežasčių. Jie sako, kad jiems atrodo, jog mes kažką pavogėme, ir jie turi mus apieškoti. Kartais mane sustabdo po šešis kartus per dieną, bet aš niekada nieko nepavogiau.

Girdėjau apie žmones kaip aš, kurie buvo kalėjime ir kuriuos mušė kalėjimo prižiūrėtojai. Kodėl kitą žmogų mušantis žmogus nebaudžiamas? Net kalėjimo prižiūrėtojai turėtų laikytis įstatymų.

Vyriausybės nariai mus dažnai pliekia. Lyg visi priklausantys mano bendruomenei būtų tokie patys, lyg visi būtų nusikaltėliai. Bet mes tokie nesame. Kiekvienoje bendruomenėje yra nusikaltėlių. Vyriausybė nekeikia visų kitų bendruomenių narių tik dėl to, kad keli iš jų nusikalsta. Kodėl jie niekada nepasakoja gražių istorijų? Ar įprastų istorijų? Mūsų įprastas gyvenimas yra tvarkingas, kaip ir jų.

Televizijoje ar internete žmonės apie mus kalba ką tik nori. Man bloga matyti, kaip „Facebook“ grupėse rašoma, kad mes esame purvini, kvaili ar dar blogiau. Ten rašoma, kad mus reikėtų išsiųsti iš šalies, kad mes turėtume važiuoti namo ar susirasti darbą kaip ir visi kiti. Mano tėtis norėtų turėti darbą. Bet niekas jo nedarbins, nes jis – „užsienietis“.

Kaip mums reikia gyventi? Kaip mes turime jaustis, kai visi kalba apie mus blogai, nors mūsų net nepažįsta? Tai sunku: kartais aš nenoriu išeiti į gatvę, nes bijau, kad mane apšauks arba sumuš.

„Sprendimų“ lapas: teisės, kurioms gresia pavojus

Visi pavyzdžiai apima teisę nebūti diskriminuojamam (Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 13 straipsnis arba 12 protokolas). Kitos teisės gali būti:

Specialios klasės ar mokyklos romų vaikams	1 protokolas, 2 straipsnis (Teisė į išsilavinimą)
Mokytojai kabinėjasi prie vaikų	8 straipsnis (Privatus gyvenimas). Jei pažeidimas labai didelis, tuomet 3 straipsnis (Laisvė nepatirti nežmogiško ar žeminančio elgesio). Švietimo kontekste gali būti taikomas 1 protokolas, 2 straipsnis
Mokytojai nėra „nubaudžiami“	Jei į skundus neatsižvelgiama rimtai, 8 straipsnis (Teisė į privatų gyvenimą) arba 3 straipsnis, jei pažeidimas labai didelis. Galimai 1 protokolas, 2 straipsnis
Žmonės „šaukia“ ant romų	8 straipsnis, jei pažeidimas didelis, vykdomas reguliariai, ir policija nesiima veiksmų
Žmonės juos muša	8 straipsnis, jei policija nereaguoja į skundus. Jei sumušimas rimtas ar mušama nuolatos, 3 straipsnis
Policija nesiklauso skundų	8 arba 3 straipsnis, priklausomai nuo skundo. Jei yra grėsme gyvybei, 2 straipsnis
Policija stabdo ir apieško romus	5 straipsnis (Laisvė), jei žmonės sustabdomi labai reguliariai be priežasties. Taip pat 8 straipsnis.
Kalėjimo prižiūrėtojai muša romus	3 straipsnis, jei sumušimas labai rimtas. Taip pat 8 straipsnis
Kalėjimo prižiūrėtojai „nebaudžiami“	3 straipsnis, jei sumušimas labai rimtas. Taip pat 8 straipsnis
Vyriausybės nariai užgaulioja romus	8 straipsnis, jei pažeidimas labai didelis ir paveikia kitų elgesį su romais
Užgauliojimas internete / spaudoje	Tai gali nebūti didelis žmogaus teisių pažeidimas, nes atsakingas ne viešas asmuo. Pažeidimas turėtų būti labai didelis ir reikėtų formalaus skundo, kurį ignoruotų pareigūnai
Negalėjimas įsidarbinti dėl to, kad „esi romas“	8 straipsnis – ypač jei bet kurios vyriausybinės organizacijos atsisako įdarbinti asmenį, nes jis yra romas
Baimė išeiti į gatvę	Jei yra realus pavojus romų vaikams išeiti į gatvę, ir policija nereaguoja, tuomet 8 arba 3 straipsniai (ar net 2 straipsnis – Teisė į gyvenimą)

A11 11 veikla: Pripažinimas

Pranešimai išgyvenusiems

- Pateikite dalyviams trumpą įvadą apie romų genocidą, jei jie nežino, kas nutiko. Paaiškinkite, kad perskaitysite jiems istoriją žmogaus, kuris holokausto metu buvo vaikas. Galite pasinaudoti Priede pateikiamomis istorijomis arba žr. Nuorodų skyrių.
- Perskaitykite tekstą arba duokite jį skaityti dalyviams. Duokite jiems laiko apmąstyti savo jausmus po to, kai jie jį perskaitys.
- Po kelių minučių paklauskite, ar kas nors norėtų pasidalyti savo mintimis.
  - » Kaip jie jaučiasi po to, ką išgirdo?
  - » Ar jie žinojo, kad su romais buvo taip elgiamasi?
  - » Ką, jų nuomone, iš visuomenės norėtų išgirsti asmuo, kuris visa tai išgyveno? Kokie pranešimai galėtų padėti?
- Paprašykite jų pateikti atsakymą teksto autoriui. Tai galima padaryti bet kokia forma, pavyzdžiui, piešiniu, eilėraščiu, laišku. Pasakykite jiems, kad tai turi būti kuo labiau asmeniška, ir kad nė vienam nereikės rodyti savo darbo, jei pats nenorės.
- Pabandykite sukurti tylią aplinką ir paskatinkite žmones mąstyti bei dirbti savarankiškai. Jei tai kam nors sudėtinga, leiskite jiems dirbti su kitais.
- Jei turite laiko, galite leisti dalyviams atlikti pasakojimo konteksto tyrimą: apie šalis, kuriose vyko įvykiai, arba pačias stovyklas.
- Susitikimo pabaigoje paklauskite, ar kas nors norėtų pasidalyti savo darbu su grupe.
- Baikite susitikimą klausimu dalyviams, ar pranešimas, kurį jie norėjo skleisti, yra toks, kokį romai gauna iš visuomenės. Kodėl? Ar jie galėtų ką nors padaryti, kad paskatintų vyriausybę ar kitus savo bendruomenės narius siųsti kitokius pranešimus?

6.5 Ką mes galime padaryti?

Jūsų darbo efektyvumą labai padidins dalyvių paskatinimas imtis veiksmų. „Imtis veiksmų“ gali reikšti bet kokią veiklą, vykstančią už grupės ribų ir apimančią visuomenės narius. Tai gali apimti platesnei grupei skirtą sąmoningumo didinimo renginį, lobizmą, peticijų įteikimą ar protestavimą, demonstracijų ar kito viešo renginio organizavimą, stebėjimą, ataskaitų ar oficialių skundų teikimą bei kitą veiklą, kuria siekiama pokyčių.

Aktyvumas yra svarbi švietimo apie atmintį ir žmogaus teises dalis, nes taip daugėja „besimokančių“, kurie turi potencialo pakeisti visą visuomenę, tegul ir labai lėtai. Aktyvumas yra svarbus procesas grupei ir gali labai palengvinti bet kokį mokymosi procesą. Dalyviai pamatys realiame pasaulyje diskutuojamų klausimų svarbą; jie iš naujo įvertins savo supratimą, įgis naujų efektyvios komunikacijos ir dalyvavimo įgūdžių bei supras savo indėlio svarbą. Jie netgi gali pamatyti pokyčius, kurių siekia ir ši patirtis turėtų labai juos padrąsinti.

Kita diagrama iliustruoja tik kelis būdus, kuriais jaunimas gali iškelti klausimų, susijusių su romų genocidu, svarbą. Yra ir daugelis kitų!

Ką tu gali padaryti?

Didinkite sąmoningumą – organizuokite tokius renginius:

- Atminimui skirtus renginius
- Parodas ir skaitymus
- Susitikimus ir konferencijas
- Filmų peržiūras / spektaklius / koncertus
- Tylius piketus, mirusių vardų skaitymus
- Švietimo / sąmoningumo didinimo renginius

Lobizmas iš valstybės pareigūnų / genocido kampanijos:

- Švietimui apie atmintį / informacijos apie genocidą skleidimui
- Oficialiam romų genocido dienos paminėjimui
- Kad holokausto memorialuose būtų įrašytos romų aukos /
- memorialams romų aukoms
- Holokausto atminties dienai pripažinti romų kančias
- Kad valstybė pripažintų savo vaidmenį vykdant genocidą
- Kad žurnalistai ir visuomenės veikėjai kalbėtų apie genocidą

Veikite prieš rasizmą ir diskriminaciją

- Kalbėkite apie rasizmą, diskriminaciją ir neapykantą
- Didinkite sąmoningumą apie romafobiją ir siekite lygių teisių
- Menu, drama, muzika, šokiu ar žodžiais skleiskite pozityvius
- pranešimus apie romus ir jų kultūrą
- Apie pažeidimus praneškite žmogaus teisių organizacijoms
- Prisijunkite prie kampanijų, pavyzdžiui, Europos Tarybos „Judėjimo prieš neapykantą“ („No Hate Speech“ arba kampanijų prieš iškeldinimus, rasizmą, policijos brutalumą ir t. t.
- Aptikę neapykantos kalbą internete ir praneškite „Hate Speech Watch“, www.nohatespeechmovement.org
- Kalbėkite apie politikus ar viešus asmenis, kurie išsako
- rasistines pastabas
- Skatinkite žurnalistus pozityviai atsiliepti apie romus
- Skleiskite informaciją apie romų teises ir žmogaus teises
- Viešinkite esamas diskriminacijos formas lankstinukuose, viešuose renginiuose, internete ir t. t.
- Susisiekite su romų grupėmis ir vykdykite bendrą veiklą

Atminimui skirto renginio organizavimas

Mes turime 3x2 metrų plakatą, kuriame rašoma „Sunaikinkite kiaulių fermą romų mirties stovyklos Lety vietoje!“ ir pateikiama Lety stovykloje nužudytų romų vaikų nuotrauka. Mes pakabiname šį plakatą mūsų susitikimų ir renginių metu. Naudojome šį plakatą ir „Roma Pride“ eitynėse Prahoje 2012 ir 2013 metais.

Taip pat pradėjome peticiją dėl kiaulių fermos sunaikinimo. Renkame parašus nuo 2013 metų spalio.

Kiekvienais metais apsilankome Lety su jaunimu iš bendruomenių. Dėl to Lety buvo paminėtas „De La Negra“ hiphopo grupės (tai jauni „Konexe“ nariai) dainoje, kuri tapo pakankamai populiari Čekijos romų getuose. (Žr youtu.be/x2EfDbANFls)

„Konexe“, romų jaunimo organizacija Čekijos Respublikoje

Paskutinėje veikloje pateikiama bendra akcijos, susijusios su romų genocidu, forma.

Ja galima naudotis ir atkreipiant dėmesį į diskriminaciją, kurią romų bendruomenė patiria šiandien.

Veikla išskirstyta į 3 dalis:

- 1 dalis: Įvadinis susitikimas dalyviams aptarti klausimus ar rūpesčius, kurie galėtų atkreipti visuomenės dėmesį. 1 dalyje siūlomą veiklą galima pakeisti kitomis, nes ja tiesiog siekiama paskatinti dalyvių diskusiją ir padėti jiems geriau suprasti klausimą, dėl kurio jie planuoja akciją.
- 2 dalis: Akcijos planavimas, kai dalyviai apgalvos akcijos tikslus ir detales. Nors daugelis akcijų yra efektyvios tada, kai surengiamos spontaniškai ar suplanuotos minimaliai, planavimo procesas gali būti vertingas didinant akcijos efektyvumą ir padedant jauniems žmonėms siekti tikslų strategiškai.
- Šios dalies struktūra remiasi „Kompaso“ 3 skyriumi – Imkis veiksmų. Galite pasinaudoti gairėmis, pateikiamomis skyriuje „Rezultatų gavimas“. Leidinys prieinamas adresu www.coe.int/compass.
- 3 dalis: Apibendrinimas po renginio
- Po akcijos labai svarbu ją apibendrinti. Daugelis vienkartinių akcijų gali atrodyti neefektyvios, ir grupė gali nusivilti. Apibendrinimo susitikimo metu galite aptarti visus dalyvių komentarus, kad „buvo neverta“ ar „nepasisekė“. Priminkite jiems, kad kampanijas paprastai sudaro daug akcijų ir veiksmų, o jie visi kartu gali padėti pakeisti elgesį ir požiūrį.

A12 12 veikla: Suorganizuokite atminčiai skirtą renginį

Dosta!

1 dalis: Pasirengimas (neprivaloma: vietoj įvado galite imtis kitos veiklos).

- Paruoškite dalomąją medžiagą „Prieš romus nukreipti įstatymai ir politika Vokietijoje“ (nuo 43 puslapio).
- Paprašykite dalyvių susiskirstyti į nedideles 2-3 žmonių, kuriuos jungia ta pati tapatybė, grupeles. Tai gali būti jų etninė grupė, tautybė, kitos socialinės ar religinės grupės (net futbolo komandos!). Paprašykite jų tarpusavyje pasidalyti savo jausmais apie tapatinimąsi.
- Išdalinkite dalyviams dalomąją medžiagą ar pateikite truputį informacijos apie brutalų elgesį, su kuriuo turėjo susidurti romų populiacija. Dar neatskleiskite jiems persekiojamos tautos pavadinimo.
- Trumpai aptarkite reakcijas. Tada paprašykite kiekvienos grupės susijungti su kita grupe ir aptarti šiuos klausimus:
  - » Kaip jie jaustųsi, jei „jų“ žmonės kuriuo nors naujausios istorijos metu būtų taip persekiojami? (Paprašykite jų susitelkti į grupę, kurią jie pasirinko pirmosiose diskusijose).
  - » Kas, jų nuomone, būtų sunkiausia tai patyrusiai bendruomenei?
- Sujunkite grupę ir paprašykite pateikti atsiliepimus apie diskusijas. Ar jie žino, o gal gali atspėti, apie kokius žmones buvo kalbama dalomojoje medžiagoje? Jei jie neatspės, pasakykite, kad tai buvo romai, ir paklauskite, ką jie žino apie šiandienos romų situaciją.
- Pasakykite jiems, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas nagrinėjo nemažai bylų ir nustatė daug prieš romus įvykdytų žmogaus teisių pažeidimų beveik kiekvienoje Europos šalyje. Priminkite dalyviams, kad spauda ir daugumos atstovai yra labai netolerantiška romų žmonėms, ir kad jie yra dažnai persekiojami bei tampa neapykantos aukomis. Paklauskite, ar dalyviai gali pateikti kokių nors pavyzdžių iš spaudos ar gyvenimo.
- Apibendrinkite šią dalį paklausdami dalyvių reakcijų. Pateikite bent kelis iš čia pateiktų klausimų:
- Ar po šios veiklos pasikeitė jų požiūris į romus?
- Kodėl, jūsų nuomone, apie romų kančias nacių režimo metu žinoma tiek mažai?
- Ar, jūsų nuomone, pasikeistų elgesys su romais, jei apie tai būtų žinoma daugiau?
- Ką galėtumėte padaryti, kad ši informacija pasklistų plačiau?

2 dalis: Viešos akcijos planavimas

- Padarykite diagramos kopijas arba nupieškite naują.
- Paaiškinkite grupei, kad ji rengs viešą akciją, skirtą atkreipti dėmesį į vieną iš problemų, aptartų pirmojoje užsiėmimo dalyje.
- Paprašykite jų apsvarstyti kilusius klausimus, į kuriuos jie norėtų atkreipti dėmesį. Paaiškinkite, kad jiems reikės pasirinkti vieną klausimą.
- Trumpai aptarkite populiariausius sprendimus ir bandykite rasti susitarimą.
- Pateikite 101 puslapyje pateiktos diagramos kopijas arba nupieškite naujas. Diagramoje užrašykite antraštes ir kiekvieną jų aptarkite su dalyviais. Įsitikinkite, kad:
  - » Jų nustatytas klausimas padės išspręsti problemą;
  - » Akcija yra realistinė, atsižvelgiant į grupės resursus ir sunkumus, su kuriais ji gali susidurti;
  - » „Sprendimas“ yra pakankamai konkretus, todėl jie žinos, ar pasiekė tikslą.
- Sudarykite Sprendimų lapą, kad kiekvienas žinotų, ką ir kada turi padaryti. Formos ieškokite skyriaus „Imkis veiksmų“ pabaigoje www.coe.int/compass.
- Apibendrinkite planavimo susitikimą ir įvertinkite, ar visi patenkinti procesu bei rezultatu ir yra pasirengę įgyvendinti planą.

3 dalis: Akcijos apibendrinimas

- Paprašykite dalyvių apibūdinti savo jausmu po akcijos. Tai galima padaryti greitai ir paeiliui.
- Išskirstykite dalyvius į 4-5 žmonių grupes bei pateikite jiems tokius klausimus:
  - » Ar, jūsų nuomone, akcija pavyko?
  - » Ar kas nors buvo sunkiau nei įsivaizdavote, o gal buvo kas nors netikėta?
  - » Kokia, jūsų nuomone, buvo didžiausia akcijos sėkmė? Ar tai atitinka jūsų pradinius tikslus?
  - » Ar, jūsų nuomone, yra pamokų, kurias reikia išmokti kitam kartui?
- Sujunkite mažas grupes į vieną ir aptarkite skirtingus atsakymus į klausimus. Pabaikite susitikimą pateikdami kelis bendrus pastebėjimus apie visą procesą:
  - » Ar esate patenkinti darbo planavimu bei akcijos įvykdymu?
  - » Ką įvardytumėte kaip „pagrindines pamokas“, jei jums reikėtų organizuoti kitą akciją (bet kokia tema)?
  - » Kurie rezultatai jums yra svarbiausi asmeniškai? Ar jūsų nuomonė arba požiūris kaip nors pasikeitė?
  - » Kaip, jūsų nuomone, būtų galima pratęsti jūsų darbą? Ar tokia veikla jus domintų?

Akcijos planavimas

A. Į KOKIĄ PROBLEMĄ BANDOTE ATKREIPTI DĖMESĮ?

1. Visuomenės žinių trūkumas apie romų genocidą.
2. Vyriausybė nepripažįsta genocido
3. Švietimo programose nekalbama apie romų aukas
4. Neigiami stereotipai apie romus mūsų visuomenėje
5. Romų diskriminacija

B. KAS YRA JŪSŲ TIKSLINĖ AUDITORIJA?

1. Visuomenė apskritai
2. Parlamento atstovai
3. Jaunimas
4. Vietiniai ne romai
5. Romų grupės ir žmogaus teisių grupės

C. KOKIUS POKYČIUS TIKITĖS PAMATYTI?

1. Geresnis supratimas, truputis spaudos dėmesio
2. Vyriausybės atstovų vieši pareiškimai
3. Pedagogų pagalba, įtraukimas į programą
4. Geresni santykiai, daugiau paramos romams
5. Geresnis stebėjimas ir daugiau viešumo žmogaus teisių klausimais

KAIP TIKIMASI ATNEŠTI POKYČIŲ?

1. Užversime juos informacija!
2. Jie bus priversti paaiškinti savo pozicijas!
3. Jaunimo ir tėvų spaudimas pedagogams
4. Sąmoningumo apie romų tapatybę ir romų istoriją didinimas
4. Geresnis žmogaus teisių supratimas romų bendruomenėse

E. KOKIAIS METODAIS PAVEIKSITE SAVO AUDITORIJĄ?

1. Aukštos kokybės viešas renginys, siekiantis spaudos dėmesio
2. Gausime tarptautinių organizacijų ir visuomenės narių dėmesį
3. Dirbsime, kad jaunimas užduotų klausimus namuose ir mokykloje
4. Romų indėlio vietos bendruomenėje paroda kartu su diskriminacijos istorija
5. Romai bus geriau informuoti apie žmogaus teises ir viešins pažeidimus

7. Europos Taryba, švietimas ir romų genocido atminimas

Europos Taryba ir atminimas

Europos Taryba kilo iš Antrojo pasaulinio karo griuvėsių ir apibrėžė savo pagrindinius tikslus, įvertindama savo santykį su totalitarinėmis ideologijomis, kurios dominavo pirmojoje XX amžiaus pusėje, bei jų pasekmėmis: netolerancija, atskirtimi, išskyrimu, neapykanta ir diskriminacija bei didelius žmogaus teisių pažeidimais.

Europos Tarybos vertybės – demokratija, žmogaus teisės ir įstatymo taisyklė – yra dalis prevencinių pastangų, kuriomis siekiama sukurti mokytis trokštančias ir visų orumą gerbiančias Europos visuomenes.

Europos Taryba ir romų genocido atminimas

Romų genocido atminimas vienija įvairias institucijos darbo sritis švietimo ir sąmoningumo didinimo srityse. Daugelį jų galima priskirti demokratinės pilietybės ir žmogaus teisių švietimui. Tačiau platus požiūris kartais slepia tam tikrus klausimus, požiūrį ir turinį, kuris yra susijęs su Europos rasistinės praeities palikimu, pavyzdžiui, antirasistinis švietimas, tarpkultūrinis švietimas ir švietimas apie holokaustą.

Europos Taryba vykdo švietimo programas ir skatina gebėjimų stiprinimą įvairiems socialiniams darbuotojams, įskaitant švietimo profesionalus ar jaunimo organizacijas.

Mokymai ir pagalbos teikimas jaunimo organizacijoms bei jaunų žmonių skatinimas imtis veiksmų yra svarbi šia tema atliekamo darbo dalis, ypač vykdant dviejų Europos jaunimo centrų veiklą ir padedant Europos jaunimo fondui. Šių Europos Tarybos remiamų veiklų tikslas yra supažindinti jaunimą su naujausia istorija ir jos vaidmeniu kultūrinių žmogaus teisių srityje. Taip pat jie gali imtis veiksmų, kuriais siekiama pripažinti romus, ir organizuoti romų genocido paminėjimo dienos renginius.

Europos Taryba parengė kelis svarbius šviečiamuosius šaltinius:

- „Faktai apie romų istoriją“ – leidinys, kuriame pateikiama romų istorija ir naudinga informacija apie holokaustą;
- Internete skelbiama mokymo medžiagų apie romų istoriją ir kultūrą duomenų bazė, pedagoginė medžiaga ir virtuali biblioteka. Šį projektą kartu įgyvendino Europos Taryba ir DIŽTB-ESBO;
- Šviečiamasis rinkinys „Visi skirtingi – visi lygūs“ ir „Kompasas“ – du žmogaus teisių švietimo vadovai, kuriuose skelbiama su atmintimi susijusi veikla ir kova prieš diskriminaciją.

Politiniu lygmeniu

Kai kurie Europos Tarybos darbo pavyzdžiai politiniu lygmeniu:

- Ministrų Komiteto rekomendacija Rec(2001)15 valstybėms narėms dėl dvidešimt pirmojo amžiaus Europos istorijos mokymo, kurioje pateikiami bendri šio švietimo tipo standartai ir gairės. Ministrų Komiteto rekomendacija (2009)4 valstybėms narėms, kuria rekomenduojama įtraukti romų genocido temą į istorijos pamokas.
- Europos Komisijos politikos rekomendacija Nr. 13 dėl kovos su romafobija ir romų diskriminacija, kurios skyriuje „Švietimo programa, mokymo medžiagos ir mokytojų rengimas“ teigiama, kad „Romų istorija ir kultūra turėtų būti tinkamai įtraukta į bendrą švietimo programą, įskaitant mokymus apie romų naikinimą, kaip romų holokausto / genocido dalį“.

Europos Taryba dažnai bendradarbiauja su kitomis tarptautinėmis organizacijomis ar tinklais, pavyzdžiui, ESBO, Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuru bei Europos romų ir keliautojų forumu.

1 priedas:
Žmogaus teisių dokumentai

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (sutrumpinta versija)

1. Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis.
2. Kiekvienas turi teisę naudotis visomis šioje Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties.
3. Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą.
4. Niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas.
5. Niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas.
6. Kiekvienas turi teisę būti pripažintas teisinių santykių subjektu.
7. Visi pagal įstatymą yra lygūs; įstatymai visiems turi būti taikomi vienodai.
8. Kiekvienas jei yra pažeistos konstitucijos arba įstatymo jam suteiktos pagrindinės teisės, turi teisę jas ginti.
9. Niekas negali būti savavališkai suimtas, sulaikytas ar ištremtas.
10. Kiekvienas turi teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą.
11. Kiekvienas turi teisę būti laikomas nekaltu, kol jo kaltumas nebus nustatytas.
12. Kiekvienas turi teisę į privatumą (įskaitant namus ir šeimos gyvenimą).
13. Kiekvienas turi teisę išvykti iš bet kurios šalies, įskaitant savąją, ir grįžti į savo šalį.
14. Kiekvienas turi teisę kitose šalyse ieškoti prieglobsčio nuo persekiojimo ir juo naudotis.
15. Kiekvienas turi teisę į pilietybę.
16. Kiekvienas turi teisę susituokti ir turėti šeimą.
17. Kiekvienas turi teisę turėti nuosavybę.
18. Kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę
19. Kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti.
20. Kiekvienas turi teisę laisvai burtis į taikius susirinkimus ir asociacijas.
21. Kiekvienas turi teisę tiesiogiai arba per laisvai išrinktus atstovus dalyvauti valdant savo šalį.
22. Kiekvienas turi teisę į socialinę apsaugą.
23. Kiekvienas turi teisę į darbą, laisvą darbo pasirinkimą, teisingas ir tinkamas darbo sąlygas ir apsaugą nuo nedarbo.

24. Kiekvienas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį.
25. Kiekvienas turi teisę į į savo ir savo šeimos sveikatai ir gerovei pakankamą gyvenimo lygį, įskaitant maistą, drabužius, būstą ir sveikatos priežiūrą bei būtinas socialines paslaugas.
26. Kiekvienas turi teisę į išsilavinimą, įskaitant nemokamą pradinį išsilavinimą.
27. Kiekvienas turi teisę dalyvauti savo bendruomenės kultūriniame gyvenime.
28. Kiekvienas turi teisę į tokią socialinę ir tarptautinę santvarką, kurioje gali būti visiškai įgyvendinamos šioje Deklaracijoje išdėstytos teisės ir laisvės.
29. Kiekvienas privalo gerbti kitų teises, bendruomenę ir viešąją nuosavybę.
30. Niekas neturi teisės atimti nė vienos šia Deklaracija garantuojamos teisės.

Europos Žmogaus teisių konvencija (sutrumpinta versija)

2 straipsnis: Kiekvienas turi teisę į gyvybę.

3 straipsnis: Kiekvienas turi teisę nebūti kankinamas, patirti nežmogišką ar žeminantį elgesį.

4 straipsnis: Kiekvienas turi teisę nevergauti ir nedirbti priverstinio darbo.

5 straipsnis: Kiekvienas turi teisę į laisvę.

6 straipsnis: Kiekvienas turi teisę į nešališką teismą.

7 straipsnis: Už nusikaltimą gali bausti tik teismai.

8 straipsnis: Kiekvienas turi teisę į privatų gyvenimą ir šeimos gyvenimą.

9 straipsnis: Kiekvienas turi teisę į savo įsitikinimus ar nuomonę.

10 straipsnis: Kiekvienas turi teisę išreikšti savo nuomonę.

11 straipsnis: Kiekvienas turi teisę jungtis į grupes ar susitikti su kitais asmenimis.

12 straipsnis: Kiekvienas turi teisę susituokti ir turėti šeimą.

13 straipsnis: Kiekvienas turi teisę į efektyvias teisės gynimo priemones.

14 straipsnis: Kiekvienas turi teisę nebūti diskriminuojamas dėl šioje Konvencijoje pateiktų teisių.

1 protokolas

1 straipsnis: Nuosavybės apsauga.

2 straipsnis: Teisė į mokslą.

3 straipsnis: Teisė į laisvus rinkimus.

4 protokolas

1 straipsnis: Įkalinimo dėl skolos uždraudimas; Judėjimo laisvė; Draudimas išsiųsti piliečius. 6 (ir 13) protokolai. Mirties bausmės panaikinimas.

7 protokolas

Apima: Procedūrinės garantijas užsieniečių išsiuntimo atveju; Teisę apskųsti antrosios instancijos teismui; Žalos atlyginimą dėl klaidingo nuosprendžio; Teisę nebūti dukart teistam ar nubaustam už tą patį nusikaltimą; Sutuoktinių lygybę.

12 protokolas

Bendras diskriminacijos uždraudimas (ne tik „kartu su kitomis teisėmis...“).

2 priedas: **Liudijimai**

Ilona Lendvai – su šeima deportuota į Csillagerődo stovyklą

Ilona Lendvai gimė 1938 metais sėslių romų šeimoje Tüskeváro vietovėje Vakarų Vengrijoje. 1944 metais kartu su šeima ji buvo deportuota į Komáromo Csillagerődo fortą.

„Mes gyvenome Tüskeváre. Buvome keturi vaikai. Man buvo šešeri, kai netekome tėvo. Vokiečiai jį deportavo 1944 metais. Romai vadino jį Csuri, bet jo vardas buvo Istvánas Lendvai. Iš čia, iš Komáromo, jie išvežė mano tėvą, senelius ir tėvus į Vokietiją ir Dachau. Tik dėdė iš mamos pusės grįžo po trejų metų. Dabar tas vargšas vyras miręs. Tik jis sugrįžo iš visų tų šeimų.

Mano tėvas su jaunesniais ir vyresniais broliais dirbo pas mėsininką. Jis buvo vairuotojas... Tais laikais mano senelis laikė arklius. Jis keliaudavo į turgus, juos pardavinėdavo, atsivesdavo kitų... jis jais prekiavo. Jis turėjo didelę šeimą – penkias dukras ir tris sūnus, ačiū Dievui. Mūsų šeima buvo didelė. Tais laikais mes gyvenome stilingai, ne taip, kaip kiti romai, kurie nieko neturėjo.

Jie mus išvežė spalį. Aštuoniems mėnesiams. Bare kaimietis, mano dėdės draugas, pasakė jam: „Bėk, senas drauge, nes jie jus išveš!“ Bet mes neturėjome laiko pabėgti, nes tą naktį jie mūsų atvyko. Jie mus išvilko iš lovų. Mano motina beveik neturėjo laiko apsirengti, ir jie mus išvežė. Buvo keli vengrai, kurie mus gynė. Vienas buvo išvežtas, nes padėjo romams.

Jis jiems pasakė neskriausti romų, nes jie buvo dirbantys romai. Jis pasakė jiems palikti romus ramybėje. Todėl jie jį išvežė, ir jis niekada nebegrįžo“.

Ilona su šeima pirma buvo išvežta į regioninę stovyklą provincijos mieste Devecseryje, o iš ten galiausiai transportuota į Komáromą, kur visi jos giminaičiai vyrai buvo išvežti į Dachau.

„Mes atvažiavome į Komáromą. Jie vežė mus kaip gyvulius. Jie atnešė kukurūzų stiebų ir išbarstė juos ant grindų, todėl ten buvo pakankamai švaru, lyginant su tuo, kas mūsų laukė...

Tiek daug lavonų nesu mačiusi gyvenime. Kiekvieną dieną mes matydavome krūvas kūnų, taip pat vaikų ir senolių kūnų. Daugelis mirė iš bado. Tie, kurie atsikalbinėjo, buvo nušaunami į galvą arba mirtinai užmušami. Jie mušė juos iki mirties. Bet buvo ir apsauginių, kurie mūsų gailėjo. Kartais jie numesdavo mums duonos gabalėlį ar ne taip šiurkščiai su mumis kalbėdavo.

Į kiemą išeiti galėdavome tik tada, kai buvo dalinamas maistas. Gudrieji eidavo po du ar tris kartus. Jie to nepastebėdavo, nes buvo labai daug žmonių.

Vienai šeimai buvo duota pusė kilogramo duonos. Ir kava ryte. Kopūstai buvo pjaustomi į gabalėlius ir verdami vandenyje su druska.

Štai ką jie mums duodavo, ir dar morkų, kurios irgi būdavo verdamos vandenyje su druska. Kartais pasitaikydavo bulvių.

Kai kurie [romai] atsivežė maisto. Jiems jį leido įsinešti. Vienas turėjo miltų maišą, kitas turėjo mėsos ir lašinių. Jie nešiojosi maistą ant nugarų. Kartą mano teta pasakė vienam iš jų: „Prašau, duok man truputį riebalų!“. Bet jis nedavė. Žmonės nenorėjo dalintis maistu su kitais.

Aš buvau vyriausias vaikas šeimoje. Turėjau tris mažesnius brolius ir seseris. Kartą, kai išėjau į lauką pasiimti maisto, kiti čigonai atėmė duoną man iš rankų. Ar pasakiau: „Tikiuosi, kad Dievas jums nepadės, ir jūs mirsite nuo tos duonos, jei galite pavogti maistą, kurį nešiau savo mažiems broliams ir sesėms“. Bet jis duoną atėmė. Ir galite netikėti, bet tas, kuris atėmė duoną, mirė.

Gudrieji jautėsi gerai. Moterys ėjo į virtuvę padėti valyti bulves, daržoves, morkas, ir vogė ką nors, ką galėjome valgyti. Mano tetai pavyko gauti šiek tiek riebalų. Jos mums išvirė sriubos. Tai buvo įvykis! Jei jos būtų pagautos vagystės vietoje, jas būtų mirtinai sumušę...

Ten buvo moteris iš Nyarado ir dar viena, kurios miegojo su apsauginiais. Jų gyvenimai buvo šiek tiek geresni. Pykstu ant jų, nes mačiau, kaip jos mušė kitus. Jos jautėsi esančios aukščiau už mus, lyg galėtų teikti nurodymus. Ir jos išgyveno“.

Ilona Lendvai išgyveno, grįžo į gimtinę, ištekėjo ir užaugino penkis vaikus. Bet ji niekada nepamiršo savo vargšo tėvo. Jos tėvas buvo karys, kariavo Pirmojo pasaulinio karo metais, ir, nepaisant visko, išgyveno, kad mirtų Dachau...

„Vyrai su mumis buvo devynias dienas. Tada jie mus išskyrė. Tik motinos su šeimomis ir vaikai galėjo likti kartu. Septyni vyrai. Tėvas, mano seneliai ir jų sūnūs. Tik mano dėdė grįžo namo. Jie išvežė juos į Vokietiją. Tada mačiau juos paskutinį kartą. Mano mama išgelbėjo dvi merginas, kurios buvo mūsų giminaitės. Ji davė joms mano seseris, ir jos pasakė, kad vaikai buvo jų, todėl jos išgyveno. Niekas mūsų netikrino. Mano brangus tėtis. Jie jį išvežė, ir mes niekada jo nebepamatėme. Mano dėdė matė jį mirusį Dachau. Jis atpažino mano tėvo kūną. Jis pasakė, kad jie buvo nužudyti dujų kamerose. Jie suvarė juos į dujų kameras ir paleido dujas. Po mirties jie sudėjo kūnus tarp medžio eilių – dėjo vieną sluoksnį kūnų, vieną medžio, ir padegė juos. Jie juos sudegino. Deja, taip nutiko. Mano dėdė daugybę kartų sakė, kad matė, kas nutiko mano tėvui!”

János Bársony ir Ágnes Daróczi (red.), Pharrajimos: The Fate of the Roma during the Holocaust, Niujorkas, Amsterdamas, Briuselis, 2008; Gábor Bernáth (red.), Roma Holocaust –Recollections of survivors, Budapeštas, 2001

Anuța Branzan – su šeima deportuota į Padniestrę[5]

Anuțai Branzan 1942 metais buvo aštuoneri, ir ji su tėvais bei trimis seserimis gyveno pietų Rumunijos provincijos mieste. Ji apibūdina savo šeimą kaip vargingą, glaudžią ir laimingą. Jie gyveno dviejų kambarių name su plūktinėmis grindinis, ir Anuța prisimena, kad jos tėvas Radu, dirbęs batsiuviu ir kai kada muzikantu, be proto mylėjo vaikus. Jos motina Constantina buvo namų šeimininkė, ir ji labai artimai bendravo su savo giminaičiais, kurie gyveno netoliese, bei jiems su mergaitėmis dažnai padėdavo. Anuța buvo antra dukra šeimoje, ji buvo ką tik baigusi pirmąją klasę ir laukė rugsėjį prasidėsiančių pamokų, kai netikėtai atvyko policija ir pranešė apie jų „persikraustymą"... Šeima buvo deportuota tą pačią dieną ir laikinai apgyvendinta šalia esančio miesto futbolo stadione. Po kelių dienų jie buvo suvaryti į gyvulinius vagonus ir su kitais 13 000 sėslių romų išvežti į Padniestrę, kur keliaujantys romai buvo atvežti jau prieš kelis mėnesius.

„Mes neturėjome kontakto [su kaimiečiais]. Mums netgi nebuvo leidžiama pasiimti vandens. Mus saugojo ginkluoti kareiviai. Atnešdami vandenį, jie pabelsdavo į duris, šaukdavo iš gatvės išeiti su kibirais, ąsočiais, puodeliais, bet kuo, kur galima talpinti vandenį. Jei neturėjai jokio indo arba negalėjai išeiti nes sirgai, tuomet turėjai kentėti. Neturėjai vandens net burnai sudrėkinti, net puodelio vandens. Mums nebuvo leidžiama eiti pasiimti vandens. Nė trupučio. [Kaimiečiams] nebuvo leista ateiti pas mus, ir mums nebuvo leista ateiti pas juos. Jie mus kankino, norėdami nužudyti.

[Prižiūrėtojai] duodavo mums šiek tiek maisto, arba neduodavo iš viso. Mes buvome uždaryti kaip karvės. Jokio maisto. Kartais jie mums atnešdavo grūdų kaip karvėms, grūdų pilną kibirą, bet ne daugiau dviem ar trims mėnesiams. Jie mus maitino kaip karves. Ateidavo rusas, mano tėvas išeidavo [jo pasitikti], ir jis mums duodavo miežių kibirą. Kas gali valgyti miežius? Kas? Ar mes arkliai, kad mums duotų miežius? Ir daugiau jie mums nieko neduodavo. Nieko. Su mumis nebuvo jokio gydytojo. Jokių vaistų. Visiškai nieko...

Laimei, senas rusas atnešdavo mums maisto. Jam priklausė namas, kuriame buvome įkurdinti. Ir jie buvo išvaryti. Kartais jis mums ką nors atnešdavo. Mano tėvas jam davė geriausius mūsų daiktus. Mano mamos pasiūtas paklodes, gerus drabužius, viską, ką turėjome. Mano mama ir tėvas davė rusui auskarus, apyrankes, viską, ką turėjo, kad gautų truputį bulvių.

Bet [rusas] sakydavo, kad negali mums duoti daugiau, nes jo šeimai vos užteko maisto, juk ir jiems buvo skirstomos porcijos. Armija nuėmė [derlių], ir jie nebebuvo šeimininkai. Mes gavome šiek tiek pieno, kukurūzų, ir valgėme juos kaip karvės, nes neturėjome galimybės jų išsivirti.

„Kaip galime išsivirti šiuos kukurūzus, šias bulves?", mano tėvas paklausė ruso. „Aš negaliu ateiti [su malkomis],", jis atsakė, „nes bijau, kad žandarai mane pagaus ir nušaus. Duosiu jums kauptuką, kad galėtumėte nusikirsti šakų nuo medžio kieme ir užsikurti ugnį".

---

5 Iš Michelle Kelso straipsnio „Recognizing the Roma: a study of the Holocaust as viewed in Romania"

Mes užsikūrėme ugnį, kad galėtume išsivirti maisto. [Maistas] daugiausia neišvirė. Bet mes galėjome jį valgyti.

Manau, nebuvau sulaukusi nė aštuonerių ar devynerių, tai ką galėjau padaryti? Kol [mano tėvai] buvo gyvi, aš taip nekentėjau. Mano motina mums duodavo maisto. Mano tėvas pardavė viską, ką turėjome. Jis pardavė beveik visus drabužius, net ir tuos, kurie buvo sulopyti. Mes lyg ir vilkėjome megztinius. Drabužius išaugome, todėl mano tėvas juos pardavė. [Vėliau] vasarą ieškodavome žalumos - žolių, šaknų, kurias galėtume valgyti. Mes netgi neturėjome vandens. Išdžiūvę. Suvargę...

Aukštesnės jėgos mus laikė gyvus. Mes neturėjome nei maisto, nei vandens. Kaip laukiniai gyvūnai. Mes laukėme, kol mirsime. Tu tikiesi tik mirties. Tu nesitiki jokio džiaugsmo. Vienintelis dalykas, kurio lauki, tai mirties diena."

Iš Michelle Kelso straipsnio „Recognizing the Roma: a study of the Holocaust as viewed in Romania"

Maria Peter – deportuota į Aušvicą[6]

„Mes keliavome dvi su puse dienos. Pasiekėme Aušvicą vidurnaktį. Buvo visa mano šeima: mano tėvai, broliai Eduardas ir Josefas... bei trys seserys Antonia, Josefina ir Katharine su vyrais ir vaikais... Jie suvarė mus į barakus. Auštant gavome arbatos milžiniškose taurėse. Gėriau savo arbatą lauke prieš barakus ir pirmą kartą pamačiau kažką tokio siaubingo, ko nepamiršiu niekada gyvenime – krūvą nuogų kūnų. Lavonų akys mane taip išgąsdino, kad grįžau atgal į barakus...

Birkenau mes turėjome atlikti vergų darbą. Aš dirbau statybose ties stovyklos keliu, nešiojau sunkius akmenis. Mano svainė ir jos trys vaikai susirgo šiltine ir mirė Krankenbau. Jie buvo pirmieji šeimos nariai, mirę Aušvice. Po to mano sesers Josefinos vyras mirė nuo plaučių uždegimo, kurį pasigavo dirbdamas sunkius darbus stovykloje. Tada mirė jos vyriausiasis vaikas, ir taip mūsų šeimos nariai mirė vienas po kiro. Mano sesuo Josefina Steinach turėjo devynis vaikus, iš visi, išskyrus vieną, mirė stovykloje. Iki šiol nesuprantu, kaip kiti aštuoneri išgyveno iki 1944 metų rugpjūčio pradžios, kai jie visi buvo nužudyti dujų kamerose. Mano sesuo galėjo gyventi. Jie norėjo ją išsiųsti į Ravensbruką prieš „Zigeunerlager" likvidaciją. Ji atsisakė dėl savo vaikų. Ji pasakė SS pareigūnams, kad niekur nevažiuos be savo vaikų. Kai paskutinis transportas ruošėsi išvykti iš Aušvico, ji mirė dujų kameroje... Mano mama irgi liko Aušvice. Aš dėl jos padariau viską, ką galėjau, bet vieną dieną ji susirgo. Jai sukilo aukšta temperatūra, ir tada barako seniūnas pasakė, kad jai reikia eiti į ligoninės bloką. Ant viso jos kūno buvo šunvočių. Ten jie nudegino tas šunvotes ir suvilgė jas kažkokiu geltonu skysčiu. Jai prasidėjo haliucinacijos, ir po kelių dienų ji mirė. Mano tėvas ir sesuo Antonia taip pat mirė Aušvice...

---

6 Cituojama iš: *Voices of Memory 7*: *Roma in Auschwitz*. Slawomir Kapralski, Maria Martyniak, Joanna Talewicz-Kwi-atkowska. Originalus šaltinis pateikiamas '"Voices of Memory" is *Memorial Book: The Gypsies at Auschwitz-Birkenau* vol 2, Miunchenas, Londonas, Niujorkas, Paryžius, 1993

Aš buvau nusiųsta į vaikų barakus Birkenau. Tai buvo paskutiniai barakai šone, arčiau prie įėjimo į Birkenau... jie buvo pastatyti specialiai vaikams. Dienomis prižiūrėjau vaikus, o vakarais nešdavau jiems vakarienę. Šie barakai buvo skirti ir orkestro repeticijoms. Gerai prisimenu SS pareigūną Konigą; galų gale jis mane išplakė. Jis dalyvaudavo beveik visuose sušaudymuose ir atvežant naujus kalinius.

Konigas mane išplakė, nes aš gyniausi. Tai nutiko dėl mano sesers Josefinos vaikų. Ji negavo jiems vaisto. Aš mačiau – o ir kiti matė – kaip Kongas bloko seselei davė pilną dėžę maisto. Aš tik norėjau, kad vaikai turėtų maisto. Todėl pasiskundžiau. Tai įvyko tą dieną, kai SS inspekcija atvyko į stovyklą... Kai inspekcija pasibaigė, mes grįžome į blokus. Po kurio laiko atėjo bloko prižiūrėtojas ir pasakė mano numerį. Man reikėjo eiti į raštinę. Ten laukė Konigas, plačiai iškergęs kojas, viena jo ranka buvo kišenėje, o kitoje jis laikė rimbą. Aš prisistačiau, pasakydama savo numerį. Tada Konigas priėjo ir taip stipriai trenkė man per veidą, kad nukritau ant grindų. Tada jis nutempė mane į kitus barakus. Kiek pamenu, ten buvo dailidės dirbtuvės. Ten, jo nurodymu, turėjau nusirengti ir užsivilkti porą drėgnų maudymosi kostiumų, kuriuos jis buvo sušlapinęs kažkokiame juodame skystyje. Tada turėjau atsigulti ant stalo ir skaičiuoti. Aš suskaičiavau iki septynių – viską prisimenu, lyg tai būtų ką tik įvykę – skaičiavau ir skaičiavau, kai pajutau pirmuosius smūgius. Turėjau skaičiuoti ir toliau, aš skaičiavau ir klykiau iš skausmo. Nemaniau, kad tai išgyvensiu. Taip mane plakdamas, jis pasakė: „Dabar tu mirsi kaip gyvulys mano rankose“. Prisiminsiu šiuos žodžius iki savo mirties...“

3 priedas: **Genocido Europos šalyse pripažinimas ir minėjimas**

Pastabos dėl lentelės:

- Duomenys buvo surinkti pagal Europos Tarybos narių oficialiai CAHROM[7] pateiktą informaciją.
- Buvo pateiktos išsamios nuorodos į romus – kaip į holokausto aukas, genocido aukas ar kitaip. Kur nėra pastabų, informacija buvo neprieinama arba romai aiškiai nebuvo paminėti.
- Visi įtraukti duomenys buvo oficialiai pripažinti nacionaliniu lygmeniu. Vietiniu lygmeniu vykę renginiai buvo įtraukti į lentelę, net jei tai buvo įprasta praktika. **Verta atlikti tyrimus patiems**, nes yra daug vietinių ar regioninių grupių, kurios organizuoja renginius, ypač apie rugpjūčio 2 dieną.
- Naujausia ESBO/DIŽTB studija dokumentuoja švietimo praktiką, skirtą romų genocidui skirtingose šalyse. Informacija prieinama adresu: www.osce.org/romasintigenocide.
- Tarp daugybės iniciatyvų, skirtų pripažinti ir paminėti romų genocidą, Europos Tarybos kampanija „Prieš neapykantą“ („No Hate Speech Movement“) reguliariai telkia aktyvistus 43 šalyse, kuriose minima rugpjūčio 2 diena.

Šalis	Romai oficialiai minimi ar pripažinti kaip aukos?	Romų aukų paminėjimo dienos
Albanija	Taip, įtraukta kaip viena iš aukų grupių	**Sausio 27**: Holokausto aukų minėjimo diena. **Gruodžio 10**: Mokyklose minima „Supratimo ir tolerancijos mokyklose“ diena. Prisimenamos holokausto aukos.
Andora	Nėra informacijos	Nėra
Armėnija	Romai neįtraukti į oficialų holokausto apibrėžimą	**Balandžio 24**: Nacionalinė genocido atminimo diena. Tai visuotinė atminties diena, ir ypatingas dėmesys holokaustui ar romų aukoms neteikiamas.
Austrija	Taip	**Gegužės 5**: Austrijos holokausto diena. Romai išimtinai įtraukti. Lapkritį irgi minimas romų genocidas.
Azerbaidžanas	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Holokausto aukų diena. **Gegužės 9**: Pergalės prieš fašizmą jubiliejus. Prisimenamos holokausto aukos.
Belgija	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Holokausto atminimo diena. **Gegužės 8**: Taikos diena (minimos holokausto aukos).
Bosnija ir Hercegovina	Neminima holokausto apibrėžime	**Sausio 27**: Oficialia nenurodoma kaip atminimo diena, bet kartais ja laikoma.
Bulgarija	Nėra informacijos	**Kovo 10**: Holokausto ir Bulgarijos žydų išvadavimo diena
Kroatija	Taip, pripažinti kartu su žydais ir serbais, kaip labiausiai kentėję per Antrąjį pasaulinį karą	**Balandžio 22** artimiausias sekmadienis: III Ciglana Jesenovac stovyklos kalinių išsivadavimo paminėjimas. Oficiali romų delegacija įtraukta.
Kipras	Nėra informacijos	Nėra informacijos.

Šalis	Romai oficialiai minimi ar pripažinti kaip aukos?	Romų aukų paminėjimo dienos
Čekijos Respublika	Taip, oficialiai pripažinti	**Sausio 27**: Tarptautinė holokausto atminties diena, Parlamento iniciatyva. **Kovo 7**: romų aukų persekiojimo diena. Romų grupės įvairiais kitais būdais mini tam tikrus įvykius, pavyzdžiui, Lety, Hodonine.
Danija	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Aušvico diena. Romų aukos prisimenamos su kitomis aukų grupėmis.
Estija	Visi, kurie per Antrąjį pasaulinį karą kentėjo Estijos teritorijoje, minimi vienodai	**Sausio 27**: Holokausto atminties diena. Romai visada minimi.
Suomija	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Holokausto aukų atminties diena. Prisimenamos žydų aukos, kaip ir „kitos aukos“.
Prancūzija	Romai minimi kaip aukos	**Liepos 16** artimiausias sekmadienis: Nacionalinė rasistinių ir antisemitinių nusikaltimų aukų atminties diena. Atminimui skirtos akcijos rengiamos ir apie **sausio 27**.
Gruzija	Išimtinai neminima[8]	Oficialios paminėjimo dienos nėra. Holokausto aukos įtrauktos į **gegužės 9** paminėjimo renginius.
Vokietija	Pripažįstamas sinti ir romų genocidas	**Sausio 27**: Visų holokausto aukų atminimo diena. Apie **gruodžio 16:** Vokietijos Bundesratas kasmet prisimena sinti ir romų genocidą ir pamini tai kalboje. Lapkritį Nacionaline kančios diena prisimenamos „dviejų pasaulinių karų ir tironijos aukos“.
Graikija	Neminimi oficialiame holokausto apibrėžime	**Sausio 27**: Graikijos žydų aukų ir holokausto herojų paminėjimo diena.

Šalis	Romai oficialiai minimi ar pripažinti kaip aukos?	Romų aukų paminėjimo dienos
Vengrija	Taip	**Rugpjūčio 2**: Romų ir sinti genocido atminties diena.
Islandija	Nėra informacijos	Nėra planų paskirti holokausto atminties dieną.
Airija	Nėra informacijos	**Sausio 27** artimiausias sekmadienis: holokausto atminties diena. Skirta „pagerbti visų nacių holokausto aukų atminimą“.
Italija	Romų genocidas oficialiai nepripažįstamas	**Sausio 27**: Deportuotų į koncentracijos stovyklas Antrojo pasaulinio karo metais atminties diena. Daugelis Italijos miestų mini **balandžio 8**, kaip tarptautinę romų dieną.
Latvija	Nėra informacijos	**Liepos 4**: Žydų genocido paminėjimo diena. Holokausto aukos paminimos ir **gegužės 8**.
Lichtenšteinas	Ne	Nėra.
Lietuva	Ne	**Rugsėjo 23**: Nacionalinė holokausto atminties diena. Prisimenamos visos holokausto aukos.
Liuksemburgas	Ne	Artimiausias **spalio 10** sekmadienis: Nacionalinė atminties diena. Prisimenamos „visos karo aukos“.
Malta	Nėra informacijos	Nėra informacijos.
Moldova	Nėra informacijos	Su holokaustu susiję renginiai vyksta **sausio 27**.
Monakas	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Šoa atminimo ir nusikaltimų žmogiškumui prevencijos diena.
Juodkalnija	Taip	**Gruodžio 16**: romų holokausto paminėjimas
Nyderlandai	Taip	**Gegužės 4 ir 5**: Nacionalinės atminties dienos. **Sausio 27**: Holokausto atminties diena. Visose trijose dienose dalyvauja sinti ir romų atstovai.

Šalis	Romai oficialiai minimi ar pripažinti kaip aukos?	Romų aukų paminėjimo dienos
Norvegija	Taip	**Sausio 27**: Tarptautinė holokausto atminties diena. Dalyvauja ir kalba romų atstovai.
Lenkija	Taip	**Rugpjūčio 2**: Romų ir sinti genocido atminties diena. **Sausio 27**: Tarptautinė holokausto aukų paminėjimo diena. Atminimui skirtuose renginiuose išimtinai pagerbiamos romų aukos. **Balandžio 19**: Holokausto aukų ir nusikaltimų žmogiškumui prevencijos diena, minima Lenkijos mokyklose (pažymimas Varšuvos geto maištas).
Portugalija	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Holokausto atminties diena.
Rumunija	Taip	**Spalio 9**: Holokausto atminties diena. Minima pirmųjų į Padniestrę deportuotų žydų diena. **Sausio 27**: Tarptautinė holokausto aukų paminėjimo diena.
Rusijos Federacija	Ne[9]	**Sausio 27** „buvo paminėta Prezidento ir Užsienio reikalų ministro biuruose“.
San Marinas	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Tarptautinė holokausto aukų paminėjimo diena.
Serbija	Taip	**Gruodžio 16**: Romų ir sinti genocido paminėjimo diena. **Sausio 27**: Holokausto aukų atminties diena. **Balandžio 22**: Nacionalinė holokausto, genocido ir fašizmo aukų atminties diena.
Slovakijos Respublika	Taip (?)	**Rugpjūčio 2** minima kaip romų genocido atminties diena, bet oficialiai nepatvirtinta nacionaliniu lygmeniu.
Slovėnija	Nepripažįstamas kaip genocidas	**Sausio 27**: Nacionalinė holokausto atminties diena.

Šalis	Romai oficialiai minimi ar pripažinti kaip aukos?	Romų aukų paminėjimo dienos
Ispanija	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Oficiali holokausto atminties ir nusikaltimų žmogiškumui prevencijos diena. Romų ir sinti aukos pagerbiamos su kitomis aukomis.
Švedija	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Holokausto atminties diena. Pagerbiamos visos holokausto aukos.
Šveicarija	Ne	**Sausio 27**: Tarptautinė holokausto atminties diena.
Buvusi Jugoslavijos Respublika Makedonija	Nėra informacijos	**Kovo 12**: Holokausto atminties diena (žymi Bulgarijos opozicijos įvykdytą žydų deportaciją).
Turkija	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Tarptautinė holokausto aukų atminties diena.
Ukraina	Taip	**Rugpjūčio 2:** Nacionalinė romų ir sinti genocido atminties diena. **Sausio 27**: Holokausto atminties diena. Pagerbiamos visos aukos.
Jungtinė Karalystė	Nėra informacijos	**Sausio 27**: Holokausto atminties diena. Romai įtraukti.

7 Romų klausimų ekspertų ad hoc komitetas CAHROM (Europos Taryba). Duomenys paimti iš CAHROM 2013 (15).

8 Holokaustas apibrėžiamas kaip „masinis Vokietijos nacių vykdomas žydų naikinimas 1939-1945 metais“. „Kitos aukų grupės“ minimos trumpai.

9 Nors romų / sinti holokausto aukos yra pripažįstamos, romų naikinimas Antrojo pasaulinio karo metais oficialiai nepripažįstami kaip genocidas.

Romų ir sinti genocido paminėjimas ir švietimas

Ši ikonografinė medžiaga remiasi ataskaita „Mokymas apie romų ir sinti genocido paminėjimą: praktikos ESBO teritorijoje“, kuri yra prieinama adresu www.osce.org/romasintigenocide.

Pristatyta informacija paimta iš ESBO šalių atsakymų DIŽTB Romų ir sinti klausimų klausimyne dėl mokymo apie romų genocidą ir jo paminėjimo.

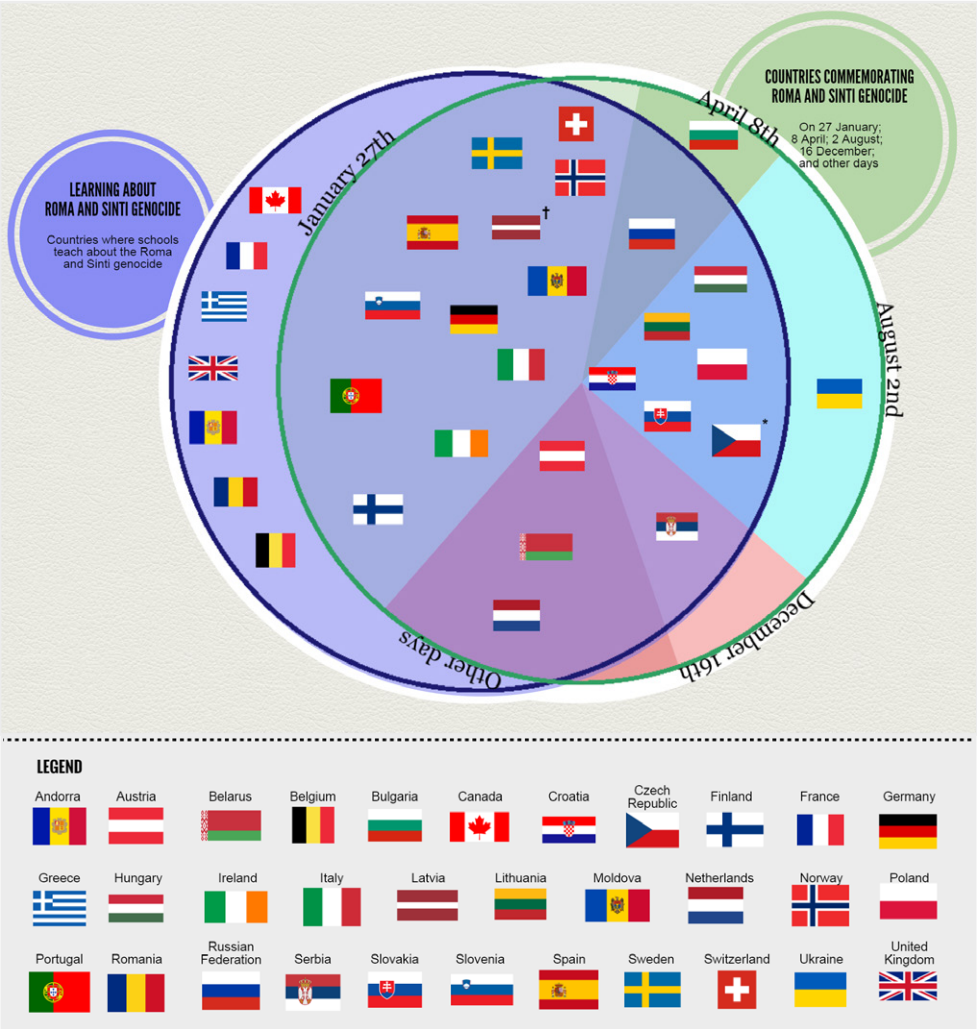

* Paminėjimo renginiai vyksta ir kovo 7, gegužės 13 bei rugpjūčio 21 Čekijos Respublikoje.
† Paminėjimo renginiai vyksta ir balandžio 8 bei gegužės 8 Latvijoje.

4 priedas:
Nuorodos į interneto šaltinius

Bendri šaltiniai apie romų genocidą

- www.romasinti.eu

  Tai yra labai naudinga internetinė paroda, kurioje sekamas šešių romų ir sinti vaikų gyvenimas holokausto metu. Pateikiama ir bendra informacija apie elgesį su romais, pavyzdžiui, apie gyvenimą stovyklose, priverstinius žygius, medicininius eksperimentus ir t. t. Kiekviename skyriuje pateikiamas paveikslėlis ir trumpas tekstas.

- www.romasintigenocide.eu

  Tai yra švietimo šaltinis, kuriame pateikiama nemažai veiklos (ją galima parsisiųsti) ir pagrindinės informacijos. Pateikiama svarbiausia informacija apie romų genocidą, įskaitant daugybę liudijimų, paveikslėlių ir istorinės informacijos.

- www.opusidea.eu/trr/index.php?PHPSESSID=b023c15efe7ac0868834cc28f4103aad

  Labai išsamus Europos Tarybos ir ESBO-DIŽTB parengtas šaltinis. Pateikiama daug informacijos, įskaitant:

  - Interaktyvų Europos žemėlapį, kuriame nurodoma, kas įvyko skirtingose šalyse;
  - Informacinės medžiagos apie romų genocidą skirtingose Europos šalyse sąrašą;
  - Mokymų medžiagos apie romų genocidą sąrašą skirtingomis kalbomis.

- JAV holokausto memorialinis muziejus (www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005219) ir Floridos mokomosios medžiagos centras (fcit.usf.edu/holocaust/people/victroma.htm) taip pat turi puslapius apie romų genocidą.

Liudijimai

- Keli (trumpi) išgyvenusiųjų liudijimai pateikiami adresu www.romasintigenocide.eu (kartu su paveikslėliais).
- www.hmd.org.uk/resources/stories/gypsy-roma-and-sinti-history-bock-family pateikiama daug Bockų šeimos (vokiškai kalbančios sinti šeimos, kurią persekiojo naciai) pasakojimų.
- „Prisiminimui reikia vietos“ – Sefedino Jonuzo, romo, kuris karo metais vaikystę praleido Skopjėje, ataskaita apie grupės apsilankymą Aušvice. www.errc.org/article/memory-needs-a-place/13

Paveikslėliai

Romų holokausto aukų nuotraukos ar nuotraukos, kuriose atskleidžiamos sąlygos stovyklose bei kiti sunkumai, pateikiami šiose svetainėse:

- www.historywiz.com/gypsyplague.htm – nuotraukos ir trumpa informacija apie skirtingus genocido aspektus.
- www.chgs.umn.edu/histories/victims/romaSinti – nuotraukų rinkinys apie šimtmečius trukusią romų diskriminaciją. Yra kelios labai specifinės holokausto nuotraukos.
- www.annakari.com/portfolio/holocaust.html – Lenkijos romų, kurie išgyveno genocidą, nuotraukų galerija su trumpa informacija.
- Bendruose šaltiniuose išvardytų vietų tinklalapiuose irgi yra įvairių paveikslėlių.

Multimedija

Europos Tarybos resursų bazėje yra išsami įvairių šalių filmografija (skirtingomis kalbomis). Ji prieinama adresu:
www.opusidea.eu/trr/index.php?PHPSESSID=b023c15efe7ac0868834cc28f4103aad

- „Tremtis į Besarabiją“ yra dokumentinis filmas, prieinamas internete šiuo adresu: www.youtube.com/watch?v=9D1TeOyltHs. Filme vaizduojama Rumunijos vyriausybės vykdyta romų deportacija į Besarabiją, pateikiamos archyvinės nuotraukos ir pokalbiai su išgyvenusiaisiais. Kalba: rumunų.

Bendri šaltiniai apie romų istoriją / kultūrą / kalbą ir t. t.

- Faktai apie romus (bendra produkcija su Europos Taryba) romafacts.uni-graz.at/index.php.3

  Tinklalapyje pateikiami išsamūs faktai apie romų istorijos ir identiteto aspektus. Istoriniai faktai apima diskriminaciją Europoje nuo XIV amžiaus, įskaitant diskriminaciją skirtingose šalyse. Yra ir skyrius, kuriame aptariamas elgesys su romais holokausto metu.

- ROMBASE - ling.kfunigraz.ac.at/~rombase/index.html

  Pateikiama informacija apie romų istoriją (įskaitant holokaustą), politiką, kalbą, literatūrą ir t. t. Taip pat yra naudingas skyrius apie gerai žinomus romų visuomenės veikėjus, įskaitant rašytojus, muzikantus, dailininkus, aktyvistus, politikus ir taip toliau.

Žmogaus teisės

- *COMPASS* – Europos Tarybos žmogaus teisių mokymo vadovas jaunimo lyderiams: www.coe.int/compass

  Pateikiami išsamūs patarimai apie metodologiją, pagrindinė informacija apie žmogaus teises, aktyvizmo gairės jaunimui ir įvairi veikla žmogaus teisių srityje. Taip pat yra atminčiai skirtas skyrius.

- *COMPASITO* – Europos Tarybos žmogaus teisių švietimo vadovas mažesniems vaikams: www.eycb.coe.int/compasito

- *Veidrodžiai* – Europos Tarybos vadovas apie antičigonizmą. Pateikiama daug su romais susijusios veiklos, kuri gali būti naudinga jūsų veikloje prieš diskriminaciją ir už žmogaus teises.

- Švietimo vadovas *Visi skirtingi – visi vienodi: Europos Tarybos vadovas prieš rasizmą ir diskriminaciją:* www.coe.int/compass

- Judėjimas be neapykantos „„No Hate Speech Movement“: www.nohatespeechmovement.org

- Istorijos mokymas: www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/default_en.asp

- Europos Tarybos romų portalas: www.coe.int/roma

  Čia pateikiama daug nuorodų į skirtingas Europos Tarybos iniciatyvas ir programas, įskaitant:

  - Nuorodą į su romais susijusius tekstus, kuriuos priėmė Ministrų Komitetas, Parlamentinė Asamblėja, Vietinių ir regioninių valdžios institucijų kongresas ir Europos Komisija prieš rasizmą ir netoleranciją (ECRI).
  - Duomenų bazę apie su romais susijusią politiką ir gerąsias praktikas, kuri yra tiesiogiai prieinama adresu: goodpracticeroma.ppa.coe.int/en
  - Informaciją apie Europos Tarybos organizuojamus mokymus ir renginius.
  - Informacija apie Dosta! kampaniją taip pat tiesiogiai prieinama įvairiomis kalbomis adresu: www.dosta.org
  - CAHROM interneto svetainė: hub.coe.int/web/coe-portal/cahrom1

- Europos romų teisių centras – www.errc.org

  Organizacija dirba norėdama apsaugoti romų teises, ir svetainėje pateikiama išsami informacija apie atvejus ir pažeidimus.

- Pagrindinių teisių agentūra – fra.europa.eu/en/theme/roma

  PTA yra ES agentūra, dirbanti su ES organais ir vyriausybinėmis institucijomis žmogaus teisių srityje. Jie organizuoja daugybę tinklalapyje išvardytų romų iniciatyvų, įskaitant apklausas apie romų teises, duomenis apie šalis, politikos dokumentus ir įvairius agentūros remiamus projektus.

Europos Tarybos leidinių pardavimo tarpininkai

BELGIJA
La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 231 04 35
Faks.: +32 (0)2 735 08 60
El. paštas: info@libeurop.eu
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
Avenue du Roi 202 Koningslaan
BE-1190 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 538 43 08
Faks.: +32 (0)2 538 08 41
El. paštas: jean.de.lannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

BOSNIJA IR HERCEGOVINA
Robert's Plus d.o.o. Marka Maruliça 2/V
BA-71000 SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640 818
Faks.: + 387 33 640 818
El. paštas: robertsplus@bih.net.ba

KANADA
Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: +1 613 745 2665
Faks.: +1 613 745 7660
Nemokama linija: (866) 767-6766
El. paštas: order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

KROATIJA
Robert's Plus d.o.o.
Marasoviçeva 67
HR-21000 SPLiT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Faks.: + 385 21 315 804
El. paštas: robertsplus@robertsplus.hr

ČEKIJOS RESPUBLIKA
Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: +420 2 424 59 204
Faks.: +420 2 848 21 646
El. paštas: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

DANIJA
GAD
Vimmelskaftet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: +45 77 66 60 00
Faks.: +45 77 66 60 01
El. paštas: reception@gad.dk
http://www.gad.dk

SUOMIJA
Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
Fi-00100 HELSiNKi
Tel.: +358 (0)9 121 4430
Faks.: +358 (0)9 121 4242
El. paštas: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

PRANCŪZIJA
Prašome susiekti tiesiogiai
Council of Europe Publishing Editions
du Conseil de l'Europe
FR-67075 STRASBOURG cedex
Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81
Faks.: +33 (0)3 88 41 39 10
El. paštas: publishing@coe.int
http://book.coe.int

Librairie Kléber
1 rue des Francs-Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel.: +33 (0)3 88 15 78 88
Faks.: +33 (0)3 88 15 78 80
El. paštas: librairie-kleber@coe.int
http://www.librairie-kleber.com

GRAIKIJA
Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel.: +30 210 32 55 321
Faks.: +30 210 32 30 320
El. paštas: ord@otenet.gr
http://www.kauffmann.gr

VENGRIJA
Euro info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: +36 1 329 2170
Faks.: +36 1 349 2053
El. paštas: euroinfo@euroinfo.hu
http://www.euroinfo.hu

ITALIJA
Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
iT-50125 FiRENZE
Tel.: +39 0556 483215
Faks.: +39 0556 41257
El. paštas: licosa@licosa.com
http://www.licosa.com

NORVEGIJA
Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: +47 2 218 8100
Faks.: +47 2 218 8103
El. paštas: support@akademika.no
http://www.akademika.no

LENKIJA
Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: +48 (0)22 509 86 00
Faks.: +48 (0)22 509 86 10
El. paštas: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

PORTUGALIJA
Marka Lda
Rua dos Correeiros 61-3
PT-1100-162 LiSBOA
Tel: 351 21 3224040
Faks.: 351 21 3224044
Svetainė: www.marka.pt
El. paštas: apoio.clientes@marka.pt

RUSIJOS FEREDACIJA
Ves Mir
17b, Butlerova.ul. - Office 338
RU-117342 MOSCOW
Tel.: +7 495 739 0971
Faks: +7 495 739 0971
El. paštas: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

SWITZERLAND/SUISSE
Planetis Sàrl
16 chemin des Pins
CH-1273 ARZiER
Tel.: +41 22 366 51 77
Faks.: +41 22 366 51 78
El. paštas: info@planetis.ch

TAIVANAS
Tycoon information inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Faks: 886-2-8712 4747, 8712 4777
El. paštas: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

JUNGTINĖ KARALYSTĖ
The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWiCH NR3 1GN
Tel.: +44 (0)870 600 5522
Faks.: +44 (0)870 600 5533
El. paštas:book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tsoshop.co.uk

JUNGTINĖS VALSTIJOS IR KANADA
Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 472 4650
Faks.: +1 914 472 4316
El. paštas: coe@manhattanpublishing.com
http://www.manhattanpublishing.com

EUROPOS TARYBOS LEIDYBA
FR-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81 – Faks.: +33 (0)3 88 41 39 10 – El. paštas: publishing@coe.int – Interneto svetainė: http://book.coe.int

Teisė prisiminti yra švietimo vadovas visiems tiems, kurie nori įgyti gilesnį supratimą apie romų genocidą ir kovoti su diskriminacija. Vadovas remiasi žmogaus teisių švietimo principais, ir atmintis jame pateikiama kaip mokymosi apie, per ir už žmogaus teises aspektas.

Romų jaunimo identiteto stiprinimas yra Europos Tarybos Romų jaunimo veiksmo plano prioritetas. Tai apima aplinkos, kurioje jie gali augti be diskriminacijos ir pasitikėdami savo identitetu bei ateities perspektyvomis, kūrimą, pagerbiant jų istoriją ir įvairų kultūrinį pagrindą.

Prieš ir per Antrąjį pasaulinį karą vykdytas romų genocidas stipriai paveikė romų bendruomenes visoje Europoje ir yra itin svarbus aiškinant romafobijos paplitimą bei romų diskriminaciją. Mokymasis apie genocidą yra labai svarbus visiems jauniems žmonėms. Romų jaunimui tai yra būdas suprasti, kas buvo padaryta jų bendruomenėms, bei padėti jiems suvokti savo identitetą bei šiandienos situaciją.

Jaunimo, įskaitant romus, įtraukimas į tyrimus, diskusijas ir romų genocido reikšmės studijas yra būdas įtraukti juos, kaip aktyvistus, į žmogaus teisių veiklą.

Teisė prisiminti apima švietimo veiklą bei atminčiai skirtų renginių organizavimo idėjas, informaciją apie genocidą ir jo svarbą šiandienos romų situacijai. Pirmiausia jis buvo sukurtas jaunimo darbuotojams neformalioje aplinkoje, bet bus naudingas visiems, dirbantiems švietimo srityje, įskaitant mokyklas.

Roma Youth Action Plan
Terne Romengo Akciono Plan

www.coe.int/youth/roma

LIT

Europos Taryba yra žemyno svarbiausia žmogaus teisių organizacija. Į ją įeina 47 šalys narės, tarp jų – 28 Europos Sąjungos narės. Visos Europos Tarybos šalys narės yra pasirašiusios Europos Žmogaus teisių konvenciją, kurios tikslas – ginti žmogaus teises, demokratiją ir teisinę valstybę. Europos Žmogaus Teisių Teismas kontroliuoja konvencijos įdiegimą šalyse.

www.coe.int

http://book.coe.int
www.coe.int/youth

TAUTINIŲ MAŽUMŲ DEPARTAMENTAS
PRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS

www.tmde.lt

Youth – Jeunesse

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE